

INCIPIUNT

GESTA VIRDUNENSIIUM EPISCOPORUM ET ABBATUM¹.

Venerabili A. * gratia Dei Virdunensium præsuli et omni ejus ecclesie frater L. * de Leodiensi cœnobio beati Laurentii secundum utrumque hominem feliciter in Christo vivere.

Ante hunc annum ad urbem vestri regiminis adductus, maxime in ea deprehendi illud Ecclesiasticis (cap. 1), quia omnia sub sole tendunt ad interitum, et priorum quorum non est memoria. Involvit omnia mortalitas, et fortissimorum regum et tyrannorum, quodque magis doleamus, sanctissimorum quoque martyrum et confessorum non solum gesta, sed etiam ipsa tollit ab hominibus et sepelit cum ossibus nomina. Ecce sancti prædecessores vestri Sanctinus, Maurus, Salvinus, Arator, Pulcronius, Possessor, Firminus, Vitonus et multi alii, quo tempore vixerint, quæ mira, quæ gesta vivi effecerint, hodie nescimus, et indignam, pro nefas! patronorum nostrorum patitur ignorantiam, quorum meritis illustramur. De ipso etiam nomine beatissimi Vitoni hunc pene in ambiguo est. Antiqua monumenta (15) eum Videnum * appellant; cui vocabulo vulgaris lingua magis consonat. Si qua inveniuntur de his *, omnia incerta et quasi per nebulam narrantur, ut vix digna fide reputentur. Et quidem primum istorum beatum Sanctinum aliqui de 72 discipulis Salvatoris * fuisse ferunt. Verum Bertharius †, qui eorum catalogum * prout novit digessit, * ponit (16), quod in multis legitur, fuisse sancti Dionysii Parisiensis * discipulum et Meldensium episcopus, indeque verbo prædicationis huic Virdunensium urbi.

* duos de ipso opiniones ponit: primam, quæ et valentior est 2.

* alteram, quod in Vita sancti Servatii legitur Sanctinus urbis Clavorum episcopus concilio Agrippinensi, ubi agitur de heresiarche (sic) Efrathe depositione et beati Severini subrogatione, interfuisse. Cui de his duabus opinionibus magis fidem

A angelica ** visitatione illuxisse **. Fratres Theologi ** monasterii dicunt, de suo cœnobio sex monachos vel abbates vestre ** ecclesie episcopos datos (17). Laudanda est tamen Bertharii pia industria, qui de ipsis cineribus et ruinis incensæ urbis et ecclesie ** omnia, prout potuit, prædecessorum ** præsum saltem vel nuda nomina eruit, vel quædam gestorum nobis ** scintillavit **. Nam ipsam tantillam de nostris præsulibus notitiam ab ipso accepimus. Non enim pro parvo duxerim, quod insignia gesta magnorum beneficio scriptorum eripiuntur ab interitu oblivionis. Refert Hieronymus (18) in prologo super Vita sancti Hilarionis, quod Alexander Magnus Macedo, quem vel arietem vel pardum vel hircum ** caprarum Daniel (cap. viii) vocat, cum ad Achillis tumulum venisset: « Felicem te, ait, o juvenis, qui magno frueris præcone ** meritorum; » Homerum videlicet significans. Hæc hactenus dicta sunt, ut ab omnibus nostris quæque versum gesta patrum exquirantur et memorie posterorum transmittantur, ut de proximo habeant quos maxime imitentur. Nam quæque civitas magis suorum amplexatur exempla. Proinde et de istius civitatis antiquo statu, quæ diversis litteris comprehensa invenimus, hic in unum breviter collecta vobis transcribimus.

Quorum primum illud de Romana historia occurrit, quæ dum decennale bellum Caii Julii Cæsaris in Gallias describit, hujus oppidi tunc firmissimi ita his verbis meminit (19): « Interea Draptes unaque Lecterius, » haut dubio duces Gallorum, « cum

adhibeam, vix invenio, nisi quod aliqui, ut hoc utrumque constat, duos Sanctinos diversis temporibus autumant (20) Virdunensi cathedra predisse, quorum primum idem vel Salvatoris de 72 discipulum vel illum Meldensem episcopum martyrem fuisse volunt. add. 2.

VARIE LECTIONES.

* 2. habet rubram: Epistola Johannis monachi ad dominum Alberonem episcopum. * A. 1. 2. t. e. Alberoni. * 1. a corr. 2. ubi verba de L. c. b. L. desunt. * videndum 2. * hiis 1. scriptus. * s. f. f. desunt 1. * bertarius 2. * catalogum 1. * parisiacensis 2. * a. v. desunt 2. * teologii 2. * nostre 2. * ecclesia 2. * predecessorum 2. * deest 2. * scintillant 1. * hircum 1. ubi etiam Danyel, Achyllis, alia ejusmodi. ** preconio 1.

NOTÆ.

(15) Quæ fuerint non constat. Neque Bertharius (SS. IV, p. 41) neque Hugo Flaviniacensis (SS. VIII, p. 328) hæc referunt.

(16) C. 1.

(17) Intelliguntur Paulus, Gisloaldus, Gerebertus, Armoius, Bertalamus et Abbo: v. Calmet, *Hist. de Lorraine*, I, p. 464. Alibi de 12 episcopis ex Theologianensi monasterio ascitis sermo est; vid.

Clouet, *Hist. ecclésiastique de la province de Trèves*, I, p. 583.

(18) Ed. Vallars II, p. 13.

(19) Orosius (et Historia miscella) ex Cæsare. Quæ hic de Uxelloduno (*Issoudun*) narrat, Laurentius ad Veredunum refert.

(20) Ap. Orosium oppidum haud nominatur, in Historie miscellæ editionibus vero Lugdunum legitur.

adesse Caninium¹⁹ et legiones, sine dubio Romanorum, in finibus²⁰ suis viderent, undique collectis copiis, oppidum Verodunum (21-22) occupant. Hoc oppidum in editissima montis arce pendebat, duabus partibus per abrupta latera non parvo flumine cingebatur. Medio deinde descensu largissimo fonte securum plurimamque introrsum copia frumenti tutum, irritos²¹ procul discursus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romana provisione potuit²², ambos duces cum parte copiarum plurima in campo evocatos, maximo praelio superavit. Nam uno ex ducibus²³ interfecto, alterum cum paucissimis fugavit. Nullus in oppidum rediit; sed ad id oppugnandum Cæsare opus fuit. Itaque certior per nuntios factus Cæsar accurrit, circumspiciens^B omnibus, videt, si²⁴ expugnare vi molitur, ludo et spectaculo hostium delendum esse exercitum suum; unum solummodo esse praesidii, si quoquomodo²⁵ hostes aqua arceantur. Sed et hoc quoque nisi Cæsar non potuisset. Siquidem fons, quo ad potum utebantur, medio dexeri montis latere fundebatur. Cæsar ad proximum fontis admoventi vineas turrimque extrui iussit. Fit ilico concursus magnus ex oppido. Quibus sine periculo praeliantibus Romanis, quamvis pertinaciter obsisterent crebriusque succederent, complures tamen trucidabantur. Igitur extruitur agger et turris pedum LX, cujus vertex adæquari ad locum fontis possit; ut vel ex æquo tela conici queant vel præcipitata desuper saxorum volumina non timeri. Oppidani autem ubi exanimari siti non solum pecora sua, verum etiam infirmiores hominum ætates vident, cuppas pice sævo²⁶ et scindulis replent. Ac deinde immiso igne in prona præcipitant, easque ipsi toto oppido effusi sequuntur. Ardentibus machinis, cum grave praelium suis Cæsar ac periculosum videret, cohortes in circuitu oppidi ire velociter imperat atque undique subito vastum clamorem attollere. Quo facto consternati oppidani, dum recurrere ad muniendum oppidum volunt, ab oppugnatione turris et demolitione aggeris recesserunt. Illi tamen qui ad incidendas fontis venas sub obtentu aggeris tuti cumculos perfodiebant, repertos in abstruso aquarum meatus per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt. Oppidani, fonte siccat, ultima correpti²⁷ desperatione, deditionem sui faciunt. Cæsar autem omnibus qui arma tolerant manus sustulit et vitam reliquit, quo testatior esset etiam posteris poena improborum. Multum enim ad coercendam audaciam valet propositum punitionis

exemplum, cum ipsa miseri praesens²⁸ forma violentis et ad recordationem ammonet conscios²⁹ et ad sciscitationem cogit ignaros. Exhaustis atque demolit³⁰ Gallis, securus Cæsar in Italiam cum legionibus rediit, nullos post se Gallorum motus pertimescens; certo sciens, minime se aliquos, qui vel moveri audeant vel si moveantur timendi sint, reliquisse. Hæc Romana historia.

Ultimum igitur praelium Cæsari in Gallias Verodunum castrum fuit, de quo possis merito conicere, quanti nominis et virtutis jam tunc fuerit, in quo illa præceps victoria fortunati Cæsaris tantis moris præ omnibus Gallorum bellis diu hæserit; cuius oppidani soli post omnes Gallos victos extremam belli manum pro libertate etiam contra ipsum Cæsarem consequerint; quibus captis et domitis, Cæsar jam nil sibi de aliis teste historia timuerit. Et quoniam nullum³¹ antiquius Verodunice antiquitatis testimonium invenimus, ut hoc factum certa temporis nota signemus, erat tunc, juxta quod ex historiis colligere possumus, annus ab urbe Roma condita³² septingentesimus, annus Olimpiadis centesimæ octogesima secundæ secundus, annus³³ ante dominicam incarnationem quinquagesimus secundus. Publica porro est omnium sententia, quod vestri pontificatus diebus, dum intra urbem in operibus foderetur, ipse occultus aquæ jam exhaustæ meatus, de quo hic sermo est, de sub terra inventus sit. Situs quoque loci quamvis ex antiquitate mutatus sit, tamen ita fuisse ut hic describitur oculis conicientibus facile patet. Tunc istud oppidum Veludunum aut Veredunum et hic et in aliis antiquorum scriptis vocatum invenimus, unde nunc nomen Virduni remansit. Nam etiam Antoninus, socius Cæsaris (23), in suo Itinerario³⁴ (24), ubi urbes oppida et municipia, per quæ publicarum viarum tractus ferebatur, dinumerat, hoc oppidum Verodunum castrum vocare invenitur.

Vocabatur et urbs Clavorum, quod vel murus ejus clavatus fuisse (25), vel quod quadam hostilis obsidio clavis ferreis a civibus extra projectis impedita fuisse et ita soluta³⁵ discessisse ab urbe a quibusdam narretur. Quamvis incolæ loci Clabos urbemque Claboniam vel Clabiam gentilititer fuisse vocatam vulgaris opinio sit. Sed³⁶ ut cetera bellorum monumenta, quæ huic oppido incubuisse scimus, numeremus: sub Martino³⁷ imperatore, ab Attila rege Hunorum, qui omnes Gallias ut singularis aper de silva devastavit, ista urbs et ecclesia excisa et eversa profecto creditur. Quo tempore sanctum

VARIE LECTIONES.

¹⁹ cavinium 1. et infra. ²⁰ s. f. l. ²¹ ita 2. in 1. haud patet. ²² ita 2. in 1. haud patet. ²³ duobus 1. se 2. ²⁴ quomodo 1. ²⁵ corr. sepo 2. ²⁶ d. c. 2. ²⁷ f. p. 1. ²⁸ deest 1. n. antiquitus 1? 2? ²⁹ c. unde s. 1. ³⁰ vero post add. 2. ³¹ itinerario 2. ³² s. suis 2. ³³ Set 2. ³⁴ martiniano 1.

NOTÆ.

(21-22) Quod omni fide carere, recte nuper monuit Clouet l. I. p. 96.

(23) Antonio Cæsaris æquali Antonini imperato-

ris itinerarium perperam ascribitur.

(24) Ed. Vesseling p. 364.

(25) Cl. Hugo Flavin: l. I. p. 292.

episcopum Pulchronium ²⁶ fuisse volunt (26). Tempore quoque beati Madelvei ipsam ecclesiam fuisse combustam, vita ejus narrat (27). Sub Hildino quoque dignæ memoriæ episcopo, quomodo rex Karolus ecclesiam ²⁷ Theologiam cum rebus aliis Virdunensi ecclesiæ ablatam cuidam Adelelmo dederit, quantaque episcopus inde mala pro recuperatione sustinerit, testis est ejusdem Hildini scripta lamentatio, et Nicolai ²⁸ papæ epistola (28) pro ipso Adelelmo. Anno quoque Dadonis ²⁹ episcopi 37, ignis civitatem et totam ecclesiam consumpsit. Ibi libri et memoriæ sanctorum patrum et monumenta rerum ecclesiæ combusta sunt (29). Narrant quædam litteræ, quod Boso Guntrannus, vir tyrannicus, et iste Dado episcopus mutuis cædibus prælis et incendiis sese devastaverunt. Exstat et carta Dadonis præsulis ³⁰ de Hattone et Berhardo ³¹ episcopis et de se super ecclesiastico statu multa insignia narrantis et confirmantis (30). Sub istis ³² episcopis incursio Normannorum inter Gallias facta est, et cum aliis hoc episcopium vehementer afflixit, quosdam etiam canonicos Sancti Vitoni Sanctique Germani, incensis ecclesiis, martirizavit, ut invenimus etiam in epitaphio, cujus hoc extremum est :

*Huino ³³ tuus germanus obit cum corde piorum,
Pro Domino moritur et tibi junctus adest ;*

FINIT EPISTOLA.

INCIPIT ³⁴ PROLOGUS SEQUENTIS OPERIS DE GESTIS VIRDUNENSIIUM PONTIFICUM.

Scribimus ad laudem et gloriam beatæ Dei genitricis Mariæ semper Virginis, quæ in hoc ejus Virdunensium episcopatu gesta sunt pace vel bello memorabilia et digna relatu. Et quoniam priorum pontificum hujus urbis gesta, prout potuerunt colligi, litteris continentur usque ad tempora Theoderici ³⁵ episcopi, ab ipso Theoderico summus relationis principium, ducturi usque in hodiernum diem. Quod opusculum domino Alberoni episcopo, utpote de ejus prædecessoribus scriptum et in ipso finitum, merito dedicamus.

*Et quartodeno Martis hunc ante Kalendas
Normanni jugulant ; æthere martyr ovat.*

Berhardus ³⁶ episcopus in destructa sancti Vitoni basilica octo canonicos relocavit et res suas ipsi ecclesiæ reconsignavit. Anno quoque primo Bernpini præsulis crudelissima gens Hungorum ³⁷ istud episcopium irrupit, omnia pene incendit, homines aut necavit aut abduxit. Refert Vita Sancti Basoli tunc eos divinitus fuisse repulso a cœnobio Belliloci, quod est ³⁸ in honore sancti Mauricii (31). De istis infortuniis exstat epistola Virdunensis cleri (32).

Ista quia Bertharius ³⁹ in pontificalibus gestis omiserat, ut hic unum breviter colligerem et pro commendatione transcriberem vobis, amantissimus vester ⁴⁰ venerabilis Hugo, monachus noster, nimia instantia me invitum compulit. Et quoniam quæ abhinc sequuntur usque ad tempus Theoderici ⁴¹ pontificis a quodam digesta inveniuntur (33), prædictus commonitor noster, ut ab ipso Theoderico usque in præsens tempus omnia quæ evenérant compilarem oppido, insistens exegit. Ubi quæ de bonis narrata sunt, quoniam omnibus bonis placitura scio, si quorum delicta, quæ historiam tenens ⁴² non potui tacere, annotata sunt, oro ut nemo mihi indignetur, cum ego nullius crimen verbis exaggeraverim et historiam necessaria veritate sequi oportuerit.

VARIE LECTIONES.

²⁶ pulchronium 2. ²⁷ abbatiam 2. ²⁸ Nicolai 2. ²⁹ dadoni 2. ³⁰ episcopi 2. ³¹ berarhdo 1. ³² ipsis 2. ³³ Haymo 1. ubi etiam epitaphio et quam sapissime y pro i. ³⁴ berardus 1. ³⁵ hunorum 1. ³⁶ post add. 2. ³⁷ bertarius 2. ³⁸ fortasse : vestri? ³⁹ teoderici 2. et infra. ⁴⁰ tenens corr. texens 2. ⁴¹ deest 2. ⁴² teoderici 2. sæpius. ⁴³ e corr. 2. ⁴⁴ deest 2. ⁴⁵ p. ut referunt 2. ⁴⁶ XL^a e corr. 2. ⁴⁷ theuthonicus 2. ⁴⁸ godelone 2. ⁴⁹ monachus 2.

NOTÆ.

(26) Cf. Vita S. Lupi Trec., Acta SS. Jul. VII, p. 70.

(27) Præter Hugonis relationem de Madelvei vita ex antiquiore, ut videtur, libro haustam nonnisi brevis ejus notitia apud Surium VII, 744 legitur, quæ hæc non continet; apud Hugonem vero p. 345 leguntur.

(28) Quam frustra quæsi; cf. Calmet I, p. 638, II. Roussel p. 132.

(29) V. locum SS. IV, p. 38 editum.

(30) V. SS. IV, p. 37.

(31) V. SS. IV, p. 547 n.

(32) Quæ perdita esse videtur; nisi intelligat epistolam episcopo Virdunensi inscriptam, a Dacherio et Martenio editam, qua origines et vastationes Hungarorum exponuntur. De qua cf. præsertim Roussel p. CLI.

(33) SS. IV, p. 45-51.

(34) Annum 1047 rectius Hugo Flav. SS. VIII, p. 406 indicare videtur.

corum Bretuliensi (35). Nam in bello, quod apud A Barrum dux Gozelo et Godefridus filius ejus contra Odonem comitem, totis Franciæ viribus Lothariam invadentem, nobiliter confecti, ubi et ipse Odo occubuit, idem Walerannus sub prædicto Odone militavit, succisoque ⁶⁶ calcaneo graviter vulneratus, dum vitæ diffunderet, ab abbate Richardo susceptus, jam tunc decimum annum agebat in palæstra monastici ordinis. Illic per quindecim annos huic cœnobio præfuit, cum quo etiam abbatiam Arenarensem (36) ex dono Tiebaldi comitis, filii memorati Odonis, regendam suscepit; ubi et nunc tumulatus requiescit.

2. Illis diebus contra imperatorem Heinricum ⁶⁷ secundum rebellaverat dux et marchio Godefridus ⁶⁸, Gozelonis ducis filius, pro sublato sibi Mosellano ducatu, quem cum patre duce tenuerat loco patroni post obitum Theoderici, ducis Barrensis, qui fuit filius nobilissimi ducis Frederici et Beatricis, Hugonis Capitonis, Francorum regis sororis. Filius hujus Theoderici fuit junior Fredericus, qui mortuus est (an. 1033) ante patrem suum (37) in primo flore juventutis ⁶⁹. Cujus Frederici ducis filia, post obitum ejus nobiliter educatæ, Beatrix data est a rege uxor Bonifacio, Italiæ marchioni, et Sophia Ludovico ⁷⁰ de Monzione comiti. Ducatus autem patris earum quia neutro ⁷¹ istorum cessit, sed datus est (38) a rege Gerardo Castiniensi (39) comiti (an. 1048), ideo hic Godefridus, qui ⁷² patronus eis datus erat, iusta in ⁷³ imperatorem arma movisse visus ⁷⁴ est sibi. Hunc idem imperator inter multa alia comitatu ⁷⁵ hujus urbis, quem a prædecessoribus suis tenebat, jam in curia sua exheredaverat, ipsumque comitatum Richardo urbis episcopo manu dederat, ut alteri, quem idoneum judicasset, illum traderet. Pro quo ipsi pontifici idem dux dicitur extitisse infensus. Sed etiam antea sub tempore Ramberti episcopi nobilissimum comitem Chisneiensem Ludovicum ⁷⁶, filium Ottonis ⁷⁷ comitis et patrem alterius Ludovici domni pontificis nostri Alberonis avi, Bullonienses ⁷⁸, milites patris ejusdem ducis, intra urbem oppressum extinxerant, eo quod illum episcopalis auctoritas prædicto urbis ⁷⁹ comitatu ⁸⁰ præfecisset. Eadem ducis infensio Theodericum nox ⁸¹

episcopum infestabat, quia et ipse nominati comitatus principatum ei non recognoverat. Secundo anno episcopatus ejus ipse dux et Balduinus comes Flandrorum cum manu valida hanc urbem irruerunt (an. 1047) et in odio Cæsaris succederunt (40), multimoda strage commissa. Volebat autem dux monasteria urbis illæsa ab igne servare; sed subito majorem ecclesiam Sanctæ Dei Genitricis victrix flamma comprehendit, et duce turmaque militari frustra obnitente, penitus absumpsit. Plurimus thesaurus et litteralia monimenta rerum ecclesiæ ibi combusta sunt. Tantum ipsa civitas, tantum ipsa ecclesia tunc rerum pertulit dispendia ⁸², ut multi cives, multi clerici locum istum fugerint alias dispersi ⁸³. Fama est, viginti quatuor canonicos de ipsa concremata ecclesia tunc Hungariam præ inopia prefectos, quos constat nunquam fuisse reversos. Proinde dux iram Dei metuens, pacem cum episcopo fecit, centenas potestatum ecclesiæ et prædia quæ invaserat reddidit, publicæ poenitentia se addixit. Nam pene nudus et discalciatus, genuumque et brachiorum poplitibus flexis, rependo se per terram trahens, ita ex summo urbis usque ⁸⁴ ante majus altare ecclesiæ quam incenderat processit. Ibi quoque multis verberibus, ut dicitur, se submisit (41). Villas quoque sui juris Pusvillare ⁸⁵ et Areium (42) cum portu et piscatura, et plurima deinde donaria ⁸⁶ in opus reedificandæ ecclesiæ contulit, satis tamen minora malis illatis. Ipsum urbis comitatum quasi legitimam ⁸⁷ a patribus hereditatem sibi vindicavit. Cumque imperatori infestissimus Neomagum palatium miri artificii et irreparabiliter ⁸⁸ exusserit, nobilissimum Albertum (43) de Longui castro, quem super se ille ducem statuerat, bello exemerit, omnem Lothariani ⁸⁹ caedibus incendiis rapinisque vexaverit (an. 1047); tamen per viginti duos annos, quibus postea vixit (44) benignus solis Virdunensibus fuit, et per venerabilem Ermenfridum, Virdunensis ecclesiæ archidiaconum, regi reconciliari meruit (an. 1049); qui postea Italiam pergens, nobile obsequium Bonifacio marchioni præstitit, eoque mortuo, Beatricem ejus ⁹⁰ uxorem duxit, filiamque ipsorum (45) unicam Mathildam ⁹¹ filio suo Godefrido desponsavit; et ⁹² exinde ambo marchiones Italiæ et duces

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ et succiso 2. ⁶⁷ henricum 1. 2. ⁶⁸ dictus gibbosus *res. manu add.* 2. ⁶⁹ juvenis 2. ⁷⁰ ludovico 1. ⁷¹ neutro *corr.* neutri 2. ⁷² deest 1. ⁷³ e. contra 2. (*e corr.* ?) ⁷⁴ visus *corr.* nisus 2. *ubi sibi deest.* ⁷⁵ comitatum 2. ⁷⁶ ludovicum 1. *et post.* ⁷⁷ odonis 2. ⁷⁸ bullionenses 2. ⁷⁹ urbi 2. ⁸⁰ comitatu 1. ⁸¹ deest 2. ⁸² dispendium pert 2. ⁸³ dilapsi 2. ⁸⁴ deest 2. ⁸⁵ pusvillare 1 ? ⁸⁶ dona 2. ⁸⁷ legitimam 2. ⁸⁸ irr. 2. ⁸⁹ l. bello c. 1. ⁹⁰ u. e. 2. ⁹¹ matildem 2. ⁹² deest 2.

NOTÆ.

(35) *De Breteuil*. Gelduinus nominatur ab Hugone Flav. SS. VIII, pag. 406.

(36) *Moustier-Ramey*.

(37) Hoc errori tribuendum esse videtur; cf. Stenzel, Frank Kaiser II, p. 116.

(38) Quod diu post Friderici mortem factum est; v. Stenzel l. l.

(39) *De Chateaux*.

(40) V. Herimanni Aug. Annales a. 1047. SS. V,

n. 127.

(41) Cf. Lamberti Annales SS. V, p. 154.

(42) *Peuvillers* (Puviller Rouss.) et *Arej* prope Mettim. Wass. et CALM.

(43) Qui ante Gerhardum supra dictum Lotharingiæ præfectus erat.

(44) Obiit a. 1069 Decemb. 24.

(45) Beatricis et Bonifacii.

Lothariæ fuerunt. Hujus Beatricis mortem idem dux, A celebrato intra hanc urbem comitum et principum generali concilio, multa urbi et ecclesiæ utilia disposuit; quod etiam in ecclesiasticis annotatum est privilegiis (46), moriens quoque, in ipsa ecclesia quam concremaverat sepeliri se mandavit. Godefridus quoque, filius ⁸⁷ et successor ejus, per octo annos, quibus dux præfuit (an. 1069), nunquam molestus sed bonus nostris exstitit, et moriens (an. 1076, Febr. 26) Gemmatium (47) prædium sui juris Virdunensi ecclesiæ, in qua requiescit, contulit.

5. Porro in reedificanda a fundamento ecclesia vel mœnibus incensæ urbis magnus labor, magna sollicitudo et industria Theoderici episcopi claruit; unde et est ei in posteris memoria benedictionis. In hoc opus reedificationis Wazo, venerabilis Leodiensium episcopus, quinquaginta libras argenti delit. Fredericus quoque comes Tullensis usuarium Argunnæ (48) sui nemoris tam ad reedificandam quam ad retinendam ecclesiam contradidit. Tunc etiam Ermenfridus archidiaconus, sapientiæ morum et sanctitatis gratia præditus, ex donariis principum et fidelium, quæ ei pro suis meritis et obsequiis large impenderant, ecclesiam Sanctæ Mariæ Magdalene a se jam fundatam conegumavit et in usus Deo ibi servientium pro posse ditavit. Sane juit eum præ omnibus ad hoc opus reedificationis ⁸⁸ venerandus vir nobilis et advocatus ⁸⁹ urbis, qui cum Bertranda uxore devota liberalitate ipsum, supra quo fundata est ecclesia, et multa alia alodia obtulit ⁹⁰, et non modicum famulorum gregem superadjecit; in qua etiam requiescit, scripto super eum condigno epitaphio ⁹¹. Præterea ipse Ermenfridus fama suæ religiositatis, hortatu quoque et familiaritate multos clericorum de terris remotis post se traxit, et huic suæ ecclesiæ itemque sanctæ Dei Genitricis inseruit, per quorum industriam utraque ecclesia in omni augmento rerum et religionis effloruit. — Unum istorum Martinum scolasticum non præterierim, qui mortis in agonia constitutus, cum jam biduo loqui non potuisset, subito cunctis mirantibus matutinas laudes beatæ Dei genitricis sollempniter incepit et inoffense percecinit; indeque missale officium ingressus, post decantatam celebriter communionem: *Illumina faciem tuam super servum tuum* (49), inter sacra verba confectum bonis operibus spiritum exhalavit.

4. His diebus papa Romanus [sanctus ⁹²] Leo IX, primum Tullensis episcopus, Gallias veniens, Remis sinodum celebravit (an. 1049, Oct.), ubi et ossa beati Remigii, dedicata ejus ecclesia, transtulit. Inde eum precatu ipsius Ermenfridi ad consecrandam prædictam ecclesiam Theodericus episcopus honorifice ad hanc urbem adduxit. Ab ipso sancto papa, assistantibus tribus archiepiscopis, Everardo Treverorum, Alinardo Lugdunensium, Hugone Crisopolitanorum plurimis quoque episcopis, dedicata est ipsa ecclesia anno tertio episcopatus domni Theoderici. Ipse papa miseratus ruinas incensæ urbis et ecclesiæ, clerumque et populum sibi mox venienti prostratum, ecclesiæ Beatæ Dei Genitricis pro omnibus monumentis incensarum quas tenebat privilegium fecit (50); itemque ecclesiæ quam consecravit (51); et cœnobio beati Vitoni (52). Veniensque Leodium, Fredericum, fratrem ducis Godefridi, archidiaconum Sancti Lamberti, inde secum duxit, et monachum indeque abbatem Cassini montis ac postea septimum sui levitam instituit; qui etiam tertius ab eo papa post Victorem in cathedra beati Petri sedit, Stephanus vocatus a Romanis; succedentibus ei Benedicto et Nicholao, qui nobis quædam privilegia fecit, indeque Alexandro et Gregorio VII. Item papa tunc in sinodo Remis Linguonensem episcopum Hugonem, fratrem Waleranii ⁹³ abbatis, deposuerat (Oct. 5) pro quibusdam criminalibus causis (53). At Hugo papam usque Romam secutus, ut misericordiam ejus experiretur, plenam sinodum, cui ille præsidebat, nudus et discalciatus intravit, virgas quibus cæderetur manu tremula deferens, et ore lacrimali hanc antiphonam canens: *Dedit pater pœnitenti filio stolam primam pariter et annulum, nam et calciamenta* ⁹⁴ illi tribuens, celebravit magnum convivium. *Habemus stolam primam in lavacro et annulum fidei signaculum.* Eum ita videntes, omnes ⁹⁵ in singultus ⁹⁶ proruperunt, lacrymas fuderunt, questibus sinodum repleverunt. Ipse papa præ ceteris condoluit, et cunctis supplici reo suffragia ferentibus, eum absolvit utque pius pater pœnitenti filio stolam primam et annulum amissi pontificatus indui et sandalia pacis recalcari edixit, dum solummodo ecclesia sua quam læserat vel quælibet alia eum [recipere ⁹⁷] dignaretur episcopum. Ita ille a cunctis absolvi meruit, repatriare cœpit. Languorem itinerando ⁹⁸ incidit,

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷ deest 1. ⁸⁸ deest 2, ubi venerandus. ⁸⁹ n. a. 2. ⁹⁰ optulit 2. ⁹¹ epitaphio 1, cum digno epitaphio 2. ⁹² deest 2. ⁹³ walleranni 2. ⁹⁴ calciamenta 2. ⁹⁵ deest 1. ⁹⁶ singultibus 1. ⁹⁷ deest 1 post add. 2. ⁹⁸ itinerando 2.

NOTÆ.

(46) Cf. Godefridi charta ex registro monasterii S. Vitoni descripta apud Wassebourg f. CCXLI. Calmet, Probb. I, p. 451.

(47) Jametz Rouss.

(48) Argonne.

(49) Cantatur Dominica Septuagesimæ.

(50) Quod vide apud Mabillon *De arte dipl.* Supl. p. 99 et Roussel *Probb.* p. 3 (Jaffé, *Reg. pon-*

tif. n. 319

(51) Ap. Calmet I, *Probb.* p. 423 (Jaffé, n. 3192).

(52) Jaffé n. 3190.

(53) Vide Anselmi hist. dedicationis ecclesiæ Sancti Remigii apud Mabillon, *Acta VI*, 1, p. 721 sqq.

habitum monachi sub nomine nostri cœnobii, cui A præsidebat frater suus, a comitibus suis Cluniacensibus monachis quæsit, accepit, feliciter excessit, inter obitus nostrorum ascriptus¹⁰ est.

5. At Theodericus præsul plurimas deinceps molestias a militibus pertulit. Nam cum urbem et episcopatum, quod illi ante affligebant, in libertate sibi ab eis vendicaret, comes Rodulfus¹⁰⁰ de Crispeio (54), vitricus Philippi¹ Francorum regis, istam urbem iterum incendit, eo quod episcopus denegabat ei viginti annuas libras, quas a prædecessoribus accipiebat ne regionem istam impugnaret. Item Alo de Duno castro, vir ingenuus, dum episcopus præsidium ejus in Rouro (55) vico, quem ille ex episcopio violenter invaserat, obsidens expugnaret, istam urbem conflagravit, absentiam episcopi et militum ejus aucupatus. Uterque tamen per industriam episcopi armis repressus ac repulsus est, et res episcopii suæ libertati vindicata est. Ita sub hoc episcopo urbs ista tertio succensa est.

6. Præterea idem præsul Manassem² comitem de castro Retexto (56) armis suorum coercuit ab invasione ecclesiasticæ rei. Adversus castrum Sanctæ Manchildis (57) sibi infestissimum armatam expeditionem movit. Quo metu castrenses perterriti, ei in medio itineris clâves castri miserunt, suppliciter pacem petierunt³, obsidionem precibus evaserunt. Sed episcopus, ne nihil ad ecclesiam reportaret triumphi, eandem expeditionem in castrum Saptimnium⁴ (58) æque sibi infensum⁵ convertit, illud obsedit, cepit et diruit. Hoc utrumque castrum erat prædicti Manassæ comitis. Ducem⁶, virum ingenuum, fratresque ejus, filios Hauberti⁷, sibi insurgentes similiter domuit, et munitione ante Clarum-montem (59) firmata, ipsum castrum super eos cepit.

7. Duce quoque Godefrido Gibboso in Frisia sicarie mortuo (an. 1076) et in hac urbe a duce Godefrido tertio, quem ex sorore nepotem sui hæredem ille moriens designaverat, juxta patrem honorifice sepulto, nisus est ipse episcopus auferre ipsum urbis comitatum desub jugo Bulloniensis⁸ principatus, qui nimis urbem oppressisse videbatur. Unde ipsi Godefrido Boloniensi, qui Bullonico castro possessore in ducatum successit, illum

abstulit; ratus opportunum tempus, quia illi ut minus legitimo duci rex et multi regni principes armis insurrexerunt, et nobilissimo Alberto Namucensi⁹ comiti, qui unus erat ejus hostium, eundem comitatum benefecavit. Cum etiam idem Albertus Bullonium castrum quasi magis sibi hereditarium super prædictum Godefridum obsedisset, ei cum omnibus sui episcopii viribus suppetias venit. Sed dux bellicosissimus inclinis suis cito affuit, et contracto exercitu, obsidionem hostium solvit, multis nobilium interfectis. Subinde plurimum offensus episcopo¹⁰, comitem de Grandi-prato Heinricum¹¹, primo sibi graviter rebellantem, cum armis cepisset, solvit a vinculis et Virdunico hostem territorio misit. Qui jussa ejus non segnitè exsecutus, plura hostilia ferro, flamma prædisque in nostros commisit. Ipse quoque dux in Sathanaco¹² (60) sui juris oppido castrum firmavit promittens in finibus episcopii, per quod in nostros graves inimicitias exercebat. Unde et episcopus illud obsedit, contractis undique auxiliariis et prædicto Alberto cum omnibus suis: cum ecce in auxilium suis adest dux, iterum accinctus¹³ valida manu bellatorum. Acerrime pugnatum est, cruentissime concussum est, donec fessus uterque exercitus jussu ductorum a cæde¹⁴ revocatus est. Actum anno episcopatus ejusdem Theoderici quadagesimo; ubi et multi nobiles occubuerunt (an. 1086?). Neutræ parti victoria cessit; sed episcopus, non soluta obsidione, suos tentoriis, dux autem suos castro recepit. Missisque inde cursoribus velocissimis, a tota Germania et Francia per fratres suos Enstachium¹⁵ et Balduinum cogebat exercitum sibi in auxilium. Quos ubi pontifex super se irruere certissimo nuntio accepit, expavit, sanguine judicium facere extimuit, obsidionem solvit, eodem nuntio hoc ipsum agente, hortante et monente. Ipse erat Heinricus venerabilis Leodiensium præsul; cuius frater, Fredericus comes Tullensis, fratrisque filii¹⁶ Rainaldus et Petrus, post in Jerosolymitana expeditione insignes habendi, tunc ibi sub Theoderico præsule militabant, eratque ipse et nostro pontifici et duci Godefrido carus et fidelis; episcopo quidem, quia sub eo in Virdunensi ecclesia prima scolarum tirocinia

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ascriptus 1. ¹⁰⁰ rodulphus 1. ¹ philippi 1, philippi 2. ² manassen 2, ³ pecierunt 1. ⁴ sapumnum 2, *sed* *um e corr.* Saptimnium *ed.* castrum de Setunia *Albericus edit.* ⁵ impensum 1. ⁶ Odonem *ed.* ⁷ hauberti 2, Humberti *ed.* ⁸ bullionensis 2. ⁹ namuensi 1. ¹⁰ epc. 1, 2. ¹¹ henricum 1, 2, *semper.* ¹² satanaco 2. ¹³ accinctus 2. ¹⁴ sede 2. ¹⁵ eustacium 1. ¹⁶ deest 1, ubi fratrisque *corr.* fratresque.

NOTÆ.

(54) *Crepy.*
(55) *Rouvre.* *Calm. Rouss.; sed ille alio loco (infra c. 12.) fortasse, inquit, Rouvroy. — Rouvres villa prope Estain sita est, Rouvroy inter Spincourt et Montmedy.*
(55) *Rethel.*

(57) *S. Menchould.*
(58) *Fortasse Sampigny ad Mosam. CALM. Ita etiam Wass.; sed dubia movet Rouss.*
(59) *Clermont-en-Argonne.*
(60) *Stenay.*

Lothariæ fuerunt. Huius Beatricis hortatu idem dux, A celebrato intra hanc urbem comitum et principum generali concilio, multa urbi et ecclesiæ utilia disposuit; quod etiam in ecclesiasticis annotatum est privilegiis (46), moriens quoque, in ipsa ecclesia quam concremaverat sepeliri se mandavit. Godefridus quoque, filius ⁸⁷ et successor ejus, per octo annos, quibus dux præfuit (an. 1069), nunquam molestus sed bonus nostris existit, et moriens (an. 1076, Febr. 26) Gemmatium (47) prædium sui juris Virdunensi ecclesiæ, in qua requiescit, contulit.

5. Porro in reedificanda a fundamento ecclesia vel mœnibus incensæ urbis magnus labor, magna sollicitudo et industria Theoderici episcopi claruit; unde et est ei in posteros memoria benedictionis. B In hoc opus reedificationis Wazo, venerabilis Leodiensium episcopus, quinquaginta libras argenti dedit. Fredericus quoque comes Tullensis usuarium Argunnæ (48) sui nemoris tam ad reedificandam quam ad retinendam ecclesiam contradidit. Tunc etiam Ermenfridus archidiaconus, sapientiæ morum et sanctitatis gratia præditus, ex donariis principum et fidelium, quæ ei pro suis meritis et obsequiis large impenderant, ecclesiam sanctæ Mariæ Magdalene a se jam fundatam consummavit et in usus Deo ibi servantium pro posse ditavit. Sane juxta eum præ omnibus ad hoc opus reedificationis ⁸⁸ venerandus vir nobilis et advocatus ⁸⁹ urbis, qui cum Bertranda uxore devota liberalitate ipsum, supra quo fundata est ecclesia, et multa alia alodia obtulit ⁹⁰, et non modicum famulorum gregem superadjecit; in qua etiam requiescit, scripto super eum condigno epitaphio ⁹¹. Præterea ipse Ermenfridus fama suæ religiositatis, hortatu quoque et familiaritate multos clericorum de terris remotis post se traxit, et huic suæ ecclesiæ itemque sanctæ Dei Genitricis inseruit, per quorum industriam utraque ecclesia in omni augmento rerum et religionis effloruit. — Unum istorum Martinum scolasticum non præterierim, qui mortis in agonia constitutus, cum jam biduo loqui non potuisset, subito cunctis mirantibus matutinas laudes beatæ Dei genitricis sollempniter incepit et inoffensæ percecinit; indeque missale officium ingressus, post decantatam celebriter communionem: *Illumina faciem tuam super servum tuum* (49), inter sacra verba confectum bonis operibus spiritum exhalavit.

4. His diebus papa Romanus [sanctus ⁹²] Leo IX, primum Tullensis episcopus, Gallias veniens, Remis sinodum celebravit (an. 1049, Oct.), ubi et ossa beati Remigii, dedicata ejus ecclesia, transtulit. Inde eum precepto ipsius Ermenfridi ad consecrandam prædictam ecclesiam Theodericus episcopus honorifice ad hanc urbem adduxit. Ab ipso sancto papa, assistantibus tribus archiepiscopis, Everardo Treverorum, Alinardo Lugdunensium, Hugone Crisopolitanorum plurimis quoque episcopis, dedicata est ipsa ecclesia anno tertio episcopatus domni Theoderici. Ipse papa miseratus ruinas incensæ urbis et ecclesiæ, clerumque et populum sibi mox venienti prostratum, ecclesiæ Beatæ Dei Genitricis pro omnibus monimentis incensis rerum quas tenebat privilegium fecit (50); itemque ecclesiæ quam consecravit (51), et cœnobio beati Vitoni (52). Veniensque Leodium, Fredericum, fratrem ducis Godefridi, archidiaconum Sancti Lamberti, inde secum duxit, et monachum indeque abbatem Cassini montis ac postea septimum sui levitam instituit; qui etiam tertius ab eo papa post Victorem in cathedra beati Petri sedit. Stephanus vocatus a Romanis; succedentibus ei Benedicto et Nicholao, qui nobis quædam privilegia fecit, indeque Alexandro et Gregorio VII. Item papa tunc in sinodo Remis Linguonensem episcopum Hugonem, fratrem Waleranni ⁹³ abbatis, deposuerat (Oct. 5) pro quibusdam criminalibus causis (53). At Hugo papam usque Romam secutus, ut misericordiam ejus experiretur, plenam sinodum, cui ille præsidebat, nudus et discalciatus intravit, virgas quibus caderetur manu tremula deferens, et ore lacrimali hanc antiphonam canens: *Dedit pater pœnitenti filio stolam primam pariter et annulum, nam et calciamenta* ⁹⁴ illi tribuens, celebravit magnum convivium. *Habemus stolam primam in lavacro et annulum fidei signaculum.* Eum ita videntes, omnes ⁹⁵ in singultus ⁹⁶ proruperunt, lacrymas fuderunt, questibus sinodum repleverunt. Ipse papa præ ceteris condoluit, et cunctis supplici reo suffragia ferentibus, eum absolvit utque pius pater pœnitenti filio stolam primam et annulum amissi pontificatus indui et sandalia pacis recalcari edixit, dum solummodo ecclesia sua quam læserat vel quælibet alia eum [recipere ⁹⁷] dignaretur episcopum. Ita ille a cunctis absolvi meruit, repatriare cœpit. Languorem itinerando ⁹⁸ incidit,

VARIE LECTIONES.

⁸⁷ deest 1. ⁸⁸ deest 2, ubi unenerandus. ⁸⁹ u. a. 2. ⁹⁰ optulit 2. ⁹¹ epytaphio 1, cum digno epitaphio 2. ⁹² deest 2. ⁹³ walleranni 2. ⁹⁴ calciamenta 2. ⁹⁵ deest 1. ⁹⁶ singultibus 1. ⁹⁷ deest 1 post add. 2. ⁹⁸ itinerando 2.

NOTÆ.

(46) Cf. Godefridi charta ex registro monasterii S. Vitoni descripta apud Wassebourg f. CCXLI. Calmet, Probb. 1, p. 451.

(47) Jametz Rouss.

(48) Argonne.

(49) Cantatur Dominica Septuagesimæ.

(50) Quod vide apud Mabillon *De arte dipl. Supl. p. 99* et Roussel *Probb. p. 3* (Jaffé, *Reg. pon-*

tif. n. 319

(51) Ap. Calmet 1, *Probb. p. 423* (Jaffé, n. 3192).

(52) Jaffé n. 3190.

(53) Vide Anselmi hist. dedicationis ecclesiæ Sancti Remigii apud Mabillon, *Acta VI. 1, p. 721* sqq.

habitum monachi sub nomine nostri cœnobii, cui A præsidebat frater suus, a comitibus suis Cluniacensibus monachis quæsit, accepit, feliciter excessit, inter obitus nostrorum ascriptus⁹⁹ est.

5. At Theodericus præsul plurimas deinceps molestias a militibus pertulit. Nam cum urbem et episcopatum, quod illi ante affligebant, in libertate sibi ab eis vendicaret, comes Rodulfus¹⁰⁰ de Crispeio (54), vitricus Philippi¹ Francorum regis, istam urbem iterum incendit, eo quod episcopus denegabat ei viginti annuas libras, quas a prædecessoribus accipiebat ne regionem istam impugnaret. Item Alo de Duno castro, vir ingenuus, dum episcopus præsidium ejus in Rouro (55) vico, quem ille ex episcopo violenter invaserat, obsidens expugnaret, istam urbem conflagravit, absentiam episcopi et militantium ejus aucupatus. Uterque tamen per industriam episcopi armis repressus ac repulsus est, et res episcopi suæ libertati vendicata est. Ita sub hoc episcopo urbs ista tertio succensa est.

6. Præterea idem præsul Manassem² comitem de castro Retexto (56) armis suorum coercuit ab invasione ecclesiasticæ rei. Adversus castrum Sanctæ Manehildis (57) sibi infestissimum armatam expeditionem movit. Quo metu castrenses perterriti, ei in medio itineris clâves castri miserunt, suppliciter pacem petierunt³, obsidionem precibus evaserunt. Sed episcopus, ne nihil ad ecclesiam reportaret triumphii, eandem expeditionem in castrum Saptimnium⁴ (58) æque sibi infensum⁵ convertit, illud obsedit, cepit et diruit. Hoc utrumque castrum erat prædicti Manassæ comitis. Duce⁶ enim, virum ingenuum, fratresque ejus, filios Hauberti⁷, sibi insurgentes similiter domuit, et munitione ante Clarum-montem (59) firmata, ipsum castrum super eos cepit.

7. Duce quoque Godefrido Gibboso in Frisia sicarie mortuo (an. 1076) et in hac urbe a duce Godefrido tertio, quem ex sorore nepotem sui hæredem ille moriens designaverat, juxta patrem honorifice sepulto, nisus est ipse episcopus auferre ipsum urbis comitatum desub jugo Bulloniensis⁸ principatus, qui nimis urbem oppressisse videbatur. Unde ipsi Godefrido Boloniensi, qui Bullonico castro possesso in ducatum successit, illum

abstulit; ratus opportunum tempus, quia illi ut minus legitimo duci rex et multi regni primates armis insurrexerunt, et nobilissimo Alberto Namucensi⁹ comiti, qui unus erat ejus hostium, eundem comitatum beneficavit. Cum etiam idem Albertus Bullionum castrum quasi magis sibi hereditarium super prædictum Godefridum obsedisset, ei cum omnibus sui episcopi viribus suppetias venit. Sed dux bellicosissimus inclusis suis cito affuit, et contracto exercitu, obsidionem hostium solvit, multis nobilium interfectis. Subinde plurimum offensus episcopo¹⁰, comitem de Grandi-prato Henricum¹¹, primo sibi graviter rebellantem, cum armis cepisset, solvit a vinculis et Virdunico hostem territorio misit. Qui jussa ejus non seganter exsecutus, plura hostilia ferro, flamma prædiisque in nostros commisit. Ipse quoque dux in Sathanaco¹² (60) sui juris oppido castrum firmavit prominens in finibus episcopii, per quod in nostros graves inimicitias exercebat. Unde et episcopus illud obsedit, contractis undique auxiliariis et prædicto Alberto cum omnibus suis: cum ecce in auxilium suis adest dux, iterum accinctus¹³ valida manu bellatorum. Acerrime pugnatum est, cruentissime concussum est, donec fessus uterque exercitus jussu ductorum a cæde¹⁴ revocatus est. Actum anno episcopatus ejusdem Theoderici quadragesimo; ubi et multi nobiles occubuerunt (an. 1086?). Neutræ parti victoria cessit; sed episcopus, non soluta obsidione, suos tentoriis, dux autem suos castro recepit. Missisque inde cursoribus velocissimis, a tota Germania et Francia per fratres suos Eustachium¹⁵ et Balduinum cogebat exercitum sibi in auxilium. Quos ubi pontifex super se irruere certissimo nuntio accepit, expavit, sanguine judicium facere extimuit, obsidionem solvit, eodem nuntio hoc ipsum agente, hortante et monente. Ipse erat Henricus venerabilis Leodiensium præsul, cujus frater, Fredericus comes Tullensis, fratriusque filii¹⁶ Rainaldus et Petrus, post in Jerosolymitana expeditione insignes habendi, tunc ibi sub Theoderico præsule militabant, eratque ipse et nostro pontifici et duci Godefrido carus et fidelis; episcopo quidem, quia sub eo in Virdunensi ecclesia prima scholarum tirocinia

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ ascriptus 1. ¹⁰⁰ rodulphus 1. ¹ philippi 1, philippi 2. ² manassen 2, ³ pecierunt 1. ⁴ sapumnum 2, sed um e corr. Saptimnium ed. castrum de Setunia Albericus edit. ⁵ impensum 1. ⁶ Odonem ed. ⁷ haiberti 2, Humberti ed. ⁸ bullionensis 2. ⁹ namuensi 1. ¹⁰ epc. 1, 2. ¹¹ henricum 1, 2, semper. ¹² satanaco 2. ¹³ accinctus 2. ¹⁴ sede 2. ¹⁵ eustacium 1. ¹⁶ deest 1, ubi fratrisque corr. fratresque.

NOTÆ.

(54) Crepy.

(55) Rouvre. Calm. Rouss.; sed ille alio loco (infra c. 12.) fortasse, inquit, Rouvroy. — Rouvres villa prope Estain sita est, Rouvroy inter Spincourt et Montmedy.

(56) Rethel.

(57) S. Menchould.

(58) Fortasse Sampigny ad Mosam. CALM. Ita etiam Wass.; sed dubia movet Rouss.

(59) Clermont-en-Argonne.

(60) Stenay.

Cap. 4. *Plures*. — C. 16, q. 1, c. 54.

Sed Dei iudicio, id est discretione cuiuspiam mediatoris in cuius ore pacem loquatur Dei spiritus, et vocem ejus audiant.

Item contra.

Cap. 5 et 6. — C. 2, q. 5, c. 23 et 26.

Solutio. Verum, non temptatur Deus, ubi secundum quod præcipit agitur. Hoc etenim purgandi per eucharistiam genus, sumptum videtur a sacrificio zelotipiæ quod dominus in lege constituit. At enim in libro Numerorum ad Moysen.

Cap. 7. *Loquere filiis*, etc.

Item contra.

Cap. 8 et 9. — C. 2, q. 5, c. 24 et 25 (*Laborans citat canones istos ex concilio Guarnatiensi*).

Probabile iudicium vel divinum, juramentum intelligi, vel experimentum in eucharistiæ perceptione. Amplius et omnino contra.

Cap. 10. *Nobilis*. C. 2, q. 5, c. 14.

Porro, non est canonica censura hæc, sed est ad dāritam impetentis, canonica legitimæ censuræ permissio. Purgatio igitur alia est vulgaris, ut igniti ferri, alia canonica, ut solummodo juramenti. Unde *Mennum*. Infra lib. iv, p. v, tit. v. Ibidem alia. Vulgaris non est nisi personæ servilis, aut suspectæ serviliter. Ingenue, canonica sola, quia habes utrumque, sic Burchardus lib. vi, *Qui presbyterum*, cap. 5. *Nobilis* supra. Cum igitur in ingenuum mala fama non subest, canonica non est exigenda purgatio. Unde. *Quod autem*. Infra lib. v, p. tit. viii. Item nec si ex inimicorum actione subest. Unde. *Auditum* lib. iv, p. v, tit. v. Sin ex verisimili suspicionem sit orta, purgatione tollitur. Unde *Presbyter vel ibidem* et ibidem alia. Quod si clericus in populo diffamatur, præsentem populo emundetur. Unde. *Presbyter si. Consultu*. Ibidem. Si dumtaxat in clerico, coram solummodo clero purgetur. Unde. *De crimine*. Ibidem. At vero episcopus, cum xii debet expiari collegis. Unde. *Consultu*. Ibidem. Presbyter cum vii, diaconus cum iii, subdiaconus et infra, poterit tantummodo simplici manu. Unde. *Si legitime: Presbyter si*. Ibidem. Hoc regulariter. Cæterum in arbitrio consistit episcopi, quota manu se quisque ille purificet. Unde. *Consultu*. Ibidem. Si autem infamatus idoneare se possit et nolit, sit in suspensio quamdiu se non reddit idoneum. Si vero non potest, impotentis suspensio sit coarva, aut si forte sit æquus, maneat quousque sinistra fama quiescat, ut in annum quintum, unde fortasse habetur. *Si episcopo*, supra.

T. II.

De his vero, supra lib. ii, p. iii, tit. ix. — D. 50, c. 34.

T. III, cap. 1-6.

Eorum vero, quibus gradus aufertur, aliis post canonicè transactam pœnitentiam dispositione quam provida restauratur; aliis, quia non digne eos pœ-

A nitet, vel eorum pœnitentia fructibus non apparet, vel non occurrit exstitisse restitutionem de canonibus eis indultam, sed usque qua prohibiti, vel licet sint immunes a crimine, quia tamen sacramentum vana species mentiretur ut in digamia, irreparabiliter manet ablatus.

Est tamen in manu romani pontificis, digitus et in digito discretio, rigiditas et flexura, quo pro discretivo libramine suæ sanctæ deliberationis et providentiæ, valeat canonum moderari censuris, ut et rigescant mitia, et rigida mitescant, lenitati succedat asperitas, et asperitati prout expedit, si tamen expediat quæ nondum forte contingit, dispensatoria lenitas. Unde *Dispensationes* supra p. i, tit. vii. Ibidem alia.

B Fit autem ipsa dispensatio multiformis in his, quæ rigor canonum non admittit, sed prompte respuit vel condemnat. Librat namque proposita negotiorum secundum res officii et juxta quantitates rerum. Duæ siquidem res, sunt officio dispensatoris in administrandi ratiocinatione propositæ, adeptio scilicet commodi, quia est utilitas et honestas, et evitatio incommodi, quæ est inutilitas et turpitudine. Invenitur autem commodum vel incommodum, alio sui generis et majus et minus, et commodum incommodo. Commodorum debito semper omittitur minus ut contingat majus, si necessarium sit alterutrum non possibile utrumque. In incommodis autem contra quia semper admittitur minus ut evitetur majus, si necessarium sit alterutrum, et sint impossibile simul ambo. Sin oppositæ conferantur solum minus bonum omittitur pro majore vitando malo, si necessarium sit alterutrum. Quantitas rerum seu commodorum et contra maxime consideratur ex qualitatibus personarum et exigentia temporum. Personarum nomine populum quoque recipimus usu rhetoricorum, et quosque plures in idipsum una voluntate devinctos. Quocirca persona est, unus aut plures. Unus autem quando est, aut est cum pluribus aut sola. Quando vero plures, aut extirpari valet pestis zizaniorum tritico non avulso, quæ dici valeat quæsi sola, aut nequit eradicari sine tritico et exterminio pacis ecclesiæ generalis. Non in talem facit ea: non dandæ sententiæ, sed in solam, vel quasi sententia detur ex canone nisi moderatione provisoria supportetur. Hanc moderationem, de varietate sit evenire causarum, quibus cessantibus, rigor vigilans non mollescit. Fit enim ut levigetur asperitas, imminetia necessitatis, intuitu pietatis, consideratione personæ, prospicientia utilitatis et cautela contrarii, imminetia necessitatis, ut cum tempore Gelasii P. esset italica ecclesia propter belli famisque letigeram cladem omnium clericorum officio destituta, adeo ut plerisque populis subsidia regendarum decessent animarum, concessit idem pontifex de monachis ac de laicis clericos assumi, dicens: *Necessaria* supra lib. i, p. i, tit. xvi. Ibidem alia.

Dixi *non in talem facit canon* et contra, quoniam alius est canon dandæ sententiæ, qui et sententiæ causam ponit, et in futurum dictat, ut, qui facit hoc vel fecit, absteineatur, alius vero date, qui et sententiæ causam punit et dictat in præsens, ut, cum qui fecit hoc vel faciet, abstinemus. Canonum canones noti sunt.

Cap. 1. — C. 1, q. 7, c. 13.

Non debet. Episcopus non, supra lib. 1, p. x, tit. II. — D. 65, c. 2 et 3.

Cap. 2. — C. 1, q. 7, c. 14.

Cum quisque, supra p. 1, tit. VIII. — C. 23, q. 4, c. 19.

Cap. 3. — C. 1, q. 7, c. 13.

Intuitu pietatis, ut de illiteratis et corpore vitiatis promotis in clerum, et de episcopis subito factis ex laicis. Unde.

Cap. 4. — C. 1, q. 7, c. 12.

Exigunt supra lib. 1, p. vi, tit. XXVII. — C. 1, q. 7, c. 18. Consideratione personæ, *Tanta* tit. XLII. — C. 1, q. 7, c. 14. Prospicientia utilitatis et cautela contrarii, unde *Tali*. p. IV, tit. XV. — C. 1, q. 7, c. 17.

Maximum. p. VI, tit. XXVII. — C. 1, q. 7, c. 19.

Cap. 5. — C. 1, q. 7, c. 20.

Si quis vol., supra lib. II, p. II, tit. XXIII. — C. 1, q. 7, c. 8.

Cap. 6. — C. 1, q. 7, c. 21.

Dispensatio igitur est circumstantiarum plene rationabilis in agendis observatio. Circumstantias dico personas, res, causas, tempora, loca, rigorem, entitatem, et quas alias agendis accommodas, industria dispensatoris advertit.

T. IV.

Plerumque autem officio restaurato non restaurantur et locus, ne scilicet vel sui tituli scandalizetur

ecclesia vel ipsius ut sit memoria restituti. Unde *Valet* supra lib. I, p. VII, tit. II. — D. 81, c. 9.

De his vero lib. II, p. III, tit. IX. — D. 50, c. 34

T. V, cap. unicum.

Cui tamen locus honoris offertur, eidem ab episcopo locus est idoneus vel invito ad pœnitentiam providendus, et indigenti vitæ substantiaculum, si potest fieri, providendum. Unde *Sacerdos autem* supra lib. I, p. VII, tit. II. — D. 81, c. 7. *Ibidem alia. Presbyter aut* lib. II, p. III, tit. IX. — D. 81, c. 12.

Cap. 1. — D. 81, c. 16.

T. VI.

Disciplinalis in clerum series, ea non præpostera vel obliqua sed esse recta conjicitur, ut a lenibus transeat ad aspera, et a minimis intendatur ad maxima. Quamvis ideo medicinalis hæc operatio antidota minora ponat et lenia, ne majora sit opus apponi vel aspera. Tangit verbo ne verberet, minatur vultu, ne vulneret, sed et vulnerat miseranter, ut liberet. Primum ergo videtur, ut qui excusserit, arguatur aut moneatur ut expedit. Unde ammonitio debet annuere vindictam. *Infra* lib. IV, p. IV, tit. VII, cap. *Indigne*. — C. 12, q. 2, c. 21. Item, Si peccaverit in te frater tuus argue eum. Sequitur ut qui argui negligit, excludatur, vel a proprio suspendatur officio. *Præter hoc. Si qui sunt*. P. II, tit. XXXIX. Deinde ut contumax beneficio despolietur. Unde *Si quis. Eos etiam*. Tit. XXI. Deinde ut contumacior gradu privetur officii. Unde *Decernimus* supra lib. II, p. III, tit. XXVI, coll. 1. *Ibidem alia. Audi ut obstinatus anathematis gladio procellatur. Unde Tam sacerdos. Nulla major* *Infra* lib. IV, p. VIII, tit. VII, cap. *corripiantur*. — C. 24, q. 3, c. 17. *Ibidem alia. Fit autem et alio provisoriæ artis ordine disciplina.*

Explicit liber tertius.

ANNO DOMINI MXLVIII-MCCL

LAURENTII DE LEODIO

ET CONTINUATORUM EJUS

GESTA EPISCOPORUM VIRDUNENSIIUM

ET

ABBATUM S. VITONI

ED. GEORGIUS WAITZ, PROF. PUBL. GOTTING.

(PERTZ, *Monum. Germ. hist.*, XII, 486)

Cum sæculo XII plurimæ Lotharingæ Ecclesiæ libris gauderent de gestis episcoporum abbatumve scriptis, etiam Virdunenses id studuerunt, ne qui post Mettenses primi talem assecuti essent honorem nunc ab aliis superarentur. Bertarii igitur continuatione (SS. IV, p. 45 sqq. [*Patrol.* t. CXXXII]) in medio s. XI desinente, res per centum fere annos ad suam usque ætatem gestas enarrandas curavit monachus S. Vitoni, Hugo nomine. Qui ordinis sui fratrem ex cœnobio S. Laurentii Leodiensi, litterarum studio his temporibus præcellenti (1), Virdunum transgressum, et ipsum ut videtur Laurentium dictum (2), commovit ut munus illud susciperet. Neque Laurentius, quamvis per unum tantum annum Virduni deguerit (3), abnuñt quæ petebantur, clarorum virorum gesta oblivione premi agre passus.

Librum Alberoni episcopo inscripsit epistola præmissa, qua ea retulit quæ a Bertario omissa de historia Virdunensi undecunque colligere poterat, eaque partim falso gloriæ patriæ studio huc refata, partim vero ex genuinis monumentis sumpta. Ipsa historia inde ab a. 1048 (rectius 1047) ad. 1144 usque deducta, ex quibus fontibus hausta sit, Laurentius nusquam indicavit, sed vero se studuisse palam professus est (4), « quicumque melius insinaverit, meliorem sententiam in omnibus sequi paratus; » neque perperam gesta tacere voluit, cum « historiam necessaria veritate sequi oportuerit, » id tamen cavens ne ullius « crimen verbis exaggeraret. » Et sane tanta opus erat prudentia, cum de lite illa inter papas et imperatores acta, in qua episcopi Virdunenses et abbates Sancti Vitoni contrarias partes tenuerant, ipsi esset agendum. Qua illo tempore feliciter sopita, partium studio se abripi minime passus est, etsi animum Ecclesiæ propensio-rem celare noluerit. Cæterum res quas narravit plerasque bene habuit compertas, ab Hugone illo (5) aliisque fortasse monasterii fratribus edoctus. Quamvis enim primis annis in rebus publicis Lotharingiæ tradendis Laurentius nonnumquam errores commiserit, per majorem libri partem istorum argui nequit. Usque ad finem sæc. XII cum Hugone Flaviniacensi, qui easdem fere res tetigit, cujus liber vero non longe propagatus Laurentio haud innotuit, hic comparari potest. Postea aliis historiæ Virdunensis monumentis plane destituti, certo quidem fundamento caremus, quo innisi illdem ipsius pensare possimus. Sed de his potissimum temporibus testes rerum gnaros Laurentius Virduni reperisse censendus est, quorum ope ita usus est ut Ecclesiæ historiam satis accuratam et plenam componeret. Quam etiam sermo locuples et nonnumquam ornatior lectoribus commendat. Præterea de Laurentii vita nihil constat, neque de mortis tempore quidquam compertum habemus. Fortasse tamen historiam a 1144 scriptam postea secundis curis pertractavit, fortasse etiam longius illam continuandam suscepit. Quamvis enim a. 1144, Alberonis episcopi anno 14, se in libro scribendo occupatum fuisse et calamum deposuisse apertis verbis dicat (6), semel tamen ille 15 annis sedere refertur (7). Præterea continuatio exstat longe quidem ultra Laurentii tempora deducta, sed non uni scriptori, ut videtur, tribuenda, cujus prima verba ita ad Lau-

NOTÆ.

(1) Cf. Raineri librum *De claris scriptoribus monasterii aut.* ap. Pez, *Thes. anecd.* IV, 3, p. 20 sqq. *Hist. littér. de France*, x, p. 99.

(2) Codices qui exstant auctoris nomen haud satis aperte exprimunt. Qui infra l. nominatur inscriptione plane caret, et præfationis textu vero L litteram ponit; alter 2. dictus hoc loco L in I mutasse videtur et epistole ad Alberonem episcopum scriptæ hanc præmisit rubram: *Epistola Joannis monachi ad domnum Alberonem episcopum*. Sed hæc non magna digna esse fide inde apparet quod verba: *de Leodiensi cœnobio Beati Laurentii* plane omissa sunt. Sæculo XVI tum apographum Ambianense (*Archiv. VII, p. 397*), tum Wassebourg, rerum Virdunensium

scriptor egregius, Laurentii nomen indicarunt, quod jure retinere possumus.

(3) C. 34; cf. Epistola: *Ante hunc annum ad urbem vestri regiminis adductus*. Ideo non a. 1140, ut *Hist. littér.* auctor scripsit XII, p. 222, sed a. 1143 vel 1142 Laurentius Virdunum venit.

(4) Epilogus: *Petimus ut de hoc opusculo nemo nobis calumpniam struat, quia, cum sola vera nos scripsisse putemus, etc.*

(5) C. 32: *Hugo — cujus hortatu et relatu hoc totum opusculum confecimus.*

(6) Epilogus; cf. c. 32: *Ante hoc biennium, qui fuit a. d. i. 1142.*

(7) C. 32; cf. quæ de hoc loco annotavi.

rentii librum se referunt (8), ut hunc ipsum, neque alienum scriptorem, te audire putes. Hac vero parte S. Vitoni patroni elevatio a. 1147 ab Eugenio papa celebrata narratur, res fausta et monasterio honorificentissima, quam ut posteris traderet, et versibus quamvis rudibus et impolitis, celebraret, et ipse Laurentius adduci poterat. Albericus tamen, qui solus inter medii ævi scriptores, quod sciam, Laurentium exscripsit, nonnisi primam eamque potiore libri partem noverat (9).

Postea Gesta episcoporum et abbatum Virdunensium duo, ut videtur scriptores longius continuaverunt, alter ab a. 1156-1187, alter ad a. usque 1250. Hæc pariter atque annorum 1144-1147 historiam eadem s. XIII scriptori alii tribuerunt; quibus quo minus assentiamur præsertim eo impedimur, quod narrationem his plane abruptam videmus (10). Quare tres continuationis partes distinxisimus, primam ipsi Laurentio, ut opinamur, ascribendam, alias duas a monachis S. Vitoni scriptas, qui illum neque rerum cognitione neque sermonis elegantia æquarunt.

Hoc opus jam a Dacherio (*Spicilegium* XII, p. 274 sqq., ad. 2. II, p. 241 sqq.), Calmeto (*Hist. Lotharingæ* I. Probb. p. 206 sqq., ed. 2. II, p. XVIII sqq.) et frustatim a Bouqueti continuatoribus (XI, p. 249-251. XIII, p. 628-640. XV, p. 208) editum, cum nobis recudendum esset, codices adivimus in bibliotheca publica Virdunensi etiamnum exstantes eosdem quos in Bertarii editione curanda secuti sumus.

1 Codex, nunc N. 3 notatus, qui duabus partibus constat (cf. SS. IV, p. 39), f. 248 sqq. Laurentii librum continet manu s. XIII scriptum, quem plerumque sequi potuimus, quamvis in singulis verbis exprimendis sæpius a more sæculi XII medii recedat; ponit enim librarius ubique *e* pro *æ* et *æ*, sæpius *y* pro *i* (*epyta-phum*, *antystes*, *archydiac.*, *Sophya*, *Phylippus*, *Ytalia*) et quæ sunt ejusmodi; nonnunquam etiam errores commisit, semel vel bis Laurentii verba omisit (11). Continuatio eadem ut videtur manu, sed alio atramento addita est.

2 Codex N. 36 signatus s. XIII, f. 126 sqq. Laurentii librum exhibet, Joanni monacho tributum. Quamvis hac voluminis parte non eadem genuini textus mutationes deprehendantur quæ in Bertarii historia offendant, nonnullis tamen locis quædam addita sunt Laurentio vix tribuenda. Neque ipsa verba mendis carent. Quare me Virduni versantem impeditum esse quo minus integrum codicem exscriberem vix est quod doleamus. Laurentii libro finito hæc legitur subscriptio (f. 147): *Petrus de Flandria me scripsit, sed non me dictavit*. Continuatio nulla adjecta est; sequuntur: *Nomina pontificum qui fuerunt post Alberonem*, diversis manibus scripta.

3 Idem volumen nunc prima eaque antiquiori parte, quæ s. XII exarata est, fragmenta continet ex Laurentii historia sumpta, quæ magni faciamus oportet, quippe quæ ipsius ætati sint propiora et lectiones codicis I. plerisque locis ita confirmant, ut hoc magna fiducia niti possimus.

Quibus subsidiis fulti, s. XVI et XVII apographa, quæ in bibliothecis Parisiensi (*Archiv.* VIII, p. 325), Ambianensi et Hagis Comitum (*ibid.* p. 569) asservantur, adhibere noluimus, neque editiones ex iisdem ut videtur codicibus sumptas magni fecimus (12) Brevia vero fragmenta a Wasseburgio *Antiquitatum Belgarum* voluminibus (13) inserta ipsum perbono usum esse libri exemplari ostendunt, quod cum 3. maxime convenit.

Idem Wasseburgius integram fere Laurentii necnon continuatorum narrationem in suas retulit paginas, eamque perpetuo quasi commentario instruxit atque illustravit. Quem Calmet secutus plura de suo addidit. Uterque in villarum Virdunensium nominibus explicandis non parvam quidem curam posuisse videtur; neque tamen ubique pari diligentia errores caverunt; quos nonnunquam Roussel (14) emendavit, alios vero intactos reliquit. Apud hos quos singulis locis nominavi scriptores fides sit interpretationum. Præterea chartas attuli quotquot episcoporum gesta hic relata illustrare videbantur.

Subsequuntur *Annales S. Vitoni* in codice bibliothecæ Virdunensis n. 3. (cf. Vol. IV, p. 7) manu s. XV exscripti, sed ex antiquiori fonte procul dubio hausti, qui ad annos pontificum Virdunensium et abbatum S. Vitoni constituendos faciunt, præterea vero pauca tantum continent memoria digna. Eorum partem Labbeus negligentius descripsit et publici juris fecit (*Bibl. nova manuscriptorum* I, p. 400). Quæ minutis litteris expressa sunt ex veterum annalium exemplari sumpta esse videntur, quod ad *Annales S. Vincentii Mottenses* Vol. III, p. 153 editos prope accedit. His impressis, jam rerum Virdunensium scriptores quotquot medio ævo scripti ad nos pervenerunt omnes hanc nostram collectionem receperisse, lectores mecum gaudebunt.

G. WAITZ.

NOTE.

(8) C. 1: *Pii et venerabilis Patris nostri Segardi præconii, a quo non longe superius digressi sumus.*

(9) V. hac de re Wilmans, *Archiv.* X, p. 225. Anno quoque 1131 paucis additis Albericus Laurentium sequi videtur; de translatione vero S. Vitoni et Eugenii papæ itinere Virdunensi nihil tradit. Neque continuationem posteriorem novisse videtur. Nam quæ a. 1181 de Arnulphi episcopi morte narratur aliunde haurire poterat.

(10) C. 7. prior narratio verbis finita erat: *Henrico vero succedit Albertus, vir admodum strenuus*. Quæ sequuntur: *Altercatione tamen orta*, etc., aperte alium scriptorem arguunt, qui Albertum cum Roberto de episcopatu dimicasse novit, præterea vero de ipsis historia usque ad a. 1208 nihil compertum habuit.

(11) C. 34: *Illa autem domus desolata remanet*

usque nunc, etc., quæ fortasse tempori, quo compositus est, haud satis convenire videbantur. Verum librarius etiam hæc in exemplari suo invenit, quippe qui prima vocabula scripserit sed mox eraserit. Alium locum c. 33, qui nunc deest, signo apposito in margine supplere voluisse videtur.

(12) Alium codicem Leodii fuisse Miræus testatur de SS. ecclesiasticis c. 362, p. 63. Idem: *Nos*, inquit, *eorum exemplar ms. olim dono dedimus Joanni Cordesio canonico Lemovicensi, cum Lutetiam ageremus.*

(13) Le premier (le second) volume des *Antiquitez de la Gaule Belgique*. 1549. fol. Librum in Germania rariorem bibliotheca regia Hannoverana nihil suppediavit.

(14) *Histoire ecclésiastique et civile de Verdun*, par un chanoine de la même ville, Paris 1745. 4..

INCIPIUNT GESTA VIRDUNENSII EPISCOPORUM ET ABBATUM¹.

Venerabili A. * gratia Dei Virdunensium præsuli et omni ejus ecclesiae frater L. * de Leodiensi cœnobio beati Laurentii secundum utrumque hominem feliciter in Christo vivere.

Ante hunc annum ad urbem vestri regiminis adductus, maxime in ea deprehendi illud Ecclesiasticis (cap. 1), quia omnia sub sole tendunt ad interitum, et priorum quorum non est memoria. Involvit omnia mortalitas, et fortissimorum regum et tyrannorum, quæque magis doleamus, sanctissimorum quoque martyrum et confessorum non solum gesta, sed etiam ipsa tollit ab hominibus et sepelit cum ossibus nomina. Ecce sancti prædecessores vestri Sanctinus, Maurus, Salvinus, Arator, Pulcronius, Possessor, Firminus, Vitonus et multi alii, quo tempore vixerint, quæ mira, quæ gesta vivi effecerint, hodie nescimus, et indignam, pro nefas! patronorum nostrorum patitur ignorantiam, quorum meritis illustramur. De ipso etiam nomine beatissimi Vitoni his pene in ambiguo est. Antiqua monumenta (15) eum Videnum * appellant; cui vocabulo vulgaris lingua magis consonat. Si qua inveniuntur de his *, omnia incerta et quasi per nebulam narrantur, ut vix digna fide reputentur. Et quidem primum istorum beatum Sanctinum aliqui de 72 discipulis Salvatoris * fuisse ferunt. Verum Bertharius *, qui eorum catalogum * prout novit digessit, * ponit (16), quod in multis legitur, fuisse sancti Dionysii Parisiensis * discipulum et Meldensium episcopum, indeque verbo prædicationis huic Virdunensium urbi.

* duns de ipso opiniones ponit: primam, quæ et valentior est 2.

** alteram, quod in Vita sancti Servatii legitur Sanctinus urbis Clavorum episcopus concilio Agrippinensi, ubi agitur de heresiarche (sic) Effrathe depositione et beati Severini subrogatione, interfuisse. Cui de his duabus opinionibus magis fidem

A angelica ** visitatione illuxisse **. Fratres Theologi ** monasterii dicunt, de suo cœnobio sex monachos vel abbates vestræ ** ecclesiae episcopos datos (17). Laudanda est tamen Bertharii pia industria, qui de ipsis cineribus et ruinis incensæ urbis et ecclesiae ** omnia, prout potuit, prædecessorum ** præsum saltem vel nuda nomina eruit, vel quædam gestorum nobis ** scintillavit **. Nam ipsam tantillam de nostris præsulibus notitiam ab ipso accepimus. Non enim pro parvo duxerim, quod insignia gesta magnorum beneficio scriptorum eripiuntur ab interitu oblivionis. Refert Hieronymus (18) in prologo super Vita sancti Hilarionis, quod Alexander Magnus Macedo, quem vel arietem vel pardum vel hircum ** caprarum Daniel (cap. viii) vocat, cum ad Achillis tumulum venisset: « Felicem te, ait, o juvenis, qui magno frueris præcone ** meritorum; » Homerum videlicet significans. Hæc hactenus dicta sint, ut ab omnibus nostris quæque versum gesta patrum exquirantur et memorie posterorum transmittantur, ut de proximo habeant quos maxime imitentur. Nam quæque civitas magis suorum amplexatur exempla. Proinde et de istius civitatis antiquo statu, quæ diversis litteris comprehensa invenimus, hic in unum breviter collecta vobis transcribimus.

Quorum primum illud de Romana historia occurrit, quæ dum decennale bellum Cæii Julii Cæsaris in Gallias describit, hujus oppidi tunc firmissimi ita his verbis meminit (19): « Interea Draptes unaque Lecterius, » haut dubio duces Gallorum, « cum

adhibeam, vix invenio, nisi quod aliqui, ut hoc utrumque constat, duos Sanctinos diversis temporibus autumant (20) Virdunensi cathedra presedis, quorum primum idem vel Salvatoris de 72 discipulum vel illum Meldensem episcopum martyrem fuisse volunt. add. 2.

VARIE LECTIONES.

* 2. *habet rubram*: Epistola Johannis monachi ad domnum Alberonem episcopum. * A. 1. 2. t. e. Alberoni. * 1. e corr. 2. ubi verba de L. c. b. L. desunt. * vidennum 2. * his 1. scriptus. * s. f. f. desunt 1. * bertarius 2. * catalogum 1. * parisiensis 2. * a. v. desunt 2. * teologii 2. * nostre 2. * ecclesia 2. * predecessorum 2. * deest 2. * scintillant 1. * hircum 1. ubi etiam Danyel, Achyllis, alia ejusmodi. ** preconio 1.

NOTÆ.

(15) Quæ fuerint non constat. Neque Bertarius (SS. IV, p. 41) neque Hugo Flaviniacensis (SS. VIII, p. 328) hæc referunt.

(16) C. 1.

(17) Intelliguntur Paulus, Gisloaldus, Gerebertus, Arnoinus, Bertalamus et Abbo: v. Calmet, *Hist. de Lorraine*, I, p. 464. Alibi de 12 episcopis ex Thelegensi monasterio ascitis sermo est; vid.

Clouet, *Hist. ecclésiastique de la province de Trèves*, I, p. 583.

(18) Ed. Vallars II, p. 13.

(19) Orosius (et *Historia miscella*) ex Cæsare. Quæ hic de Uxelloduno (*Issoudun*) narrat, Laurentius ad Veredunum refert.

(20) Ap. Orosium oppidum haud nominatur, in *Historia miscellæ* editionibus vero Lugdunum legitur.

adesse Caninium¹⁹ et legiones, sine dubio Romanorum, « in sinibus²⁰ suis viderent, undique collectis copiis, oppidum Verodunum (21-22) occupant. Hoc oppidum in editissima montis arce pendebat, duabus partibus per abrupta latera non parvo summe cingebatur. Medio deinde descensu largissimo fonte securum plurimamque introrsum copia frumenti tutum, irritos²¹ procul discursus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romana provisione potuit²², ambos duces cum parte copiarum plurima in campo evocatos, maximo praelio superavit. Nam uno ex ducibus²³ interfecto, alterum cum paucissimis fugavit. Nullus in oppidum rediit; sed ad id oppugnandum Cæsare opus fuit. Itaque certior per nuntios factus Cæsar accurrit, circumspiciensque omnibus, videt, si²⁴ expugnare vi molitur, ludo et spectaculo hostium delendum esse exercitum suum; unum solummodo esse praesidii, si quoquomodo²⁵ hostes aqua arceantur. Sed et hoc quoque nisi Cæsar non potuisset. Siquidem fons, quo ad potum utebantur, medio dexeri montis latere fundebatur. Cæsar ad proximum fontis admoventi vineas turrimque extrui iussit. Fit ilico concursus magnus ex oppido. Quibus sine periculo praeliantibus Romanis, quamvis pertinaciter obsisterent crebriusque succederent, complures tamen trucidabantur. Igitur extruitur agger et turris pedum LX, cujus vertex adæquari ad locum fontis possit, ut vel ex æquo tela conici queant vel præcipitata desuper saxorum volumina non timeri. Oppidani autem ubi exanimari siti non solum pecora sua, verum etiam infirmiores hominum ætates vident, cuppas pice sævo²⁶ et scindulis replent. Ac deinde immiso igne in prona præcipitant, easque ipsi toto oppido effusi sequuntur. Ardentibus machinis, cum grave praelium suis Cæsar ac periculosum videret, cohortes in circuitu oppidi ire velociter imperat atque undique subito vastum clamorem attollere. Quo facto consternati oppidani, dum recurrere ad muniendum oppidum volunt, ab oppugnatione turris et demolitione aggeris recesserunt. Illi tamen qui ad incidendas fontis venas sub obtentu aggeris tuti cuniculos perfodiebant, repertos in abstruso aquarum meatus per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt. Oppidani, fonte siccat, ultima correpti²⁷ desperatione, deditionem sui faciunt. Cæsar autem omnibus qui arma tulerant manus sustulit et vitam reliquit, quo testatior esset etiam posteris poena improborum. Multum enim ad coercendam audaciam valet propositum punitionis

A exemplum, cum ipsa miseri præsens²⁸ forma ventis et ad recordationem ammonet conscios et ad sciscitationem cogit ignaros. Exhaustis atque demolitius Gallis, securus Cæsar in Italiam cum legionibus rediit, nullos post se Gallorum motus pertimescens; certo sciens, minime se aliquos, qui vel moveri audeant vel si moveantur timendi sint, reliquisse. » Hæc Romana historia.

Ultimum igitur praelium Cæsari in Gallias Verodunum castrum fuit, de quo possis merito conicere, quanti nominis et virtutis jam tunc fuerit, in quo illa præceps victoria fortunati Cæsaris tantis moris præ omnibus Gallorum bellis diu hæserit; cujus oppidani soli post omnes Gallos victos extremam belli manum pro libertate etiam contra ipsum Cæsarem consequerint; quibus captis et domitis, Cæsar jam nil sibi de aliis teste historia timuerit. Et quoniam nullum²⁹ antiquius Verodunum antiquitatis testimonium invenimus, ut hoc factum certa temporis nota signemus, erat tunc, juxta quod ex historiis colligere possumus, annus ab urbe Roma condita³⁰ septingentesimus, annus Olimpiadis centesimæ octogesimæ secundæ secundus, annus³¹ ante dominicam incarnationem quinquagesimus secundus. Publica porro est omnium sententia, quod vestri pontificatus diebus, dum intra urbem in operibus foderetur, ipse occultus aquæ jam exhaustæ meatus, de quo hic sermo est, de sub terra inventus sit. Situs quoque loci quamvis ex antiquitate mutatus sit, tamen ita fuisse ut hic describitur oculis conicientibus facile patet. Tunc istud oppidum Veludunum aut Veredunum et hic et in aliis antiquorum scriptis vocatum invenimus, unde nunc nomen Virduni remansit. Nam etiam Antoninus, socius Cæsaris (23), in suo Itinerario³² (24), ubi urbes oppida et municipia, per quæ publicarum viarum tractus ferebatur, dinumerat, hoc oppidum Verodunum castrum vocare invenitur.

Vocabatur et urbs Clavorum, quod vel murus ejus clavatus fuisse (25), vel quod quædam hostilis obsidio clavis ferreis a civibus extra projectis impedita fuisse et ita soluta³³ discessisse ab urbe a quibusdam narretur. Quamvis incolæ loci Clabos urbemque Claboniam vel Clabiam gentiliter fuisse vocatam vulgaris opinio sit. Sed³⁴ ut cetera bellorum monimenta, quæ huic oppido incubuisse scimus, numeremus: sub Martino³⁵ imperatore, ab Attila rege Hunorum, qui omnes Gallias ut singularis aper de silva devastavit, ista urbs et ecclesia excisa et eversa profecto creditur. Quo tempore sanctum

VARIE LECTIONES.

¹⁹ cavinium 1. et infra. ²⁰ s. f. 1. ²¹ ita 2. in 1. haud patet. ²² ita 2. in 1. haud patet. ²³ duobus 1. se 2. ²⁴ quomodo 1. ²⁵ corr. sepo 2. ²⁶ d. c. 2. ²⁷ f. p. 1. ²⁸ deest 1. n. antiquitus 1? 2? ²⁹ c. unde s. 1. ³⁰ vero post add. 2. ³¹ itineratio 2. ³² s. suis 2. ³³ Set 2. ³⁴ martiniano 1.

NOTÆ.

(21-22) Quod omni fide carere, recte nuper innotuit Clouet 1. 1. p. 96.

(23) Antonio Cæsaris æquali Antonini imperato-

ris itinerarium perperam ascribitur.

(24) Ed. Wesseling p. 364.

(25) Cl. Hugo Flavio: 1. 1. p. 292.

episcopum Pulcronium ²⁶ fuisse volunt (26). Tempore quoque beati Madelvei ipsam ecclesiam fuisse combustam, vita ejus narrat (27). Sub Hildino quoque dignæ memoriæ episcopo, quomodo rex Karolus ecclesiam ²⁷ Theologiam cum rebus aliis Virdunensi ecclesiæ ablatam cuidam Adelelmo dederit, quantaque episcopus inde mala pro recuperatione sustinuerit, testis est ejusdem Hildini scripta lamentatio, et Nicholai ²⁸ papæ epistola (28) pro ipso Adelelmo. Anno quoque Dadonis ²⁹ episcopi 37, ignis civitatem et totam ecclesiam consumpsit. Ibi libri et memoriæ sanctorum patrum et monumenta rerum ecclesiæ combusta sunt (29). Narrant quædam litteræ, quod Boso Guntrannus, vir tyrannicus, et iste Dado episcopus mutuis cædibus prælis et incendiis sese devastaverunt. Exstat et carta Dadonis præsulis ³⁰ de Hattonne et Berhardo ³¹ episcopis et de se super ecclesiastico statu multa insignia narrantis et confirmantis (30). Sub istis ³² episcopis incursio Normannorum inter Gallias facta est, et cum aliis hoc episcopium vehementer afflixit, quosdam etiam canonicos Sancti Vitoni Sanctique Germani, incensis ecclesiis, martirizavit, ut invenimus etiam in epitaphio, cujus hoc extremum est :

*Haimo ³³ tuus germanus obit cum corde piorum,
Pro Domino moritur et tibi junctus adest ;*

FINIT EPISTOLA.

INCIPIT ³⁴ PROLOGUS SEQUENTIS OPERIS DE GESTIS VIRDUNENSIIUM PONTIFICUM.

Scribimus ad laudem et gloriam beatæ Dei genitricis Mariæ semper Virginis, quæ in hoc ejus Virdunensium episcopatu gesta sunt pace vel bello memorabilia et digna relatu. Et quoniam priorum pontificum hujus urbis gesta, prout potuerunt colligi, litteris continentur usque ad tempora Theoderici ³⁵ episcopi, ab ipso Theoderico sumimus relationis principium, ducturi usque in hodiernum diem. Quod opusculum domino Alberoni episcopo, utpote de ejus prædecessoribus scriptum et in ipso finitum, merito dedicamus.

VARIÆ LECTIONES.

²⁶ pulchroonium 2. ²⁷ abbatiam 2. ²⁸ Nicolai 2. ²⁹ dadoni 2. ³⁰ episcopi 2. ³¹ berarhdo 1. ³² ipsis 2. ³³ Haimo 1. ubi etiam epitaphio et quam sæpissime y pro i. ³⁴ berardus 1. ³⁵ hunorum 1. ³⁶ post add. 2. ³⁷ bertarius 2. ³⁸ fortasse : vestri? ³⁹ teoderici 2. et infra. ⁴⁰ tenens corr. texens 2. ⁴¹ deest 2. ⁴² teoderici 2. sæpius. ⁴³ e corr. 2. ⁴⁴ deest 2. ⁴⁵ p. ut referunt 2. ⁴⁶ XL^m e corr. 2. ⁴⁷ theutonicus 2. ⁴⁸ godelone 2. ⁴⁹ monachus 2.

NOTÆ.

(26) Cf. Vita S. Lupi Trec., Acta SS. Jul. VII, p. 70.

(27) Præter Hugonis relationem de Madelvei vita ex antiquiore, ut videtur, libro haustam nonnisi brevis ejus notitia apud Surium VII, 744 legitur, quæ hæc non continet; apud Hugonem vero p. 345 legitur.

(28) Quam frustra quæsi; cf. Calmet I, p. 638, n. Roussel p. 132.

(29) V. locum SS. IV, p. 38 editum.

Et quartodeno Martis hunc ante Kalendas

Normanni jugulant ; æthere martyr ovat.

Berhardus ⁴⁰ episcopus in destructa sancti Vitoni basilica octo canonicos relocavit et res suas ipsi ecclesiæ reconsignavit. Anno quoque primo Bernpini præsulis crudelissima gens Hungrorum ⁴¹ istud episcopium irrupit, omnia pene incendit, homines aut necavit aut abduxit. Refert Vita Sancti Basoli tunc eos divinitus fuisse repulso a cœnobio Belliloci, quod est ⁴² in honore sancti Mauricii (31). De istis infortuniis exstat epistola Virdunensis cleri (32).

Ista quia Bertharius ⁴³ in pontificalibus gestis omiserat, ut hic unum breviter colligerem et pro commendatione transcriberem vobis, amantissimus vester ⁴⁴ venerabilis Hugo, monachus noster, nimia instantia me invitum compulit. Et quoniam quæ abhinc sequuntur usque ad tempus Theoderici ⁴⁵ pontificis a quodam digesta inveniuntur (33), prædictus commonitor noster, ut ab ipso Theoderico usque in præsens tempus omnia quæ evenérant compilarem oppido, insistens exegit. Ubi quæ de bonis narrata sunt, quoniam omnibus bonis placitura scio, si quorum delicta, quæ historiam tenens ⁴⁶ non potui tacere, annotata sunt, oro ut nemo mihi indignetur, cum ego nullius crimen verbis exaggeraverim et historiam necessaria veritate sequi oportuerit.

1. Igitur anno Dominicæ Incarnationis secundum Dionysium 1048 [1047] ⁴⁷ (34) post venerabilem Richardum Theodericus sedit hujus Virdunensium urbis ⁴⁸ episcopus, a beato Sanctino, primo ⁴⁹ nostro præsule, tricesimus septimus ⁵⁰, vir genere, moribus et sapientia præditus. Hic natura Teutonicus ⁵¹ et Basiliensis ecclesiæ fuerat canonicus, patre nobilissimo quodam Guezelone ⁵² natus. Eodem anno Walerannus post abbatem sanctæ memoriæ Richardum institutus est abbas in hoc cœnobio Sancti Vitoni, jam pridem monachus ⁵³ ejusdem ex comite Fran-

(30) V. SS. IV, p. 37.

(31) V. SS. IV, p. 517 n.

(32) Quæ perdita esse videtur; nisi intelligat epistolam episcopo Virdunensi inscriptam, a Dacherio et Martenio editam, qua origines et vastationes Hungarorum exponuntur. De qua cf. præsertim Roussel p. CLI.

(33) SS. IV, p. 45-51.

(34) Annum 1047 rectius Hugo Flav. SS. VIII, p. 406 indicare videtur.

corum Bretuliensi (35). Nam in bello, quod apud A Barrum dux Gozelo et Godefridus filius ejus contra Odonem comitem, totis Franciæ viribus Lothariam invadentem, nobiliter confecit, ubi et ipse Odo occubuit, idem Walerannus sub prædicto Odone militavit, succisoque ⁶⁶ calcaneo graviter vulneratus, dum vitæ diffunderet, ab abbate Richardo susceptus, jam tunc decimum annum agebat in palæstra monastici ordinis. Hic per quindecim annos huic cœnobilio præfuit, cum quo etiam abbatiam Aremarensem (36) ex dono Tiebaldi comitis, filii memorati Odonis, regendam suscepit; ubi et nunc tumulatus requiescit.

2. Illis diebus contra imperatorem Heinricum ⁶⁷ secundum rebellaverat dux et marchio Godefridus ⁶⁸, Gozelonis ducis filius, pro sublato sibi Mosellano ducatu, quem cum patre duce tenuerat loco patroni post obitum Theoderici, ducis Barrensis, qui fuit filius nobilissimi ducis Frederici et Beatricis, Hugonis Capitonis, Francorum regis sororis. Filius hujus Theoderici fuit junior Fredericus, qui mortuus est (an. 1033) ante patrem suum (37) in primo flore juventutis ⁶⁹. Cujus Frederici dux filia, post obitum ejus nobiliter educata, Beatrix data est a rege uxor Bonifacio, Italiæ marchioni, et Sophia Ludovico ⁷⁰ de Monzione comiti. Ducatus autem patris earum quia neutro ⁷¹ istorum cessit, sed datus est (38) a rege Gerardo Castiniensi (39) comiti (an. 1048), ideo hic Godefridus, qui ⁷² patronus eis datus erat, iusta in ⁷³ imperatore arma movisse visus ⁷⁴ est sibi. Hunc idem imperator inter multa alia comitatu ⁷⁵ hujus urbis, quem a prædecessoribus suis tenebat, jam in curia sua exheredaverat, ipsumque comitatum Richardo urbis episcopo manu dederat, ut alteri, quem idoneum judicasset, illum traderet. Pro quo ipsi pontifici idem dux dicitur extitisse infensus. Sed etiam antea sub tempore Ramberti episcopi nobilissimum comitem Chisneiensem Ludovicum ⁷⁶, filium Ottonis ⁷⁷ comitis et patrem alterius Ludovici domni pontificis nostri Alberonis avi, Bullonienses ⁷⁸, milites patris ejusdem ducis, intra urbem oppressum extinxerant, eo quod illum episcopalis auctoritas prædicto urbis ⁷⁹ comitatu ⁸⁰ præfecisset. Eadem ducis infensio Theodericum ⁸¹ nox ⁸²

episcopum infestabat, quia et ipse nominati comitatus principatum ei non recognoverat. Secundo anno episcopatus ejus ipse dux et Balduinus comes Flandrorum cum manu valida hanc urbem irruerunt (an. 1047) et in odio Cæsaris succederunt (40), multinoda strage commissa. Volebat autem dux monasteria urbis illæsa ab igne servare; sed subito majorem ecclesiam Sanctæ Dei Genitricis victrix flamma comprehendit, et duce turmaque militari frustra obnitente, penitus absumpsit. Plurimus thesaurus et litteralia monimenta rerum ecclesiæ ibi combusta sunt. Tantum ipsa civitas, tantum ipsa ecclesia tunc rerum pertulit dispendia ⁸³, ut multi cives, multi clerici locum istum fugerint alias dispersi ⁸⁴. Fama est, viginti quatuor canonicos de ipsa concremata ecclesia tunc Hungariam præ inopia prefectos, quos constat nunquam fuisse reversos. Proinde dux iram Dei metuens, pacem cum episcopo fecit, centenas potestatum ecclesiæ et prædia quæ invaserat reddidit, publicæ poenitentia se addixit. Nam pene nudus et discalciatus, genuumque et brachiorum poplitibus flexis, rependo se per terram trahens, ita ex summo urbis usque ⁸⁵ ante majus altare ecclesiæ quam incenderat processit. Ibi quoque multis verberibus, ut dicitur, se submisit (41). Villas quoque sui juris Pusvillare ⁸⁶ et Areium (42) cum portu et piscatura, et plurima deinde donaria ⁸⁷ in opus reedificandæ ecclesiæ contulit, satis tamen minora malis illatis. Ipsum urbis comitatum quasi legitimam ⁸⁸ a patribus hereditatem sibi vindicavit. Cumque imperatori infestissimus Neomagum palatium miri artificii et irreparabiliter ⁸⁹ exusserit, nobilissimum Albertum (43) de Longui castro, quem super se ille ducem statuerat, bello exemerit, omnem Lothariam ⁹⁰ caedibus incendiis rapinisque vexaverit (an. 1047): tamen per viginti duos annos, quibus postea vixit (44) benignus solis Virdunensibus fuit, et per venerabilem Ermenfridum, Virdunensis ecclesiæ archidiaconum, regi reconciliari meruit (an. 1049); qui postea Italiam pergens, nobile obsequium Bonifacio marchioni præstitit, eoque mortuo, Beatricem ejus ⁹¹ uxorem duxit, filiamque ipsorum (45) unicam Mathildam ⁹² filio suo Godefrido desponsavit; et ⁹³ exinde ambo marchiones Italiæ et duces

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ et succiso 2. ⁶⁷ henricum 1. 2. ⁶⁸ dictus gibbosus *res. manu add.* 2. ⁶⁹ juvenis 2. ⁷⁰ ludovico 1. ⁷¹ neutro corr. neutri 2. ⁷² deest 1. ⁷³ e. contra 2. (*e corr.* ?) ⁷⁴ visus corr. nisus 2. ubi sibi deest. ⁷⁵ comitatum 2. ⁷⁶ ludovicum 1. et post. ⁷⁷ odonis 2. ⁷⁸ bullionenses 2. ⁷⁹ urbi 2. ⁸⁰ comitatu 1. ⁸¹ deest 2. ⁸² dispendium pert 2. ⁸³ dilapsi 2. ⁸⁴ deest 2. ⁸⁵ pufuillare 1 ? ⁸⁶ dona 2. ⁸⁷ legitimam 2. ⁸⁸ iur. 2. ⁸⁹ l. bello c. 1. ⁹⁰ u. e. 2. ⁹¹ matildem 2. ⁹² deest 2.

NOTÆ.

(35) *De Breteuil*. Gelduinus nominatur ab Hugone Flav. SS. VIII, pag. 406.

(36) *Moustier-Ramey*.

(37) Hoc errori tribuendum esse videtur; cf. Stenzel, Frank Kaiser II, p. 116.

(38) Quod diu post Friderici mortem factum est; v. Stenzel l. l.

(39) *De Chateaufort*.

(40) V. Herimanni Aug. Annales a. 1047. SS. V,

p. 127.

(41) Cf. Lamberti Annales SS. V, p. 154.

(42) *Peuvillers* (Puviller Russ.) et *Arej* prope Mettim. Wass. et CALM.

(43) Qui ante Gerhardum supra dictum Lotharingiæ præfectus erat.

(44) Obiit a. 1069 Decemb. 24.

(45) Beatricis et Bonifacii.

Lothariæ fuerunt. Hujus Beatricis mortem idem dux, A celebrato intra hanc urbem comitum et principum generali concilio, multa urbi et ecclesiæ utilia disposuit; quod etiam in ecclesiasticis annotatum est privilegiis (46), moriens quoque, in ipsa ecclesia quam concremaverat sepeliri se mandavit. Godefridus quoque, filius ⁴⁷ et successor ejus, per octo annos, quibus dux præfuit (an. 1069), nunquam molestus sed bonus nostris exstitit, et moriens (an. 1076, Febr. 26) Gemmatium (47) prædium sui juris Virdunensi ecclesiæ, in qua requiescit, contulit.

5. Porro in reedificanda a fundamento ecclesia vel mœnibus incensæ urbis magnus labor, magna sollicitudo et industria Theoderici episcopi claruit; unde et est ei in posterum memoria benedictionis. In hoc opus reedificationis Wazo, venerabilis Leodiensium episcopus, quinquaginta libras argenti dedit. Fredericus quoque comes Tullensis usuarium Argunnæ (48) sui nemoris tam ad reedificandam quam ad retinendam ecclesiam contradidit. Tunc etiam Ermenfridus archidiaconus, sapientiæ morum et sanctitatis gratia præditus, ex donariis principum et fidelium, quæ ei pro suis meritis et obsequiis large impenderant, ecclesiam sanctæ Mariæ Magdalene a se jam fundatam consummavit et in usus Deo ibi servientium pro posse ditavit. Sane juit eum præ omnibus ad hoc opus reedificationis ⁴⁹ venerandus vir nobilis et advocatus ⁵⁰ urbis, qui cum Bertranda uxore devota liberalitate ipsum, supra quo fundata est ecclesia, et multa alia alodia obtulit ⁵¹, et non modicum famulorum gregem superadjecit; in qua etiam requiescit, scripto super eum condigno epitaphio ⁵². Præterea ipse Ermenfridus fama suæ religiositatis, hortatu quoque et familiaritate multos clericorum de terris remotis post se traxit, et huic suæ ecclesiæ itemque sanctæ Dei Genitricis inseruit, per quorum industriam utraque ecclesia in omni augmento rerum et religionis effloruit. — Unum istorum Martinum scolasticum non præterierim, qui mortis in agonia constitutus, cum jam biduo loqui non potuisset, subito cunctis mirantibus matutinas laudes beatæ Dei genitricis sollempniter incepit et inoffensæ percecinit; indeque missale officium ingressus, post decantatam celebriter communionem: *Illumina faciem tuam super servum tuum* (49), inter sacra verba confectum bonis operibus spiritum exhalavit.

4. His diebus papa Romanus [sanctus ⁵³] Leo IX, primum Tullensis episcopus, Gallias veniens, Remis sinodum celebravit (an. 1049, Oct.), ubi et ossa beati Remigii, dedicata ejus ecclesia, transtulit. Inde eum precatu ipsius Ermenfridi ad consecrandam prædictam ecclesiam Theodericus episcopus honorifice ad hanc urbem adduxit. Ab ipso sancto papa, assistentibus tribus archiepiscopis, Everardo Treverorum, Alinardo Lugdunensium, Hugone Crisopolitanorum plurimis quoque episcopis, dedicata est ipsa ecclesia anno tertio episcopatus domni Theoderici. Ipse papa miseratus ruinas incensæ urbis et ecclesiæ, clerumque et populum sibi mox venienti prostratum, ecclesiæ Beatæ Dei Genitricis pro omnibus monumentis incensarum quas tenelat privilegium fecit (50); itemque ecclesiæ quam consecravit (51), et cœnobio beati Vitoni (52). Veniensque Leodium, Fredericum, fratrem ducis Godefridi, archidiaconum Sancti Lamberti, inde secum duxit, et monachum indeque abbatem Cassini montis ac postea septimum sui levitam instituit; qui etiam tertius ab eo papa post Victorem in cathedra beati Petri sedit, Stephanus vocatus a Romanis; succedentibus ei Benedicto et Nicholao, qui nobis quædam privilegia fecit, indeque Alexandro et Gregorio VII. Item papa tunc in sinodo Remis Linguonensem episcopum Hugonem, fratrem Waleranii ⁵⁴ abbatis, deposuerat (Oct. 5) pro quibusdam criminalibus causis (53). At Hugo papam usque Romam secutus, ut misericordiam ejus experiretur, plenam sinodum, cui ille præsidebat, nudus et discalciatus intravit, virgas quibus cæderetur manu tremula deferens, et ore lacrimali hanc antiphonam canens: *Dedit pater pœnitenti filio stolam primam pariter et annulum, nam et calciamenta* ⁵⁵ illi tribuens, celebravit magnum convivium. *Habemus stolam primam in lavacro et annulum fidei signaculum.* Eum ita videntes, omnes ⁵⁶ in singultus ⁵⁷ proruperunt, lacrymas fuderunt, questibus sinodum repleverunt. Ipse papa præ ceteris condoluit, et cunctis supplici reo suffragia ferentibus, eum absolvit utque pius pater pœnitenti filio stolam primam et annulum amissi pontificatus indui et sandalia pacis recalcari edixit, dum solummodo ecclesia sua quam læserat vel quælibet alia eum [recipere ⁵⁸] dignaretur episcopum. Ita ille a cunctis absolvi meruit, repatriare cœpit. Languorem itinerando ⁵⁹ incidit,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁷ deest 1. ⁴⁸ deest 2, ubi venerationis. ⁴⁹ u. a. 2. ⁵⁰ optulit 2. ⁵¹ epitaphio 1, cum digno epitaphio 2. ⁵² deest 2. ⁵³ waleranii 2. ⁵⁴ calciamenta 2. ⁵⁵ deest 1. ⁵⁶ singultibus 1. ⁵⁷ deest 1 post add. 2. ⁵⁸ itinerando 2.

NOTÆ.

(46) Cf. Godefridi charta ex registro monasterii S. Vitoni descripta apud Wassebourg f. CCXLI. Calmet, Probb. I, p. 451.

(47) *Jumetz* Rouss.

(48) *Argonne*.

(49) Cantatur Dominica Septuagesimæ.

(50) Quod vide apud Mabillon *De arte dipl.* Supl. p. 99 et Roussel *Probb.* p. 3 (Jaffé, *Reg. pon-*

tif. n. 319

(51) Ap. Calmet I, *Probb.* p. 423 (Jaffé, n. 3192).

(52) Jaffé n. 3190.

(53) Vide Anselmi hist. dedicationis ecclesiæ Sancti Remigii apud Mabillon, *Acta VI*, 1, p. 721 sqq.

habitu monachi sub nomine nostri cœnobii, cui A præsidebat frater suus, a comitibus suis Cluniacensibus monachis quæsit, accepit, feliciter excessit, inter obitus nostrorum ascriptus⁹⁹ est.

5. At Theodericus præsul plurimas deinceps molestias a militibus pertulit. Nam cum urbem et episcopatum, quod illi ante affigebant, in libertate sibi ab eis vendicaret, comes Rodulfus¹⁰⁰ de Crispeio (54), vitricus Philippi¹ Francorum regis, istam urbem iterum incendit, eo quod episcopus denegabat ei viginti annuas libras, quas a prædecessoribus accipiebat ne regionem istam impugnaret. Item Alo de Duno castro, vir ingenuus, dum episcopus præsidium ejus in Rouro (55) vico, quem ille ex episcopio violenter invaserat, obsidens expugnaret, istam urbem conflagravit, absentiam episcopi et militum ejus aucupatus. Uterque tamen per industriam episcopi armis repressus ac repulsus est, et res episcopii suæ libertati vendicata est. Ita sub hoc episcopo urbs ista tertio succensa est.

6. Præterea idem præsul Manassem² comitem de castro Retexto (56) armis suorum coercuit ab invasione ecclesiasticæ rei. Adversus castrum Sanctæ Manehildis (57) sibi infestissimum armatam expeditionem movit. Quo metu castrenses perterriti, ei in medio itineris claves castri miserunt, suppliciter pacem petierunt³, obsidionem precibus evaserunt. Sed episcopus, ne nihil ad ecclesiam reportaret triumphi, eandem expeditionem in castrum Saptimnium⁴ (58) æque sibi infensum⁵ C convertit, illud obsedit, cepit et diruit. Hoc utrumque castrum erat prædicti Manassæ comitis. Ducem⁶, virum ingenuum, fratresque ejus, filios Hauberti⁷, sibi insurgentes similiter domuit, et munitione ante Clarum-montem (59) firmata, ipsum castrum super eos cepit.

7. Duce quoque Godefrido Gibboso in Frisia sicarie mortuo (an. 1076) et in hac urbe a duce Godefrido tertio, quem ex sorore nepotem sui hæredem ille moriens designaverat, juxta patrem honorifice sepulto, nisus est ipse episcopus auferre ipsum urbis comitatum desub jugo Bulloniensis⁸ principatus, qui nimis urbem oppressisse videbatur. Unde ipsi Godefrido Boloniensi, qui Bullonico castro possessio in ducatum successit, illum

abstulit; ratus opportunum tempus, quia illi ut minus legitimo duci rex et multi regni primates armis insurrexerunt, et nobilissimo Alberto Namucensi⁹ comiti, qui unus erat ejus hostium, eundem comitatum beneficavit. Cum etiam idem Albertus Bullonium castrum quasi magis sibi hereditarium super prædictum Godefridum obsedisset, ei cum omnibus sui episcopii viribus suppetias venit. Sed dux bellicosissimus inclusis suis cito affuit, et contracto exercitu, obsidionem hostium solvit, multis nobilium interfectis. Subinde plurimum offensus episcopo¹⁰, comitem de Grandi-prato Heinricum¹¹, primo sibi graviter rebellantem, cum armis cepisset, solvit a vinculis et Virdunico hostem territorio misit. Qui jussa ejus non segnitè exsecutus, plura hostilia ferro, flamma prædique in nostros commisit. Ipse quoque dux in Sathano¹² (60) sui juris oppido castrum firmavit prominens in finibus episcopii, per quod in nostros graves inimicitias exercebat. Unde et episcopus illud obsedit, contractis undique auxiliariis et prædicto Alberto cum omnibus suis: cum ecce in auxilium suis adest dux, iterum accinctus¹³ valida manu bellatorum. Acerrime pugnatum est, cruentissime concussum est, donec fessus uterque exercitus jussu ductorum a cæde¹⁴ revocatus est. Actum anno episcopatus ejusdem Theoderici quædragesimo; ubi et multi nobiles occubuerunt (an. 1086?). Neutræ parti victoria cessit; sed episcopus, non soluta obsidione, suos tentoriis, dux autem suos castro recepit. Missisque inde cursoribus velocissimis, a tota Germania et Francia per fratres suos Eustachium¹⁵ et Balduinum cogebat exercitum sibi in auxilium. Quos ubi pontifex super se irruere certissimo nuntio accepit, expavit, sanguine judicium facere extimuit, obsidionem solvit, eodem nuntio hoc ipsum agente, hortante et monente. Ipse erat Heinricus venerabilis Leodiensium præsul; ejus frater, Fredericus comes Tullensis, fratrisque filii¹⁶ Rainaldus et Petrus, post in Jerosolymitana expeditione insignes habendi, tunc ibi sub Theoderico præsule militabant, eratque ipse et nostro pontifici et duci Godefrido carus et fidelis; episcopo quidem, quia sub eo in Virdunensi ecclesia prima scholarum tirocinia

VARIAE LECTIONES.

⁹⁹ ascriptus 1. ¹⁰⁰ rodulphus 1. ¹ phylippi 1, philippi 2. ² manassen 2, ³ pecierunt 1. ⁴ sapumnum 2, sed um e corr. Saptimnium ed. castrum de Setunia Albericus edit. ⁵ impensum 1. ⁶ Odonem ed. ⁷ hauberti 2, Humberti ed. ⁸ bullionensis 2. ⁹ namuensi 1. ¹⁰ epc. 1, 2. ¹¹ henricum 1, 2, semper. ¹² satanaco 2. ¹³ accinctus 2. ¹⁴ sede 2. ¹⁵ eustacium 1. ¹⁶ deest 1, ubi fratrisque corr. fratresque.

NOTÆ.

(54) Crepy.
(55) Rouvre. Calm. Rouss.; sed ille alio loco (infra c. 12.) fortasse, inquit, Rouvroy. — Rouvres villa prope Estain sita est, Rouvroy inter Spincourt et Montmedy.
(55) Rethel.

(57) S. Menchould.
(58) Fortasse Sampigny ad Mosam. CALM. Ita etiam Wass.; sed dubia movet Rouss.
(59) Clermont-en-Argonne.
(60) Stenay.

transegerat et ab eo archidiaconatum suscepit, A
 duci autem, quia opera ejus ante illud septennium
 ex Virdunensi archidiacono in Leodiensem episco-
 pum assumptus fuerat. Heinrich enim¹⁷ tertio im-
 peratori expeditionem agenti contra Rodulfum du-
 cem, qui assumpto diademate ex obedientia Ro-
 manæ ecclesiæ regnum suscepit et jam Saxo-
 niam occupaverat, idem Godefridus dux reconcili-
 atus, cum multo milite in auxilium venerat; cum
 ecce, interfecto Rodulfo (an. 1080), dum celebratur
 victoria, nobiles legati Leodiensis ecclesiæ vene-
 runt, quærentes sibi ex¹⁸ dono et sententia Cæsa-
 ris episcopum (61). Tunc, agente eodem duce, in
 gratia ejus imperatoria majestas donum delati
 pontifici eisdem nuntiis Heinrich archidiacono in
 hac urbe transmisit. Quem et ipse dux ut dulcem
 consanguineum abhinc usque Leodium comitatus,
 illi urbi pontificem assignavit, ubi ille inter præ-
 decessores præsules omni merito effulsit. Theode-
 ricus igitur, verus libertatis defensor, ita ut retu-
 limus, etiam supra vires pro patria pugnabat.
 Tempore hujus episcopi Kal. Augusti hora matuti-
 nali fulmen de cælo irrumpens ecclesiam, in medio
 præsentis cleri ruit, et Dominicum presbiterum,
 qui collectam canebat, et Algerum subdiaconum,
 qui choro præsedebat, percussos exanimavit¹⁹, cæte-
 ris consternatis.

8. Dicamus aliquid et de liberalitate ac devo-
 tione ejus. Semel Jerolimam ad sepulcrum Do-
 mini, multotiens autem Romam ivit, ad sanctos
 apostolos oraturus vel apud apostolicam sedem
 causas sibi creditæ ecclesiæ acturus. Ipsi euntis
 liberalitas ipsi Græcorum imperatori itemque papæ
 Romano visa est mirabilis et prædicabilis. Gervasio²⁰
 Remorum²¹ archiepiscopo, qui magna Fran-
 cigenarum comitatus frequentia eum usque Virdu-
 num visitatum venerat, festum suæ curialitatis re-
 compensavit, cum non minori comitatu Lothario-
 rum ad eum revisendum usque Remorum muros
 accessit. Gervasius super portas Remorum clausas
 per duos cantores ei in occursum occinit: *Commo-
 visti terram et conturbasti eam (Psal. LIX)*. Cui illi
 eisdem duobus cantoribus respondit: *Sana contri-
 tiones ejus, quia commota est (ibid.)*, et inde apud
 Sanctum Remigium missam celebrans, in memoriam
 sui capellam suam magni pretii ibidem repatrians
 dimisit. Ecclesiæ suæ Duram prædium cum omni-
 bus appenditiis magno pretio ab imperatore Hein-

rico tertio (62) Miroalht (63) quoque castrum cum
 foreste et abbatiam Juveniaci (64) a Mathilde²²
 marchisa acquisivit. Ut de aliis ecclesiis taceam,
 nostro, id est beati Vitoni, crenobio omnia altaria
 ecclesiarum, quas nobis prædecessores ejus contu-
 lerant, bannum quoque montis Sancti Vitoni dedit
 et confirmavit. Et quia sub Grimoldo²³ abbate, qui
 Waleranno mortuo (65) huic loco per quindecim²⁴
 annos præsedebat, religio per quorundam insolentiam
 deperibat²⁵, quia per illum non poterat corrigi, eum
 amovit et venerabilem Rodulfum, Sancti Agerici
 monachum, religione, scientia et moribus insigni-
 tum, substituit, qui per se aliasque probabiles per-
 sonas a sua et²⁶ Sancti Agerici ecclesia expostu-
 latus summam ordinis et plurimo bona huic loco
 induxit. Nam et bonus odor religionis ipsorum
 etiam de remotis terris plures industrios huic eccle-
 siæ tunc attraxit et associavit²⁷, quorum probitate
 usque modo locus iste nobilitari et magnificari
 promeruit. Tunc ecclesia Beati Agerici, de qua hic
 abbas assumptus est, ita florebat viris religiosis, ut
 illa contemporaneitate de filiis ejus duodecim abbates
 per diversas ecclesias ordinati sint, omnes magno-
 rum gestorum viri.

9. Veniamus ad locum gravissimum, in quo,
 quod graviter dolemus, periculosa tempora pluri-
 mum laudibus digni episcopi detraxerunt. Causa
 talis est. Anno episcopatus ejus xxxvi inter regnum
 et sacerdotium²⁸ illa digladiabilis seditio jam surrexe-
 rat, quæ totum Romanum imperium involvit. Ro-
 manorum enim papa Gregorius VII²⁹ imperatorem
 Heinrichum³⁰ pro suis criminibus, quæ plurima fe-
 rebantur, excommunicaverat (an. 1076); videlicet pro
 conjugis regina Praxede, quam ignominiose servorum
 stupris et opprobriis³¹ submiserat, pro variis in-
 justitiis et ecclesiarum oppressionibus³², et præci-
 pue quia investituras ecclesiarum per baculum et
 anulum dare ex consuetudine priorum contra an-
 tiquos sacros canones, cum ab eo sub anathemate
 esset inhibitus, non omittebat. At Heinrich super
 hoc infensus Romam bello irrupit (an. 1083), ip-
 sum papam missarum solemniam celebrantem sacri-
 lege cepit et in vincula conjecit, indeque a duce Ap-
 uliæ ereptum, Roma eum exturbavit, et geminata in-
 justitia quemdam Wibertum³³ Ravennatum pseudo-
 præselem, qui per septem annos apostolicæ sedi
 inobediens, rebellis et anathematizatus fuerat, ca-
 thedræ ejus intrusit. Tunc omne regnum in se ip-

VARIE LECTIONES.

¹⁷ autem 2. ¹⁸ et 1. ¹⁹ examinavit corr. exanimavit 1, 2. ²⁰ G. quoque 2. ²¹ rhemorum 2. ²² ma-
 thilde 1 ut sæpissime y pro i; matilde m. adq. 2. ²³ grimolde 2. ²⁴ XV ut videtur corr. XVI 2. ²⁵ depe-
 riebat 2. ²⁶ erasum 2. ²⁷ ads. 2. ²⁸ ecclesiam 2. ²⁹ duodecimus 1. ³⁰ H. tercium 2. ³¹ obp. 2. ³² obp. 2.
³³ wibertum 1.

NOTÆ.

(61) Initium episcopatus Henrici Leodiensis epi-
 scopi perperam illigatur cum nece Rodulphi regis.
 Anno quidem 1080 Rodolphus interfectus est, Hen-
 ricus vero a. 1075 ad infulas Leodienses assumptus
 est. Bouq., Corr.

(62) V. Heinrich chartam a. 1086 apud Calmet,
 Probb. p. 483.

(63) Mirevaux. In charta Heinrich III dicitur
 castellum Merenvaldi cum foreste quæ dicitur Wa-
 vria.

(64) Juvigny; cf. Chron. Sancti Huberti cap. 44
 SS. VIII, p. 591.

(65) Anno 1060. V. Ann. S. Benigni Divion. SS.
 V, p. 42 et Hugo Flav. VIII, p. 409.

sum⁴² divisum est, tunc omnis civitas in duas partes separata est, aliis causam cæsarianæ curiæ, aliis sanctæ sedis apostolicæ defendentibus et adversam partem insequentibus. Sedes quidem apostolica hostes suos anathemate omnes percuciens, a sacris mysteriis arcebat; imperialis autem curia sibi infensos captivans et exsulans, honoribus privabat. Demum ferro cæde et igne pars utraque suos inimicos persequabatur. In hac quoque urbe duæ partes factæ sunt. Episcopus quidem male a suis inductus et vel amore vel timore principis nimis depressus⁴³, declinavit post partes Cæsaris; venerabilis vero Rodulfus cum suis fratribus apostolicæ sedi studiosus adhæsit. Hinc inter eos soluta est vetus illa pia amicitia⁴⁴, adeo ut episcopus ipsum abbatem cum suis plurimis injuriis affectos ab hac ecclesia perturbaverit (66). Sed pulsus pro justitia ipsa contraria in bono mori cessare. Nam fratres Burgundiam ducti, a venerando abbate Divionensis ecclesiæ Gerontone⁴⁷ per septennium, quo idem præsul supervixit, velut angeli Dei recepti sunt, et bene in omnibus usi, eaque occasione nostræ et illi ecclesiæ germana fraternitas intervenit dignior et firmior, ut credimus, quam illa inter Sabinos et Romanos olim. Rodulfo autem abbati apostolicus privilegium dedit, omnes ab Heinriciano⁴⁸ scismate resipiscentes reconciliandi in tribus episcopatibus, id est Virdunensium, Metensium, Tullensium. In⁴⁹ his diebus Fulcradus abbas Sancti Pauli consensu prædicti pontificis hanc abbatiam eum quibusdam suorum invasit. Sub eo ista ecclesia amisit tria valde pretiosa pallia, duas magni pretii cappas, duo candelabra argentea sex marcarum, foratoria⁵⁰ vini (67) civitatis et pugillum (68), ecclesias etiam de Marleio (69) et de Mationis, multaque alia. Hunc Fulcradum et Richerum decanum ipsis diebus cum idem præsul legatos misisset ad sigillandum⁵¹ altare Sancti Michaelis (70), pro eo quod illa ecclesia se a Virdunensi ad Tullensem episcopatum transferri vellet et ad audien-

tiam vocata Virdunum venire nollet, familia ejusdem ecclesiæ invasos eos⁵² ab ecclesia protraxit, et vinctos⁵³ apud Barrum incarceravit. Quamobrem ipsam villam et ecclesiam ab hostico episcopali contigit concremari. Sed ipsum Richerum, sanctæ memoriæ decanum, itemque de clero Engebertum, Hairicum, Gezonem et Bosonem dignos omni laude fidei fervoris et religionis duxerim, quorum instantia ita ecclesiasticus ordo tunc invaluerat, ut omnis clerus sub eis ductoribus insimul lectionem cibum, dormitorium et chorum nullo excusato frequentarent, nolentes⁵⁴ autem⁵⁵, etiam nobiliores, districtius urgerentur. Sed episcopum tandem senectute et nimia corporis gravitudine fessum dum extremus dies urgeret, nec adesset qui cum apostolicæ sedi reconciliaret, abbas Rodulfus ad eum reconciliandum duos de suis monachis direxit, Gerardum, quondam archidiaconum, et Gerbertum, postea Sancti Mauricii abbatem. Quos ille lecto suo assistentes nutibus, quia loqui non poterat, mox salutavit, reconciliari petiit et meruit. Eis enim offensas ejus in apostolicam sedem per capita proponentibus, ipse ad singula supplicibus oculis, manibus et tusione pectoris similis poenitenti culpam fateri et veniam petere videbatur. At ubi proposuerunt ei: *Profitere culpam⁵⁶ de monachis Sancti Vitoni, quos expulisti*, tunc vero duobus pugnis crebrius pectora tutudit, altius ingemuit, profundius suspiravit, ita ut omnes videntes prorumperent in⁵⁷ lacrymas. Hinc ab illis⁵⁸ absolutus, post paululum spiritum reddidit (an. 1089, Apr. 28). Illi⁵⁹ sane hanc ejus satisfactionem retulerunt ad venerabilem Rodulfum. Rodulfus autem ad sinodum, cui præsidebat legatus apostolicæ sedis Hugo, quondam Diensis præsul, tunc Lugdunensis archiepiscopus, approbataque est satisfactio ejus ab omnibus. Sedit in episcopatu annis 43 (71); vir in multis idoneus et laudabilis, nisi hæc macula esset in gloria ejus in extremis⁶⁰.

10. Anno Dominicæ Incarnationis millesimo octo-

VARIE LECTIONES.

⁴² deest 2. ⁴³ deprimus 1. ⁴⁴ amicitia 1. ⁴⁷ gerontone 1. ⁴⁸ heinriciano 2. ⁴⁹ deest 2. ⁵⁰ ita 1 forat... corr. foratagia 2. ⁵¹ sig. post corr. sigillandum 2. ⁵² scilicet Fulcradum et Richerum præsuperscr. 2. ⁵³ vinctum 1. ⁵⁴ volentes 1. ⁵⁵ jam deest 1 ubi etiam ut e corr. ⁵⁶ pater culpam de m. s. u. e corr. 2. ⁵⁷ in. l. post add. 2. ⁵⁸ eis 2. ⁵⁹ Ille 2. ⁶⁰ esset in extremis 2.

NOTÆ.

(66) An. 1085. V. Hæc plenius narrata ap. Hugonem Vird. SS. VIII, p. 468.

(67) In iitteris Honorii papæ nac de causa scriptis (Wassebourg f. CCLXXXIV. Bouquet cont. XV, p. 257) legitur: *decimas foratici vini civitatis*. Idem esse videtur quod foragia vini. Qua de re Ducangius (ed. Henschel III, p. 344): « jus, inquit, quod domino feudi competit... pro pretio a domino imposito vino quod a tabernariis et cauponibus distrahitur. »

(68) Apud Ducangium (ed. Henschel V, p. 507) hoc de loco legitur: « Idem videtur quod jus men-

suræ vel moltæ, pensitatio scilicet quam a vasallis exigit dominus pro frumenti mensura vel molitura in molendinis suis. » Cf. Honorii litteras l. I., qui: *Mercatum, inquit, de monte Sancti Vitoni et thelonium cum pugillo frumenti placitum et correctionem mensurarum, decimas, etc.*

(69) Prope Metum; v. Hugo l. I. p. 363 Marle et Nenon. Wass.

(70) S. Mihiel. Qua de re cf. Calmet I, p. 1234.

(71) Ex ipsius Laurentii computatione Theodericus 40 vel 41 tantum annis sedit, a. 1048-1088; sed in his annis indicandis errasse videtur.

gesimo octavo (72) post Theodericum electus est decanus Metensis ecclesie Richerus¹, vir pius et honestus. Qui, quoniam alia via non patebat, ductus est ad curiam, contra vetitum apostolicæ sedis a Cæsare pontificalem baculum suscepit, fratres suos Albertum (73), Bezelinum² et Johannem, viros nobilissimos, ei dedit obsides, quod a fidelitate et communione ejus nunquam recederet. Rediens honorifice recipi meruit; sed quia Romanæ ecclesie offensam incurrerat, septem (74) annis sine episcopali benedictione permansit, donec abbas Rodulfus, quem cum omnibus suis³ mox electus honorifice revocaverat, dato consilio, eum Lugdunum Burgundie duxit, ubi eum prædictus Hugo archiepiscopus post abjuramentum Heinricianæ partis in sancto paschali⁴ Sabbato (an. 1093, Apr. 16) in presbyterum consecravit, in die autem festo (Apr. 17) in antistitem promovit. Inde cum gratia et honore apostolicæ sedis reversus, a coepiscopis suis Poppone Metensi et Pibone Tullensi, agente ipso Rodulfo, decentissime a tota urbe susceptus est in dominica Misericordias Domini (Mai. 4). Ipse ut nuntius pacis et sidus salutare mox cuncta serenavit, bellis episcopio consopitis. Solus Henricus de Grandi-prato antiquas adhuc inimicitias exercebat. Qui quoniam, latrocinanti similis, clanculo deprædatus quæcumque posset, mox refugiebat, facile opprimi non poterat. Quod cum ei Cathalaunis forte convento exprobrasset Petrus comes, filius Frederici Tullensis, unus de baronibus episcopi, ille ferociter respondit: *Die illo ante Viridunum veniam; occurre mihi, si audēs, et comparemus nos in campo*. Quod cum Petrus hilariter excepisset, utrique fide interposita juraverunt sibi, quod non dimitterent. Venit dies constitutus, et Petrus cum baronibus episcopi promissum hostem Viriduni expectabat armatus. Henricus per quosdam ex urbe sibi intimos et familiares, quibus deferentibus omnia nostrorum molimina addiscebat, quæ fiebant agnovit et adventum suum distulit. Eadem nostri eum facere arbitantes, quasi desperarent eum venturum, urbe exeunt, reditum ad sua simulant. At Henricus ex solitis nuntiis eos ad sua lapsos audiens, mox cum suis ante Viridunum advolat, ex proximis vicis prædam agitat, iterque suum solito recursat. Sed nostri, qui arte⁵ reditum simulaverant, transverso

A tramite viam redituri hostis jam tenebant. Cives etiam armati prædones e vestigio sequebantur. Ita a fronte et a tergo hostes invasi, valideque⁶ pugna commissa, multi interfecti, plures sauciati⁷ et capti sunt; reliqui cum ipso comite vitæbundi fugerunt. Militantium quidem usque ad sexies⁸ vicenos, equorum et armorum tanta refertur copia capta, ut pene nostri inde ditescerent. Henricus tamen ab impugnatione Viridunensis ecclesie non destitit, donec iudicium horrendæ mortis incurrat. Auditus enim a duce Godefrido et clarissimis commilitonibus ejus rebus pro Jerosolimis bene gestis (an. 1099), secundam expeditionem post eos animo intendit, Viridunum venit, crucem iturus accepit; sed Dei ira præoccupatus et amentia captus, re infecta ibidem misere expiravit⁹.

B 11. Dudo quoque de Claro-monte¹⁰, qui res episcopii prodigaverat, cum mansuetudinem præsulis non curans hospitalis esset Viriduni, a clericatis¹¹ est ibi captus et ergastulo inclusus. Quod a tali hominum genere commissum cum primates et barones indignarentur, clericati¹² pro satisfactione ei quisque per unum stadium scolarem libræ detulerunt (75).

C 12. Anno¹³ consecrationis Richeri in episcopatum Urbanus papa apud Clarummontem Arvernæ synodum celebravit (an. 1095), ubi¹⁴ dona ei legatos suos Richerus ei transmisit. In ea synodo inter alia plurima prædictus papa vocem per omnem occidentis ecclesiam emisit¹⁵, ut militares suas bellicas vires Deo voventes moverent expeditionem ad liberanda sacra loca Jerosolimæ¹⁶, quæ deficiente brachio. Constantinopolitani imperii Sarracena profanitas invaserat. Ad quam vocem omnes nationes motæ sunt, et abjuratis civilibus armis, quibus gravabantur regna occidentis et septentrionis¹⁷, multi nobilium arma Deo moverunt in Turcos pro sacris locis. Inter hos de nostro territorio eminebant duo fratres, dux Godefridus et comes Balduinus, itemque¹⁸ Balduinus de Retexo castro, nepos Manassæ comitis supra memorati; qui omnes tres¹⁹ sanctæ civitatis armis receptæ alter post alterum magnanimi reges fuerunt. Ipse Godefridus sanctum iter meditans (an. 1096), arma quæ in nos moverat abjuravit²⁰, pacem cum episcopo Richero composuit, Mosacum (76) et Sathanacum²¹ (77) cum castro

VARIE LECTIONES.

¹ rycherus 1, ut sæpissime y pro i. ² bezelium 2. ³ monachis superscr. 2. ⁴ paschali 2. ⁵ artum 2. ⁶ validique 1. ⁷ sauciati 1. ⁸ sexcies 1. ⁹ exp. 1. ¹⁰ clarofonte 1. ¹¹ clericis e corr. 2. ¹² clericis e corr. 2. ¹³ Anno Incarnationis Dominicæ millesimo nonagesimo Vº Urbanus incipit fragmentum cod. 3. ¹⁴ ubi — transmisit desunt 3, qui pergit: in qua synodo. ¹⁵ misit 2. ¹⁶ iher. 2. ¹⁷ septentr. 2. ¹⁸ i. b. desunt 1, 3. ¹⁹ res 1. ²⁰ abjuavit 1, arma — abjuravit desunt 3. ²¹ sathanacum 2.

NOTÆ.

(72) 1089. Hugo Flavin, p. 472.
(73) De Brie, Albericus.
(74) Richerum jam a. 1093 ecclesie reconciliatum esse, Hugo tradit p. 473.
(75) Choss notable pour ce que c'estoit une manière

d'amende honorable observée de ce temps là et au précédent. Wass.

(76) Mousay prope Stenay
(77) Stenay.

quod in nos firmaverat⁷², cum omnibus appenditiis sanctæ Mariæ in perpetuum⁷³ tradidit. Unde episcopus auri et argenti pondera plurima, quæ de episcopi ecclesiis collegerat, ei in sumptum sacræ expeditionis contulit, et prædicta alodia⁷⁴ sanctæ Dei genitrici confirmans, stantibus⁷⁵ in stola de toto episcopio presbiteris, anatematizavit⁷⁶, si quis ea deinceps auferret mensis Virdunensis cleri. Cumque ipsa alodia Mathildis marchisa, relicta ducis Godefridi Gibbosi, ut sibi a patribus hereditaria reclamaret, iterum præsul eadem ab ipsa matrona multo pretio in Walestatensi⁷⁷ (78) sinodo per legatos suos Gerbertum abbatem et Azelinum⁷⁸ cantorem redemit, et ab omni exactionis et reclamationis nodo libera Paschalis papa in eadem⁷⁹ sinodo sub anathemate, itemque Richerus pontifex, in sua sede iterata simili excommunicatione in eum quicumque auferre temptaret, ea Virdunensi ecclesiæ in perpetuum⁸⁰ confirmaverunt. Comitatum quoque urbis, de quo totiens discordia processerat, ab eodem duce receptum, in gratia ipsius Balduino fratri ejus dedit. Quem idem Balduinus, sanctum iter cum fratre duce aggressus⁸¹, mox post modicum reddidit, et episcopus receptum Theoderico Barrensi comiti, donis et obsequiis ejus delinitus, ex consilio suorum tradidit, ut, quia plurimum pro loco et viribus prodesse et nocere videbatur, totus nostræ utilitati intenderet. Idem dux castrum Falconii-montis (79), quod⁸² in episcopio firmaverat, ne in posterum noceret, abiens fecit everti. Castrum quoque Bullionum⁸³ cum omnibus appenditiis Sancto Lamberto Leodii contulit, accipiens ab episcopo loci Olberto⁸⁴ mille trecentas marcas⁸⁵ argenti et libram auri in opus sacri itineris. Ita insignis ille Bullionensium⁸⁶ principatus primum a comite Godefrido, patre Adelberonis nostri præsulis et duorum ducum Godefridi et Gozelonis, duorum quoque⁸⁷ comitum Herimanni⁸⁸ et Frederici—qui omnes cum sua numerosa progenie vel fortitudine in bello vel religione in ecclesia præ ceteris claruerunt, istum⁸⁹ quoque locum cum matre sua Mathilde præ cunctis mortalibus ditaverunt (80)—feliciter cæptus, in isto Godefrido fel-

cius et sanctius est finitus et per multos est⁹⁰ divisus. Nam⁹¹ et ducatus ejus cæsarea manu primum Leimburgensi, postea datus est Lovaniensi comitatus; Briacensem⁹² quoque potestatem (81) Albertus frater episcopi sub fide marchisæ Mathildis, relicta Godefridi Gibbosi, sibi vendicavit. Idem Albertus a⁹³ fratre episcopo⁹⁴ Richero, ut⁹⁵ in rebus agendis ei adesset, Roum vicum⁹⁶ episcopi⁹⁷ in vita sua tantum⁹⁸ in usufructuario accepit; quem nunc injuste sibi vendicant ejus posterum. — Porro dux Godefridus cum suis gloriosis commilitonibus, transmisso Ellesponto⁹⁹, Niceam, Bithiniam, Asiam, Pamphiliam, Frigiam et maximam urbem Antiochiam¹⁰⁰ innumeris pugnae obsidionis famisque laboribus cepit, et gentiles eiecit (an. 1098). Syriam¹ quoque et Judeam aggressus, sacra loca et sanctam urbem armis recepit anno² ab incarnatione vitæ Principis millesimo undecentesimo, et pro Lothariorum ducatu regnum Sanctæ Urbis a Deo promeruit, quamvis ipse nunquam se³ regem sed advocatum ejus passus sit appellari. Eodem anno felici obitu excesserunt⁴ Urbanus papa, qui Victori successerat, ecclesiastici privilegii adversus cæsaream violentiam ardentissimus defensor, et venerabilis Rodulfus abbas (82), apostolicæ sedis tenacissimus suffragator, eorumque sedis et fervoris successores facti sunt Paschalis⁵ papa et Laurentius abbas.

13. Interea rex Henricus, quia Richerus episcopus, ipso abjurato, ad apostolicam sedem se contulisset, audivit; indignatus obsides datos repeliit, unum eorum Johannem in vincula conjecit. Alii duo fratrem episcopum convenerunt, ut ab obsidatu suo eos liberaret jure gentium. Ille undique constrictus, similisque beato Martino, qui sub Maximo nefariis episcoporum communionem Treveris invitus inivit, curiam adiit, satisfactionem cæsari obtulit⁶, ei communicavit, de cetero firmam fidelitatem ei repromisit, et ita obsides absolvit. Rediens a divino officio, tanquam reus apostolicæ sedis, se per triennium suspendit; in quo spatio hæc nostra ecclesia ei non communicavit. Quod a quibusdam dum ei invidiose suggereretur, ille repellens eos, dicebat: *Sinite servos Dei, sinite; meliores enim sunt me.*

VARIE LECTIONES.

⁷² formaverat 3. ⁷³ imp. 2, 3. ⁷⁴ alodia 1, et infra. ⁷⁵ in stola stantibus 1, in stolis (post deleta) st. in stola 2. ⁷⁶ anathem. 1, et infra. ⁷⁷ walestatensi 2, 3. ⁷⁸ ascelinum 3. ⁷⁹ eodem corr. eadem 3. ⁸⁰ imperp. 3. ⁸¹ aggressus 3. ⁸² quod in desunt 3. ⁸³ bullonum 3. ⁸⁴ olberto 1, olberto 2, 3. ⁸⁵ marchas 3. ⁸⁶ bullon. 3. ⁸⁷ duorumque 3, Wass. f. CCXLVII. ⁸⁸ hermanni 1. ⁸⁹ ci. ecclesiam sancti Vitonicum 3. ⁹⁰ deest. 3. Wass. ⁹¹ Nam — comitatus infra post posteri scripta sed postea huc relata sunt 1. ⁹² buarensem 1. ⁹³ a fr. desunt 1. ⁹⁴ r. e. 2. ⁹⁵ in r. a. ut ei 1, Wass. f. CCXLII. ⁹⁶ Ronrunicum Wass. ⁹⁷ episcopii tantum in 2. ⁹⁸ deest 1, Wass. et hoc loco 2. ⁹⁹ hellesp. 1. ¹⁰⁰ anthyochem 1. ¹ Siriam 2. ² anno incarnationis dominicæ 1098, 3. ³ regem se 3. ⁴ excessit U. p. desinit 3, Pergil c. 13. ⁵ paschalis 2, et infra. ⁶ opt. 2.

NOTÆ.

(78) Guastalla; v. chartam ap. Calmet I, Probb. p. 524, non in ipso concilio (a. 1106. Oct.), sed sequenti anno (Febr.) editam, cui Paschalis papa confirmationem adjecit, nulla tamen anathematis mentione facta.

(79) Montfaucon.

(80) Cf. Cont. Bertarii c. 9. SS. IV, p. 49

(81) Brie.

(82) V. Hugo Flav. I. I. p. 481.

Tantæ humilitatis et patientiæ fuit, nulli molestiam unquam⁷ per se inferens. Demum Laurentium abbatem et Widonem archidiaconum cum aliis legatos pro se Romam misit, communionem et gratiam apostolicæ sedis expetiit. Ipsos legatos Paschalis papa primum de communionem sui episcopi absolvit, deinde litteras pro absolvendo episcopo ad Hugonem Lugdunensem archiepiscopum eis dedit. Richerus Lugdunum venit, ab illo suo consecratore absolvi petiit et meruit. Rediens Viridunum non prius intravit, quam omnes canonici et monachi apud Sanctum Vitonum convenerunt. Ille⁸ pariter omnes pro communionem, quam secum in excommunicatione habuerant, absolvi, et fidem apostolicæ sedi servandam jurare compulsi. Cetera sub Richero præsule prospera fuere. Ipse⁹ anno episcopatus sui 18, die festo apostolorum Petri et Pauli (an. 1107, Jun. 29) in nostro¹⁰ cœnobio missarum sollempnia celebravit, ipsis apostolis et Sancto Vitono super altare alodium Pauli-crucis (83) et bannum Marculli-curtis (84) ex privilegio tradidit, animam¹¹ et corpus suum eis commendavit, sepulturam suam in hoc¹² ipsorum cœnobio delegavit¹³. Inde Vosagum ad Valentiam (85) alodium ecclesiæ¹⁴ ivit, ægritudinem incidit, navigio per Mosellam relatus est Treveris, a Brunone¹⁵, urbis archiepiscopo, inunctus viaticoque munitus, in pace obiit. Corpus ejus lotum idem Bruno munificentissime suis propriis pontificalibus indumentis induit, et vehiculo illud Guido archidiaconus revexit, ipsumque Richardus¹⁶, Albanensis episcopus, Romanæ sedis legatus, apud Sanctum Vitonum, sicut ille disposuerat, licet nolente clero, honorifice sepelivit¹⁷ ante altare beati Laurentii anno Domini¹⁸ millesimo centesimo septimo (86).

14. Is Richardus quondam Metensis¹⁹ canonicus pro fide apostolicæ sedis cum Herimanno²⁰ episcopo [suo²¹] a rege et Guibertinis²² expulsus fuerat, ideoque Romana Ecclesia ita eum extulerat. Hujus frater Arnulfus sub Laurentio abbate tunc erat noster conversus, qui et post obiit monachus. Qui et ipse cum adhuc esset miles, tanta fide apo-

stolicæ sedi inhæserat²³, ut Lanzoni abbati Sancti Vincentii²⁴, qui et ipse cum Herimanno²⁵ præsule erat ejectus, quemdam Cononem, abbatem ejus a Wicbertinis subintronizatum, Divionem Burgundiæ captum et vinctum direxerit. Iste cellam apud Bucconis-villam (87) alodium sui juris ædificavit et beato Vitono cum omnibus tradidit.

15. Ante illos dies Remorum archiepiscopus Manasses vita decesserat (an. 1106), et illa ecclesia Richardum Viridunensem archidiaconum in pastorem sibi elegerat; qui, fratre Heinricho comite (88) jam mortuo, et altero fratre Balduino, qui post illum aliam expeditionem pro Jerosolimis moverat, a Torcis martyrizato, comitatum Grandis prati tunc regebat. Proinde Paschalis papa per litteras et legatum suum prædictum Albanensem episcopum eidem archidiacono mandavit, ut ab ipso Albanorum præsule in diaconum ordinaretur — erat enim adhuc subdiaconus — et sic consecraretur Remorum archiepiscopus. Sed Richardus nichil in his obediit, et irritus legatus recessit. Interim enim Richero præsule mortuo²⁶, clerus Viridunensis eundem Richardum in pontificem sibi delegit²⁷. Quam electionem ille, priori postposita, pluris habuit, Metimque ductus, de manu regis baculum pontificii suscepit, et²⁸ rediens cum Trevirorum²⁹ archiepiscopo susceptus est cum laudibus. Ipse quoque rex cum imperiali curia subsecutus (an. 1107, Mai), eodem die susceptus est cum totius urbis applausu. Die³⁰ tertio ipsius Richardi suggestu idem rex castrum Clari-montis obsedit et ad deditionem compulsi, quia Guido de ipso castro vexabat³¹ res episcopii. Ipse³² rex Heinrichus IV (89), primum annum tunc agebat in regno post patris obitum; quem patrem sanctæ ecclesiæ graviter insurgentem quamvis ipse filius custodiæ mancipaverit, regni insignibus spoliaverit et usque ad mortem persecutus sit, tamen ejusdem mortui³³ imitator ecclesiam impugnando extitit. Interim Paschalis papa³⁴ Trekas Franciæ³⁵ sinodum tenuit, ubi inter³⁶ alia cum ageret de Guibertinis, fertur dixisse: « Richardum³⁷ Viridunensem, qui se³⁸ tradidit regiæ curiæ, et nos

VARIE LECTIONES.

⁷ unquam m. 2. ⁸ Illi 1, 2. ⁹ Anno inc. dominicæ 1107. Richerus episcopus die *pergit* 3. ¹⁰ in ecclesia sancti Vitoni m. s. 3. ¹¹ animum 3. ¹² in prefata ecclesia d. 3. ¹³ delegit 1. ¹⁴ deest 1. ¹⁵ brunone 3. ¹⁶ richardus 2. ¹⁷ desinit 3. *pergit* c. 15. ¹⁸ dominicæ Incarnationis 2. ¹⁹ metensis 1, hoc loco. ²⁰ hermanno 1. ²¹ deest 1. ²² guibertinis 1. ²³ adh. 2. ²⁴ metensis post add. 2. ²⁵ hermanno 1. ²⁶ Defuncto igitur Richero presule clerus V. R. archidiaconem in p. del. sibi. Qui Mettis profectus, de *pergit* 3. ²⁷ elegit 2. ²⁸ et — applausu *desunt* 3. ²⁹ treverorum 2. ³⁰ Die vero 1. 3. ³¹ vastabat 3. ³² Ipse — extitit *desunt* 3. ³³ mortis corr. patris 2. ³⁴ p. qui successor Urbani extiterat 3. ³⁵ deest 3. ³⁶ c. i. a. ag. de guibertinis 3. ³⁷ ricardum 2, sæpius. ³⁸ h) t. se c. r. 3.

NOTÆ.

(83) *Palecroix-les-Verdun*.
(84) *Maulcourt*. WASS. et CALM.: de quo loco Rouss. tacet.
(85) *Veldenz* ad Mosellam inter Treveros et Trarbach. CALM.
(86) Epitaphium ab ipso, ut dicitur, compositum

ex registris abbatie Sancti Vitoni editum est apud Wassebourg fol. CCLXIII.

(87) *Bouzonville*.

(88) *Grandis-Prati*.

(89) Quartus imperator, quintus rex.

tradimus eum Sathanæ. » Inde archiepiscopo Trevi-
rorum ¹¹ aliisque denunciavit eum excommunica-
tum. In sequenti quadragesima cum pene omnes
religiosi communionem Richardi et cleri sui ¹² vita-
rent, iter ad papam intendens, mandavit suis, ut ab
archiepiscopo de sui communione facerent se ab-
solv. Romam ivit, absolutionem a papa petiit, et
¹³ multis sermonibus ultro citroque habitis, hoc
ultimum a papa audivit : « Nisi prius ¹⁴ investi-
turæ episcopatus, quam de manu laici, id est regis,
suscepisti, abrenuntiaveris, et nisi te non amplius
de eodem nisi permissione nostra intromissurum
firmaveris, omnino a nobis absolvi non poteris. »
Super hoc responso Richardus se velle consilium
querere dixit, ab aspectu papæ exiit (an. 1108?),
nunquam rediit ¹⁵, sed comminatus suis, si amplius
eum pro excommunicato haberent, quod eos et
omnia eorum in exterminium daret, Roma exiit, et
coactis suis, repatriavit. Papa post illum has litten-
ras misit :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, dilecto
filio Laurentio, abbati Sancti Vitoni, salutem et apo-
stoli cam benedictionem. Richardus Virdunensis ad
nos veniens nullam ¹⁶ reatus sui satisfactionem eccle-
siæ fecit. Unde nec a nobis in communionem suscep-
tus, nec a vinculo excommunicationis absolutus
est. Quapropter dilectioni tuæ mandamus, ut illius
consortium omnino devites, et tam eum quam et
¹⁷ fautores ¹⁸ ejus a nobis excommunicatos esse
denunties et omnes qui ¹⁹ et scienter communi-
cant. »

Clerus Virdunensis, qui ab initio profectionis
Richardi ad Romam ab archiepiscopo erat absolu-
tus, reverso Richardo, ipsam reconciliationem irri-
tam fecit, quia gratia vel timore ejus oppressus ei
excommunicato communicavit. Quod si quis renuis-
set, factione illius opprimebatur donec cederet ²⁰.
At Laurentius abbas, respectu Dei plenus, per om-
nia apostolicæ sedi obediebat, et omnes ei com-
missi. Proinde cotidie ²¹ conflabatur et in dies in-
gravescebat discordia inter duas ecclesias, id est
Sanctæ Dei Genitricis et Sancti Vitoni; quia filii
earum non communicabant alterutris, et quando
clerus ex more stationem apud Sanctum Vitonum
celebrabat, collectis clericorum monachi, ut antea
solebant, non intererant, sed post discessum eorum
omnia quæ illi contigerant aqua lustrationis expia-
bant.

16. Interea Guido archidiaconus, qui comes Ri-
chardi Romam ierat, sed, dum acutis febribus in-
firmaretur, ab eo repatriante dimissus Bononiæ
æger remanserat, ab Italia rediit; clerum Virdu-

nensem Richardo communicare audivit; sibi, si
Virdunum reverteretur, proinde timuit; alias di-
vertit. Dum enim in Italia ægrotans, vitæ diffidens,
quæsisset, qui sibi viaticum et necessaria animæ
subministraret, neminem invenit, quia omnes eum
ut excommunicatum vitabant, et nisi de commu-
nitione Richardi et cleri Virdunensis culpam latere-
tur, eum post mortem in sterquilinio sepeliendum
minabantur. Tandem, ut reconciliaretur, rogit Deo
sub periculo mortis, quia Richardo et fantoribus
ejus nunquam communicaret, nisi ille a papa ab-
solutus esset, hoc ei injungentibus tribus Mutinensis
ecclesiæ canonicis tunc ægroto, et post Parmensi
episcopo, qui vices papæ agebat, idem ²² inponente
ei jam ²³ sano. Vitans ergo communionem Richardi
et cleri Virdunensis, ut absque eorum communione
inter eos bonis suis uti posset, per amicos rogavit.
Sed ²⁴ Richardus et clerus gravissime hoc accepe-
runt, et missis litteris, ut usque ad quadragesima
dies veniret, satisfactorius quod consortium eorum
vitasset, ei Metis posito mandaverunt. Interim Ri-
chardus omnia ejus bona quæ Virduni repperit, in-
vasit et dissipavit, eumque capere ubicumque inve-
niretur suis mandavit. Guido enim ²⁵ per affines et
amicos, deinde per abbates et episcopos, maxime
per suum archiepiscopum eum ²⁶ convenit. At ubi
nichil per eos profecit, sumptis eorum in sui suffra-
gium litteris, Romam rediit. Ultra Cluni: cum ve-
niens, Richardum Albanensem episcopum obviam
habuit; ei sciscitanti causam sui iuneris aperuit.
Ille cum secum, omisso itinere, retinuit, Virdunum
ad Richardum pro eo et pro abbate Laurentio, quem
rebus et ecclesia sua privaverat, monitorias et pre-
catorias litteras misit; sed tandem post repulsam
litterarum et precum suarum reverso nuntio, cum
ad papam cum suis litteris transmisit. Guidonem
papa excepit, consolatus est, decem septimanis se-
cum retinuit, demum cum his duabus epistolis re-
misit (an. 1109?):

« Paschalis ²⁷ episcopus, servus servorum Dei,
abbatibus et ceteris clericis, Raynaldo de Monzione
comiti, Raynardo Tullensi et ceteris laicis ²⁸ de
archidiaconatu Guidonis salutem et apostolicam
benedictionem. Pro catholicæ unitatis dilectione
Guidonem archidiaconum vestrum a Richardo,
Virdunensis ecclesiæ invasore, bonis suis exspolia-
tum audivimus. Quamobrem caritati vestræ nostris
eum præsentibus litteris commendamus. Præcipi-
mus enim, ut ipsi de ecclesiis ad monasteria per-
tinentibus consueta justitia et a clericis seu laicis
obedientia debita sicut archidiacono impendatur.
Alioquin, donec obediant, divinis officiis careant et

VARIE LECTIONES.

¹¹ treverorum 1, 2. ¹² et derisui 1, desunt 3. ¹³ et—habitis desunt 3. ¹⁴ p. (post) 3. ¹⁵ exiit 2. ¹⁶ deest
Wass. f. CCLXVII, ubi infra non fecit. ¹⁷ deest Wass. ¹⁸ factores 3. Wass. ¹⁹ et omnes qui Wass.
²⁰ deest 3. ²¹ cotidie 1. ²² iddem 2. ²³ tam 2. ²⁴ Set 2. nbi plerumque s.; ²⁵ deest 2. ²⁶ deest 1.
²⁷ reliqua cum codice 2. conferre non potui. ²⁸ laicis Wass. f. CCLXVII. clericis 1.

decimas suæ plebis amittant. Vos autem, filii, quibus Deus secularem potestatem dedit, et qui armis justiciam contuemini, pro beati Petri reverentia ejus adjuutores existite, et ejus adversarios viriliter cohibete. Id ipsum de venerabili viro abbate Sancti Vitoni tam vobis quam reliquis Virdunensium partium præcipimus, qui pro eadem catholicæ unitatis dilectione loco suo rebusque suis privatus est. Præfatum autem Guidonem noveritis apud nos diaconum ordinatum. »

Hanc epistolam quibus transmittebatur Guido dedit. Item alia :

« Paschalis episcopus, servus servorum Dei, fratribus Virdunensis ecclesiæ catholicis salutem et apostolicam benedictionem. Richardum vestræ occupatore ecclesiæ a sancta Romana ecclesia pro suis meritis excommunicatum etsi actenus non legistis, certius tamen et audisse et scire credimus. Nunc autem vobis omnibus scripto nuntiamus, ut eum excommunicatum scientes communionem ejus omnimodis caveatis. Sane abbatem Sancti Vitoni et archidiaconum Guidonem pro catholicæ unitatis dilectione dignitatibus et rebus suis privatos audivimus. Præcipimus ergo, si qua penes vos beati Petri et nostri obedientia est, ut locis suis bonisque restituantur. Si autem præsentibus litteris obedire contempnitis, nos ecclesiam vestram a divinis officiis interdicimus. Qui vero ab hujus erroris macula se respuerint⁷⁷, confratris nostri Treverensis archiepiscopi seu supradicti abbatis consilio catholicæ unitati reconcilientur. Præfatum autem Guidonem noveritis apud nos diaconum ordinatum. Data Laterani xv Kal. Aprilis. »

17. Has litteras Guido deferens, Virdunum venit, apud Sanctum Vitonum aliquot diebus occulte se continuit, ratione nitens animos sibi cleri conciliare. Postquam id frustra esse et pertinaciam augeri sensit, quadam se mentis constantia armavit, reverentia Romanæ sedis tutum se fore saltem apud clerum credidit, matutinis horis — die enim inlicitam Richardi timebat — ecclesiam sanctæ Dei genitricis intravit; collecto ibi toto clero in festo sancti Jacobi (Jul. 25), altari astans epistolam superposuit, et voce patria dixit : *Si quis hic catholicus est, ecce litteras domini apostolici accipiat, legat et obediat*. Mox clerici, qui de eo reverso certi majorem in eum iram conceperant, tumultuarie in eum irruunt, altari inharrentem et pignora sanctorum complexantem, eis eversis, usque ad medium chori per capillos abstrahunt, pugnis et calcibus in eum seviunt. At ille extorquens se manibus eorum, fugit in atrium Sanctæ Mariæ Magdalensæ — venerabatur enim ab omnibus maxime pro consecratione sancti Leonis noni, — illis a tergo insequen-

tibus et incondite⁷⁸ civitatem tanquam ad latronem clamore in eum excitantibus. Ibi quoque, ubi tutiorem se pro sanctitate loci crediderat, capitur, verberatur, ligatur, Richardo deductus præsentatur. A quo post convitia et minas ad castrum Grandisprati destinatur, artissimo specu immergitur, fame, nuditate, vinculis premitur, nullo amicorum ad consolationem ejus admissa, sed tantum his, qui atrociam nuntiarent, qui terrorem incuterent. A quibus omnia mala intentantibus oppressus, coactus et invitus Richardo et clero pro libitu eorum se satisfactorum promisit, fidem eis fecit, osculum dedit, ad horam communicavit, ita carcerem evasit. Mox suæ libertati redditus, Albanensem episcopum Richardum adiit, omnia retulit, de coacta communione Richardi absolvi petiit. His auditis, Richardus et clerus Virdunensis infremuerunt, et minaces nuntios alios atque subinde alios cum litteris ut reverteretur miserunt. Ille se manibus eorum jam merito non credens, et in omni loco nullam audientiam vel justiciam cum eis subterfugiens, ab eis conductum pro salute sui corporis quæsivit, eis pollicitantibus quos vellet conductores denominavit. Quibus non datis, totum hoc negotium infectum remansit, et præbendam⁷⁹ et honorem Guidonis in Virdunensi ecclesia Richardus aliis dedit. Clerus in Guidonem criminosas litteras compilavit, quas ille validis argumentis irritas fecit. Apologeticum de se scripsit, in quo longa oratione hanc omnem tragiæ depinxit. Romana ecclesia Guidonem ut sibi emeritum suscepit et coluit, Albanensemque episcopatum post mortem venerabilis Richardi ei delegavit. Sed ante consecrationem ipse, ut dicitur, obiit.

18. Anno dominicæ incarnationis millesimo centesimo undecimo, Henricus quartus rex, post vestigia perfuncti patris incedens, cum investituras ecclesiarum violenter sibi vendicaret, et papa sub anathemate hoc ei interdiceret, Romam ivit specie quasi papæ satisfactorus. Sed post tertium fidei sacramentum subito in ecclesia beati Petri, aliis hoc nefas fugientibus, ipse manu sua Paschalem papam cum cardinalibus cepit, suis pontificalibus exuit, loco immundo alios⁸⁰ cardinales intravit, maceravit, ad libitum sui pœnis et minis inflexit, illicita sacramenta et sacrilega privilegia, ut rex ex more investituras ecclesiarum teneret et per baculum et anulum daret neque pro aliquo eum commisso umquam papa excommunicaret, violenter ab eis per scriptum extorsit et per omne regnum omnibus suis misit ac transcribi et teneri jussit. Quod Richardus mox adeptus scriptum⁸¹, ad Sanctum Vitonum detulit, accitis fratribus legit, et exprobrans : *Ecce, inquit, ecce, quo tribulationes vestra,*

VARIE LECTIONES.

⁷⁷ m. respuerit... reconcilietur Wass. ⁷⁸ incondito. ⁷⁹ predam f. ⁸⁰ alias f. ⁸¹ scripsit f. ? ed.

quo exilia vestra, quæ per annos triginta plus minusve passi estis, devenerunt; ecce omnia in cœnum devoluta sunt. Quid¹¹ referam, quosdam comites (jus os suum in cœlum elevasse, grandia de rege disputasse, eum regem pariter et summum sacerdotem — quod nec apud illos hereticos dictum invenitur — prædicasse, ejus juris esse, ut præsules faciat vel deponat, dialecticasse? Fratrum conventus — nec etiam Laurentius venerabilis aderat — audiens, erubuit, ingemuit, et quia turris Romanæ fidei cesserat, nullus eorum fuit qui aperiret os et ganniret; tantum intendebant, quem eventum tanta ruina inveniret. Interea qui erant principes in exercitu Domini Richardus Albanensis et Guido, post papa, tunc archiepiscopus Viennensis, aliæque similes columpnæ Transalpinæ ecclesiæ contra hanc Cæsaris iniquitatem simul collecti conclamaverunt, ad erigendam et fulciendam Romanæ ecclesiæ turrim ut viri fortitudinis se mutuo adhortati applicuerunt, violatores Romanæ ecclesiæ anathematizaverunt, data privilegia pravilegia rectius vocantes dampnaverunt, ipsum papam, qui violentiam passus dederat, in suam sententiam cogentes, ea dampnare et anathematizare compulerunt.

19. Ita inde regno atque inde ecclesia suas partes tota vi fulcientibus, cum Richardus et clerus Virdunensis regias partes plus justo defensarent, ecce tota tempestas eodem anno super abbatem Laurentium et ejus ecclesiam incubuit, quia hi soli inter eos Romanæ ecclesiæ audebant obedire et eis non communicare. Istis Richardus et clerus Virdunensis post Guidonem elapsam omne scandalum intentantes, laicos devotionis causa ad eos venientes publice cædebant, et ne ultra venirent jubendo denuntiabant. Confratres autem clericos, si ob devotionem ab eis communicati fuissent, eorum fraternitatem¹² negare cogebant, et communioni datæ ab eis iterum suam superponebant. Hairico denique piæ memoriæ canonico, qui devotissimus eorum confrater pluribus eos donariis foverat, in extremis agenti, viaticum itemque sepulturam ab eis petenti, Richardus interminans mandavit, quia, si hoc fecisset, eum mortuum non alicubi nisi intra domum suam ruderarie tumulari faceret. Idem aliis clericis hoc faciebant, monachos ab illis communicandis domibus seratis arcebant, a sepeliendis cum injuria repellebant.

20. Interea festivitas Sancti Vitoni venerat (Nov. 9), in qua ad primas vespertas et missam collecta cleri ex more pulsatis signis convenire solet. In hac quoniamprehenderant¹³ ante suum adventum monachos suam collectam explere, ne colle-

ctis¹⁴ eorum interessent, eis vespertinam horam cantantibus improvisi supervenerunt, cum necdum signa pulsata, necdum certa esset hora, ostiolum chori, quia necdum expectabantur, clausum offenderunt, indignati pulsaverunt, tumultuarie clamaverunt. Nec sic tamen aperiēbatur, ne, quod intendebant, se inimiscendo turbarent fratrum collectam. Tandem a suis reserato ostio, quidam eorum unum de fratribus conversum, qui ne eis aperiretur obstiterat, impellunt, distrahunt, barbam et capillos ei vellicant, corpus contundunt, monachis aspicientibus, dolentibus, subvenire non audentibus. Inde non celebratis vespers redeunt, unum scolarem sanguine infectum Richardo statuunt, a converso prædicto astruentes hoc ei factum; illum ad vindictam pro sua et ipsorum ira mox accensum secum adducunt, tota civitate commota et confluyente ad idem spectaculum. Illa vespera et die altero, in medio claustris, fratrum ordine expulso, Richardus cum suis concionabatur contra venerabilem Laurentium. Et multis dictis et auditis, divinum officium abusivo ordine ei interdixit, et in fine imposuit pro crimine, quod imperatori et sibi esset rebellis nec servaret fidem, sed insuper sperneret communionem eorum; ideo dignum esse, ut omnia temporalia, quæ de imperatore et post eum de se tenebat, reus utriusque, amitteret. Ita rebus et potestate abbatis intus et extra violenter eum privavit, claves ararii et librarii rusticis ecclesiæ, custodiam vero claustris clericis commisit. Insuper mercatum et vias episcopii publicas Laurentio et suis interdixit, adeo ut quidam in illis deprehensi injuriis sint submissi. Tantæ violentiæ venerabilis abbas cessit, locum ad tempus mutavit, quosdam sibi commissorum secum duxit, reliquis ut sequerentur mandavit. Qui non segniter jussum executi, cotidiana¹⁵ fuga dilabebantur custodiam clericorum frustrati. Clerici residuos eorum, quia¹⁶ tantum juvenes remanserant, ut sibi communicarent, omnimodis agebant. Et allata Trevirozum archiepiscopi epistola ad eos clericalis communionis commonitoria, et abbate Sancti Hucberti Roberto multisque aliis ad hanc pacem impellentibus, eos in suam communionem transire fecerunt. Laurentius factum audivit, doluit, litteris missis, ut spreta illa communione omnes ad se¹⁷ egrederentur, imperavit. Nocte insequenti, quidam Hugo servidæ et dignæ indolis, cui reliqui pene innitebantur, qui etiam de secunda fuga jam ante retractus et vinctus fuerat, tertia fuga dilapsus, cum socio quodam Riczone evasit. Destituti alii qui remanserant, versantes consilium effugiendi, die altero prælata cruce cum processione monasterio exeunt, et per

VARIE LECTIONES.

¹¹ Quis 1. ¹² fraternitatem corr. confraternitatem 1. ¹³ deprehendant 1. ¹⁴ collectos 1. ¹⁵ cottid. 1. ¹⁶ temp. ¹⁷ qui 1. ¹⁸ o. sibi obedientes ed. ex 2?

mediam urbem transeunt, ad Pauli-crucem (90) suam cellam evadunt, tota urbe post eos lamentante et dampnationem Richardi detestante, ipso quoque Richardo graviter dolente. Nam traditur, quia a quibusdam clericorum vel monachorum etiam nolens impellebatur in eos, inter quos maxime notatur Theodericus primicerius. De quo quid memorem, qualiter, clericis fugatis, domibus eorum effractis⁹⁰, primiceriatum invaserit, ut illum canonica censura his amiserit et cæsarea violentia reinvaserit, quomodo avunculo suo episcopo Theoderico in extremis agenti, ne catholicæ unitati reconciliaretur, coram Herimanno⁹¹ Metensium episcopo interdixit, qualia cæsari inde scripserit?

21. Laurentius abbas fratres dispersos colligens, opportunis cellis seniores collocavit, juniores vero Burgundiam misit, ubi a venerando abbate Divionensis ecclesiæ Gerentone affectuosius quam dici possit propter fraternitatem prius initam sunt recepti et per triennium, quo Richardus supervixit, sunt ibidem commorati. Ipsa ecclesia se in omnibus per eos profecisse testatur et lætatur (91).

22. Tanta⁹² commotio sub Richardo in Virdunensi ecclesia surrexerat; sed nec minor ipsi territorio inerat. Causa bellorum ab initio principatus ejus talis erat. Homines ejus de castro Deusluwart⁹³ (92) civem Metensem ceperant. Quem dum vinctum tenebant, indignati Metenses ipsum castrum obsederant et captum diruerant. Quod postquam Richardus reedificavit, comitem urbis Raynaldum, filium Theoderici, quod castro episcopi non succurrisset ab hoste muneratus, in jus vocavit. Qui cum ad audientiam non venisset, Richardus, collecto nobilium conventu, ei comitatum urbis adjudicavit. Guillermo⁹⁴ Luceburgensium⁹⁵ comiti, quia fortior aliis videbatur, eum tradidit. Cui etiam in pretio bellici stipendii pro ducentis libris Mosacum et Sathanacum⁹⁶ oppigneravit⁹⁷, parvipendens excommunicationem a præsule⁹⁸ Richero super illis prolatam (93). Ita⁹⁹ sub eo Virdunensis ecclesia Mosacum et Sathanacum usque nunc amisit. Subinde Raynaldo comitatum urbis sibi armis defensante et Guillermo cum ope Richardi sibi vendicante, cædibus, incendiis, rapinis omnia miscebant

A tur, Raynaldus tamen gravius solus a duobus urgebatur. Primo impetu belli amisit vicum Sancti Michaelis (94) et castrum incensum¹⁰⁰ et eversum. Deinde cotidiano armorum impulsu totus ejus patrius comitatus sedit in ruina præter castella et rara loca natura et arte virisque munita. Ad hæc quoque expugnanda imperatorem Richardus evocavit. Qui, moto exercitu, Raynaldum intra Barrum obsedit, et castro diruto eum captum abduxit (95). Demum intervenientibus pro eo de toto regno nobilissimis consanguineis, custodia solvit eum omnibus suis, ut sibi cognatum ad propria remisit, tantummodo hominum sibi ab eo suscepit. Richardus autem videns omnia contraria, Romanam ecclesiam infensam, cæsarem parum fidum, quippe qui gravissimum sibi hostem carcere solvisset, ipsum Raynaldum contra se nova moliri, se¹⁰¹ jam per septem annos sine benedictione episcopali et sub anathemate apostolicæ sedis degere, animo excidit, versabatque consilium, ut se eriperet tot malis. Et collecta multa pecunia, Jerosolimitanum iter vovit, et imprimis Laurentium abbatem in pleno nobilium conventu ad apostolicam audientiam tanquam in se reum invitavit, invitationemque ejus, quod ab eo exspoliatus¹⁰² sumptum eundi non haberet, renuenti, necessaria itineris ei repromisit, quæ tamen ituro mox omnia denegavit. Ipse autem subinde a Laurentio, ut legato et monacho suo vice sua responderet, ante apostolicum invitatus, cum ingenti pompa, comitatus Hugonem Trecanensem comitem, tunc in Jerosolimam movit. Italiam veniens, Tyberiam (96) quo¹⁰³ papam esse audierat, ut ab eo veniam peteret, divertit, et cunctis sociis ad eum de more peregrinorum admissis, ipse solus in medio lutulentæ plateæ, ante conspectum apostolici per fenestras¹⁰⁴ solarium aspicientis, stratus in terram pronus¹⁰⁵ corruit, flebiliter exclamavit: *Miserere mei, miserere mei, pia pater!* dixit. Paschalis jam de via ejus per Guidonem archidiaconum¹⁰⁶ et Rodulfum monachum, Laurentii abbatis nuntium, certus, tamen ita videns eum, indoluit, et flexus ad pietatem dixit: *Gratia tui cras Romam revertur; veni mecum, et in Romana cardinalium curia suam in te misericordiam Domini ex consilio eorum.*

VARIAE LECTIONES.

⁹⁰ efractis 1. ⁹¹ hermanno 1. ⁹² pergit 3. ⁹³ desluwardo 1. ⁹⁴ Guilermo 3 et infra. ⁹⁵ luxeburg. 1. ⁹⁶ satanacum 3. ⁹⁷ 3 post add.: imperatore nesciente He. et fratribus ecclesiæ renitentibus. ⁹⁸ præsule corr. predecessore 3. ⁹⁹ Ita amisit desunt 3. ¹⁰⁰ inc. est et 1. ¹⁰¹ si 1. ¹⁰² exp. 3. ¹⁰³ qua que 3. ¹⁰⁴ ecteras 1 fortasse ectetas legendum est; cf. c. 30. ¹⁰⁵ deest 3. ¹⁰⁶ archidiaconem 3.

NOTÆ.

(90) V. c. 13.
(91) Cf. hac de re Laurentii abbatis apologeticum apud Wassebourg f. CCLXXVI. Bouquet cont. XV, p. 207.
(92) Dieulewart; de quo loco cf. Roussel p. 183 n.
(93) V. supra c. 12.

(94) Saint-Mihiel.
(95) Vide Ann. S. Vincentii Mett. a. 1114, SS. III, p. 158.
(96) Tibur. ibi Paschalis papa mensibus Maio et Junio anni 1114 moratus est; v. Jaffe Reg. pag. 507.

— Reddo, ait, tibi baculum pontificii, tu tantum hic *absolve me, neque compellas* ⁹⁶ *Romam ire, quia omnino non possum hunc comitatum meum in Ierosolimam dimittere. Quid plura? Ubi abiit papa nisi Romæ eum absolvere, ille a facie ejus dolens discessit, cum suis iivit, languore quem jam inciderat ingravescente lectica vectitari cœpit: cum ecce ita eunti Richardus Albanensis obviavit, et ammirans: Quisnam es tu? inquit. At ille cum suspiriis: Ego sum, ait, miser et exsul Richardus Virdunensis. Audiens ille, obstupuit, et: Quidnam cum domino papa egisti? dixit: Heu! heu! nihil, inquit; nullam enim misericordiam inveni, et ecce morior in peccatis meis, nisi cito succurreris. Et narratis quæ facta sunt: Succurram tibi ut potero, dixit: exspecta ⁹⁷ me hic, ut postquam locutus fuero pro te papæ et Romanis, impetratam reconciliationem deferam tibi. Dixit, et illo gratias agente, pertransiit, Romam acceleravit; veniam illi impetratam deferens, iter ad eum velox retrorsit: cum ecce peregrini ei occurrunt ⁹⁸ quantantes Richardum jam mortuum jamque sepultum. Obierat autem apud Cassinum montem anno septimo quo Virdunensis ecclesiæ erat electus, necdum tamen consecratus episcopus; et vacavit episcopatus annis tribus ⁹⁹ semis.*

23. Illis diebus abbas Laurentius ad sua, unde expulsus erat, rediit, suos revocavit, thesaurum, quem ecclesiæ suæ subtractum invenit, ut sibi redderetur per archiepiscopum effecit. Clerus quoque certus de morte Richardi, absolvi se ab eodem metropolitano expetivit. Guillelmus quoque comes cum Raynaldo in pace convenit (97), reddito ei comitatu urbis, nolentibus tamen ipsis urbanis. Unde ipsi duo ad expugnandum Virdunum conduxere validas copias pugnatorum. Sed burgenses primo indutias petierunt, eisque datis, cum hostes recederent, eis incurrunt, et grave ⁹⁹ utrisque a partibus bellum commissum; inde Raynaldus saucius reportatur.

24. (An. 1117.) Interea quidam Henricus, litteris et mundana sapientia præditus et Guintoniensis ⁹⁸ (98) Angliæ archidiaconus, qui inde venerat cum filia regis Anglorum Mathilde, quam duxerat rex Romanorum, in obsequiis ejus positus, per eam ab ipso rege donum episcopatus Virdunensium accepit; et præmissis Virdunum legatis, donis et promissis

animos habitatorum urbis post se inclinavit, ita ut ipse legatos subsecutus cum honore susceptus sit ab eis. Cui cum mox communicassent, Laurentius abbas cum suis ab eorum communione refugit. Bruno quoque metropolitani electionem ejus improbavit; Guido etiam Viennensis, legatus apostolicæ sedis, eum excommunicavit. Ipse demum Henricus, a venerabili Laurentio post annum consultus ut se redderet in manum apostolici, iter ad Romam movit; a casarianis in via captus et elapsus, Mediolanum usque pervenit; Johanni Cremonensi, qui cardinalis presbyter erat, ibi invento, quonam iret aperivit. Johannes in ipso itinere casarianos versari dicens, eum vice papæ suscepit, absolvit, in episcopum consecrari fecit, ad suos remisit. Eum reverentem jam prævenerant legati regis, ut sibi mitteretur, Virdunensibus mandantis. Veniens clausas urbis portas et animos eorum infensos invenit, ad Hadonis-castrum (99) secessit; inde arma intentabat et minabatur urbi. Quamobrem urbs et clerus ad deponendum eum consurrexit, ad archiepiscopos apostolicæ sedis legatos, ad ipsum quoque papam accusans eum malæ intrusionis.

25. Interea, defuncto papa Paschali (an. 1118), Romanorum ecclesia Johannem Gaitanum apocrisarium in papam statuit et Gelasium cognominavit; cum rex Romam accelerans, omnibus eis jam esset timori; a cujus etiam facie fuga sunt dilapsi. At rex veniens electum eorum improbavit, et Mauritium Burdinum, Bracarensem Hispaniæ quondam episcopum, tunc depositum, Romanæ cathedræ intrusit. Cujus violentiam Gelasius in Gallias aufugit et post annum Cluniaci obiit (an. 1119, Jan.), Guidone Viennensi, qui Calixtus secundus, substituto a Romanis. Qui partes ecclesiasticas corroborans sinodum Remis celebravit (Oct.), ubi inter plurima, ne investituræ ecclesiarum per baculum et anulum a laicis fierent, sub anathemate interdixit, et sanctæ memoriæ Fredericum, quem Deus tot signis clarificavit, in episcopum Leodiensem consecravit. In ea synodo Henricus per cardinales sibi conciliatos contra suorum accusationem prævaluit, et confirmationem episcopii ⁹⁹ accepit: rediens tamen non est receptus a suis, nisi ab abbate Laurentio, qui, et ipse non ei favens, commendatorias pro eo litteras papæ suscepit. Tunc Henricus causam

In 3 eadem manu post additum est: Hunc finem habuit Richardus Vird. electus. Rediit tamen hominibus suis, qui eum in peregrinatione comitati fuerant, nisi argenti vasa quam plurima per Gozelonem familiarem suum et domus suæ propositum ad liberationem et redemptionem castri Sathanaci et Mosaci, adjurans eum districte, ut prefatam pecuniam solveret memorato comiti Guillelmo de Luceborg.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁶ c. me 1. ⁹⁷ exp. 3. ⁹⁸ occurrerunt 3. ⁹⁹ post add. et 3. ⁹⁹ gravis 1. ⁹⁹ guinton. 1. ⁹⁹ episcopi 1.

NOTÆ.

(97) Cf. Wassebourg f. CCLXXI.
(98) Winchester.

(99) Hatton-châtel.

suam Raynaldo comiti, qui et ipse a Viridunensibus non recipiebatur, communicans, eum in suos accendit. Ambo cum magnis copiis Viridunum accedunt, et resistentibus civibus pugna valide commissa, introgressi, ignem immittunt, quo ecclesie Salvatoris Sanctique Petri (100) Sanctique Agerici combustae sunt cum maxima circumadjacente urbis parte. Cædis et prædæ neque modus neque numerus fuit. Die altera urbs reddita et confirmata est in manu Raynaldi, et Heinricus sedit in cathedra²² episcopii, et in tanto tumultu capta urbe, a clero coacto, non canente sed lamentante: *Sustinimus pacem et non venit, Domine; quæstivimus bona, et ecce turbatio* (Jer. xiv, 19), receptus, mox ad missarum sollempnia accedit, adhuc fumante holocausto, et sub tam recenti vulnere urbis et suarum ovium ruinis, ductu et causa sui perpetratis. Sequenti luce cives male de Raynaldo confisi, ad ecclesiam sanctæ Dei Genitricis tanquam ad asylum misericordie confugiant. Ubi ab illo obsessi, capti et rebus sunt exspoliati.

26. Anno dominicæ incarnationis 1122 Calixtus papa, missis ad imperatorem — erat enim sibi genere proximus — cardinalibus, sedavit illam maximam discordiam, quæ a tempore Gregorii VII regnum et ecclesiam turbaverat, investituras ecclesiarum et regalia beati Petri cæsare exfestucante et reconciliationem suscipiente; et ita regnum et ecclesia ab ipsa peste requievit. Eodem anno, quia Viridunenses secretis nuntiis ad aures imperatoris deploraverant, quanta mala passi²³ pro eo essent, Heinrico de Grandi-prato imperator comitatum urbis commiserat, ut gratia sui civibus subveniret, mandaverat. Ille civibus loquutus et quid faceret docens et doctus, cum equitatu matutinis horis Viridunum accedit, et adulterinis clavibus intro-mittitur. In tali tumultu discurrentibus militibus, episcopus sompno excutitur, et re agnita, se turpi fuga nudus pene proripiens, Mosam enatat et ad Raynaldum cursitat; qui, civium et Heinrici comitis cognito pridem molimine, ad sua conservanda recesserat, custodia urbis episcopo commissa. Raynaldus, tristibus auditis, mox contraxit hosticum, accedit Viridunum, et convolantibus ad arma Heinrico et civibus, pugnat et vincit, non tamen urbem recipere potuit. At eomes Henricus, ne viribus esset inferior, quosque fortissimos a Flandria et alias stipendio contrahit, et hostem

A duo latera urbis iterum assilientem fortissime repellit, plures ex eo capit. Comitatum ejus ubique superior infestat, cædibus, flammis et prædis vexat, eum publico certamine secus Oscaram (1) villam superat. Raynaldus ad artes se conferens, in castrum Clari-montis stipendiarios milites collocat, qui cotidiano incurso hostem infestent. Henricus, ut artem hostis arte deluderet, suos stipendiarios instruit et monet, ut illos de Claro-monte ad congressionem eliciant diuque fatigent. Ipse subito superveniens, hostes jam lassos cum manu valida fortiter invadit, in castrum compellit, subsequens ignem immittit, et omnes illos cum castro redditos turpissime ut latrones per gulam captos abducit. Raynaldus, jam dampnatis armis, de pace meditatatur, et mediante Frederico Tullensi comite, apud Kaladium (2) ipse et Henricus de pace tractant. Henricus comitatum urbis ei tradidit, illo paciscente, quod fautores ejus cives non sit læsurus, et permittente ei quos ceperat exspoliare. Ita civitas sub Raynaldo comite et Henrico pontifice demum requiescit. Ipse pontifex Raynaldo dedit Dunum castrum et quatuor villas episcopii, id est Rouretum (3) et Malaudimontem (4) et Montem Sanctæ Lucie (5) et rusticos²⁴ de Arnuncort et de Domno-Remigio²⁵ (6), pro pignore triginta librarum. Petro vero de Mirvalt (7) dedit quicquid habebat ad Ronnei-villam (8) et ad utramque²⁶ Aseuniam (9), exceptis quatuor familiis, pro adjutorio sibi impenso. Ipse deinceps securum se existimans, bellis suis itemque regni et ecclesie consopitis, voluptate resolvitur contra decus episcopi. Proinde suscitavit contra eum Deus animos vulgi seditonibus multis ei incurrentis, cleri quoque, missis legatis usque ad aures papæ²⁷, eum accusantis de incontinentia ac simonia, de dilapidatione rerum ecclesie. Præponderabat causa venerabilis Laurentii, qui ad aures Lotharii dignissimi cæsaris et legatorum apostolicæ sedis ipsiusque apostolici querimoniam adversus eum agebat, quod quædam suæ ecclesie sub tempore discordie inter regnum et ecclesiam a prædecessoribus ejus sublata sibi, multotiens conventus, non restitueret. Henricus obstinato animo, ad audientiam evocatus Calixti papæ, non venit, neque ablata Laurentio, ut jubebatur, restituit.

27. Calixto defuncto (an. 1124) Honorius successit; apud quem clerus accusationem et Laurentius

VARIE LECTIONES.

²² cathedra 1. ²³ deest 1. ²⁴ curticellas ed ex. 2? ²⁵ donno r. 1. ²⁶ utranque 1. ²⁷ pace rec manu corr. papæ 1.

NOTÆ.

- (100) Saint-Pierre-le-Chairé. Rouss.
 (1) Osche, tribus leucis a Viriduno.
 (2) La Chalade, ad rivum Blemine.
 (3) Rouveroy ou Rouvret est un nom assez commun. Il y en a un dans le duché de Bar, un autre au marquisat d'Alton-le-Châtel, et qui est situé sur la Meuse au-dessous de Saint-Mihiel. Rouss.
 (4) Malaudmont prope Commercy. Rouss.
 (5) La Montagne de Ste-Lucie, apparemment

- celle où sont aujourd'hui les Minimes proche Sampigny. CALM.
 (6) Ernecourt et Dom-Remy.
 (7) Mirevaux.
 (8) Romméville? WASS. et CALM., sed dubitat ROUSS.
 (9) Azane et Sommazane, dans la paroisse de Til, doyenné de Chaumont. Rouss.

proclamationem suam iteravit. Honorius eum A missis litteris evocat, et ut ablata restituat abbati, mandat (10), suspendens interim eum a divino officio. Ille suspensus quidem extitit, sed neutrum mandatum iterum complevit. Papa eum secundo jam gravius evocante, ille sibi timuit; fultus muneribus et excusatoribus, Romam venit; cardinales sibi concilians, ante papam in jus stetit. In quem cum accusatores praesentes capitula criminalia etiam scripto protulissent, excusatores episcopi, ut eos repellerent quasi indignos audientia, impingebant eis quaedam crimina. Cumque utraque partes in contumeliosa verba prorumperent et lis in infinitum protenderetur, Honorius a venerabili Laurentio, qui et ipse praesens aderat, requisivit: *Tu, pater, quid dicis de his criminibus episcopo illatis?* Et ille: *Domine, ait, ego non vidi, sed populus clamat.* Rapuit papa verbum ex ore ejus, et quia, faventibus episcopo cardinalibus et lite nichil certi sinente, nullam poterat determinare sententiam, causam ipsam discutiendam Matheo Albanensi episcopo, legato suo in Galliis posito, mandavit (11). Matheus episcopum et accusatores Cathalaunum ad sui praesentiam evocavit (12), ubi tam ipse quam episcopus et accusatores, Remensem multosque alios episcopos abbatesque et sapientes et religiosos viros ad suffragia suae causae asciverunt. Heinrichus primo capit consilium a Bernardo, sanctae memoriae abbate Clarevallensi, cujus consiliis regna et ecclesiae Galliarum hodieque innituntur. Ille consulit, gravissimum esse invitis praesesse violenter, ideoque, priusquam ignominiosa in eum accusatio ad publicam tantorum virorum⁹⁹ audientiam veniat, solus omnibus cedat, episcopatu abrenuntiet, ne publicam contumeliam incurreret. Credidit se ille consilio ejus, et eo prolocutore astans consilio¹⁰⁰ dicit, quoniam clerus et populus suis communibus odiis ei insurrexissent, et maxime hi quos exaltasset et ecclesiasticis honoribus accumulasset in opprobrium ejus et depositionem conspirassent, se nolle eis invitis praesesse; sed ne amplius ecclesiae scandalo esset, longos contentions funes jam se solvere (13). Inde baculum reddit et abrenuntiat episcopatu, ac recedit anno 13 ex quo illum susceperat de manu caesaris. Qui ne tristis abiret, praedictus abbas satis curialem pro eo a majoribus concilii collationem decem marcarum exegit, quibus ei vadi-

monia ejus in eadem urbe redemit. Exstant multae litterae tam papae quam Virdunensis ecclesiae super ejus accusatione vel depositione.

28. Virdunensis ecclesia ab ipso concilio commonefacta, ut praeteritis malis instructa, personam religione fultam praeficeret, sibi Ursionem abbatem Sancti Dyonisii Remensis in episcopum elegit. Qui Virdunum ductus, pontificalia negotia et terrae iurisdicia etsi maxime vellet curare, nec poterat, nec noverat; sed apud Sanctum Vitonum se continens, secretam, ut consueverat, vitam agebat. Ejus lenitudo mox tyrannis facta est despectui et episcopo pluribus fuit incommodis. Ierat siquidem ad curiam regis gratia suae confirmationis, et ecce Raynaldus comes, dominium sibi urbis meditatus, inopinante Virdunum venit, magnas copias militantium, latomorum, fossorum et diversi generis artificum, secum eo cum non modico apparatu adduxit, pomerium pontificalis domus succidit et extirpavit, et quia locus ille aptissimus erat, ibi turrim sumptuosissimam, firmissimam et amplissimam extruxit, in ea praesidio fidelissimos sibi collocavit, per eam toti urbi totique episcopo imperare coepit (14). Quid referam domos clericorum fractas resque distractas, ipsum clerum fugatum ac perturbatum, populum in his omnibus nec mutire ausum? Ipsum episcopum redeuntem a curia idem hostis insidiis circumvenit, comitantes eum eo clericos et clientes cepit. Episcopus fuga lapsus, Virdunum quasi perdidisset, non rediit, ne videret quod non poterat audire, quod non valebat ullo pacto cohibere. Proinde ipsa ecclesia a divino officio se ipsam suspenderat. Ita populus libertatem, clerus pontificem, ecclesia divini psallentii vocem insimul amiserant, et tota Virdunensium gloria videbatur esse translata: cum ecce beata Dei genitrix rebus suorum desperatis evidentissime alluxit, ecclesiamque suam, cujus per praedictam turbulentorum annorum tempestatem tecta erant diruta, cujus testudo foetebat luto plena, et imbris pervia, cujus oratorium incultum, altaria stabant neglecta et luminaria extincta, splendore coelestium miraculorum irradiavit, serenavit, clarificavit et in cunctis celebrem reddidit. Ipsa miracula, quanta inclaruerint, ordo quidem hic inserere D postulat, sed parvum nostri ingenium non sustinet. has grandes laudum materias, praecipue cum venerabilis decanus Guillelmus, vir limatioris ingenii et sapientiae, ea digniori stilo, ut audivi, descripserit

VARIAE LECTIONES.

⁹⁹ deest 1. ¹⁰⁰ consilio 4.

NOTÆ.

(10) V. papae litteras apud Wassebourg f. CCLXXXIV, CCLXXXV, Bouquet cont. XV, pag. 257, 258.

(11) V. papae mandatum ap. Wassebourg f. CCLXXXV. Bouquet XV, p. 269.

(12) In purificatione beatae Mariae Virginis, Al-

bericus a. 1129.

(13) Cf. Bernardi Clarevall. epistolam 48.

(14) On voit encore le lieu où était ce fort, et les débris qui en restent ont conservé le nom de Tour de Voué. CALM.

(15). Sed quocumque tanti meriti non sumus, ut pro merito Dei genitricem in suis miraculis laudemus, saltem eum, qui de bono thesauro cordis præconia miraculorum ejus¹ laudans extulit, parum laudabilius; est enim vir multa laude non tantum in hoc sed etiam in aliis dignus. Nec enim parva laus est inter bonos esse meliorem: Quis, non solummodo suorum sed etiam aliorum, eo est studiosior in divinam paginam legendo, in optimos de quibuscumque locis libros exquirendo, in eos transcribendo? Jam illam nominabilem bibliothecam Ptolomei Philadelfi vel Eusebii Pamphili sibi congerere videtur, dampnans avaritiam, quæ clerum nostri temporis occupavit. Quis suorum est eo devotior in Dei servitium die ac nocte frequentando? Quis eo ferventior in hospitalitatem exhibendo? Domus ejus videtur esse hodie publicum xenodochium servorum Dei. Ex fructu cognoscitur arbor et ex studiis suis homo, et de isto pro talibus dicimus: *Vere bonus homo, vere bona arbor*; nam et radix ejus et terra de qua pululavit bona apparuit ipso experimento. Pater enim ejus Gyzelo fertili devotione obtulit nostro cœnobio quicquid habebat apud Baroniscurtem (16) in campis, in silvis, in molendino et pratis. Corpus quoque et animam suam superaddidit et monachum profiteri in eodem cœnobio deliberat; sed abbas Laurentius, vir sine avaritia, pium ejus votum pio consilio a se ad Corziense cœnobiū sancti Gorgonii divertit, ut, quia idem Gyzelo advocatus illius ecclesiæ fuerat, ei se ipsum impenderet, cui dum seculo deserviret, obnoxius in quibusdam fuisset. Mater quoque ejusdem decani Helguilidis² super hæc omnia dona meriti argenteum calicem insignem beato Vitono dedit.

29. Anno dominicæ incarnationis 1131 gloriosus imperator Lotharius, qui post Heinricum regnavit, Leodii in media quadragesima (Mart.) maximum mobilium conventum pro disponendis regni et ecclesiæ negotiis celebravit; ubi et Romanorum papa Innocentius II, quem Petrus Leo ei subintronizatus Roma exturbaverat, occurrit, suffragiumque imploravit et meruit. Eo et Ursio Viridunensis electus venit, et quia pœnitebat eum suscepti pontificatus, et Viridunenses ipsius electionis, ad aures ipsius augusti et apostolici causam suæ impossibilitatis ipse pereravit, se expostulavit³ episcopalia reddidit. At hi qui capita Viridunensis ecclesiæ et populi ibi reperiunt sunt, mox ab imperatore jussi, ut de tanto conventu quem meliorem nossent eligerent et præsentarent sibi. Illi, versato diu consilio, domnum Alberonem, ecclesiæ suæ archidiaconum, filium Ar-

A nulli comitis Chisneiensem, in præsulem elegerunt. Electionem ejus curia laudavit, principum qui noverant cœtus acclamavit, imperatoria majestas confirmavit, datis ei per sceptrum temporalibus episcopis. Apostolicus et ipse approbavit, utque omnia canonice procederent, electam personam ad Viridunensem ecclesiam mox remisit; ut cum ipsius ecclesiæ et potissimum venerabilis abbatis Laurentii assensu et testimonio sibi Parisius occurreret, imperavit, ut sic eidem ibi, visa suorum publica electione, confirmaret spiritualia pontifici. Viridunensis civitas et ecclesia, audito nomine electi sui, exultavit, spem⁴ recuperandæ per eum libertatis jam quodam præsigio concepit, venientem cum gaudio suscepit, eum cum testimonio publici assensus ad papam Parisius Franciæ transmisit. A quo in sancto paschali sabbato (Apr. 18) in presbyterum, die autem festo (Apr. 19) in episcopum est consecratus, et mox cum honore et gratia apostolicæ sedis est dimissus. Redeunti fere octo comitantes sub specie⁵ peregrinorum se in itinere adiunxerunt; quorum qui major erat quod esset⁶ gener imperatoris et dux Bavarie, unus ex his qui circa episcopum erant ex vultu sed dubie recognovit, et episcopo secreta nuntiavit. Idem Henricus ab episcopo requisitus, secreta quia ipse esset patefecit, se sub specie peregrinorum loca sanctorum et ritus populorum ac tyrannorum invisisse ac nunc inde redire, retulit, et inde conductui ipsius præsulis se usque Treverim, quo tunc imperator erat, commisit. Episcopus eum, rebus silentio suppressis, secum Viridunum duxit, et post celebratam sui a cunctis susceptionem eum usque Treverim comitatus, imperatori latissimo et gratias agenti incolumem assignavit. Ipse quoque dux episcopo vicem beneficii reddidit, singulis clientibus eum comitatus singulos enses, quos meliores a principibus regis exegerat, præbuit. Petrum clericum ejus, cujus contubernio plurimum usus fuerat, ad se venire Bawariam rogavit, venienti quædam ecclesiastica insignia contradidit.

30.⁷ Interea qui continebantur præsidio Viridunicæ turris, erant in laqueum magnum et diabolicum⁸ malum toti urbi. Longum est referre, præter euntia vehicula, redas et omnia onera victualia vulgi, cleri, adventantium vel redeuntium mercimoniorum, quotiens illi disturbaverint, quotiens turri intraxerint, pro libitu alia sibi vendicaverint, alia redimi fecerint, adeo ut publicus patriæ comeatus, qui per mediam urbem tendebatur alias, tunc sit distortus, et emporio nostro antea celebri hodieque perseveret inde inflicto dispendium. Præ-

VARIE LECTIONES.

¹ Cujus laudes f. ² Helguilidis f. ³ se absolvi postulavit ed. ⁴ specie f. ⁵ spem f. ⁶ Henricus add. ed. ⁷ in cod. nulla capitis distinctio. ⁸ diabolium f.

NOTÆ.

(15) Quem librum redditum luget Wassebourg f. cxi.

(16) Baroncourt.

tereuntes et etiam peregrini beatæ Dei genitricis, eo ad suffragium ejus propter audita miracula undique confluentes, ab illis desuper saxis et sagittis appetebantur. Proinde agebat dominus episcopus apud comitem Raynaldum, ut illam turrim removeret, vel, quia nec in hoc acquiescebat, a tantis illicitis compesceret. Quid narrem, quotiens eum super hoc convenerit monnerit et rogaverit, quanta promissa, quanta pacta proposuerit, quomodo intra ecclesiam sanctæ Dei genitricis eum adjuraverit? omnibus sanctorum feretris de tota urbe coram altaris, omnibus monachis et clericis et omnibus populis ante eum prostratis, apud Delluardum (17) castrum in præsentia domni Mathei, Albanensis episcopi et Romanæ sedis legati, et multorum præsulum atque nobilium ad pedes ipsius comitis se ipsum prostravit, cum ille semper pertinax repugnaret et omnia petita negaret. Episcopus, quia cor ejus in omnibus clausum invenit, ad divina præsidia se contulit, Christo et ejus genitrici totam causam commisit; et res in omnibus prospere cessit. Siquidem comes securus et nichil ausuros burgenses, quia revera desperaverant, extimans, custodiam turris commiserat paucis, quorum etiam aliqui erant extranei ac ideo minimæ fidei. Horum unus a primicerio ecclesiæ Alberto, inde ab episcopo secreto conventus, et quibusdam pactis illectus, tradendam eis turrim repromisit statuto die, id est sancti penthecostes (An. 1134, Jun. 3); et apertis signis datis, ipso sancto die post prandium socios extra turrim ad ecietas (18) antemurales evocavit, lusu alexæ ibidem eos diu tenuit, eis demum maxime ludo intendentibus, ipse sub irata facie, quasi ludus non bene sibi ab eis duceretur, surrexit, ab eis in turrim se proripuit, et eis exclusis et pro ludo ducentibus — nec enim suspicio erat — ostium turris firmissimo obice firmavit, et per summum turris signum proditiōnis episcopo designatum protulit, id est lineum anictum capitis circumtulit. Episcopus videns — exspectans enim aspiciebat —, irruente in se spiritu Domini, accensis animis totus exiit, et animam et corpus pro libertate patriæ et ovium suarum dare paratus, signum belli ab ecclesia insonare fecit, et cum clericis ac omnibus urbanis, quos ante horam negotio cælo in arma paratos esse jussu erat, accurrit, sanctuariis simul delatis. Tota virtute turris ab eis assilitur, custodes exclusi lapidibus, armis et omni genere nocendi ab omnibus impetuntur; fortiter resistentes, igne immisso in turris

A materialibus, victi demum cedunt et episcopo se reddunt. Turrim captam cum suis episcopus intrat, et victricia pignera virginum Virginis¹⁰ in summo ejus pro triumpho exaltantur, et summo jubilorum præconio concelebrantur etiam a peregrinis, quorum multitudinem miracula tunc eo frequenter evenientia catervatim undequasecus attrahebant. Nam ipsis diebus cœlestium signorum splendor solito celebrior inclaruerat, ipsam victoriam et turris ruinam, etiam vulgo interprete, pueris vaticinantibus, præsagiens. Fama rei mox totam patriam replevit et Raynaldi animum plus quam credi possit consternavit, eo magis quod suos custodes in sæ turris ergastulo custodiebantur immersi. Secunda die penthecostes (Jun. 4) ante Virdunum advolat, ad congressiones provocat; sed episcopus suos, ne in arina furiis accensi hostis involent, revocat et intra muros continet. Hostis ut urbem tribus lateribus infestaret, tribus castellis præsidia imponit, id est ipse apud Amblivium (19), filius ejus Hugo apud Eventronis-villam¹¹ (20), Helias primarius ejus apud Rosetum (21), collectis armatorum copiis, præident, continuis excursibus urbem infestant, episcopium vastant, de villis redemptionem exacerbant. Episcopus armatorum copias necessario conducit, libertatem suorum vendicat, armis Helias apud Rosetum, qui gravius urbi ingruerat, subito insurgit, ignem castro immittit, ipsum hostem cum tota pube suorum capit, abducit, ergastulo Virdunicæ turris, quam ipse faciendam mensus fuerat, intrudit, impellentibus eum cunctis. Raynaldus¹² par pari referre nitens, Mosellanum ducem Simonem, multos comites et barones conducit, cum his in Amblivio egressus Virdunum intendit: cum ecce procul visa est eis summitas templi gloriosæ Virginis, divino respectu animus in eis excedit, inhorruit; aliis ac subinde aliis captatis consiliis, palam dux et alii principes compellant, ne Christo et ejus genitrici bellum inferant; in aliis bellis socias vires promittunt, in isto non audere se proclamant. Ita rebus infectis iter ad sua retorquent, et Raynaldus, adhuc spirans minarum, alios exercitus colligebat. Præterea ab initio captæ Virdunicæ turris Raynaldus exquirebat per Alberonem metropolitanum ab episcopo, ut suam turrim sibi redderet. Quod quia ille recusaverat, iterum per fratrem suum Stephanum Metensium præsulem mille promissis et pactis expetebat ab eo, ut eam ab episcopali dono sibi¹³ tenendam concederet, et quia id quoque negaverat,

VARIE LECTIONES.

⁹ datis. Ipso 1. ¹⁰ deest. 1. ¹¹ eventonis v. 1. Guentonis v. ed. ¹² Reynaldus 1. hoc loco. ¹³ sibi — dono desunt 1.

NOTÆ.

(17) Idem quod supra c. 22 Deusluwart nominatur.

(18) Ducange (ed. Henschel VI, p. 934) legendum esse putat *zetas*, i. e. speculas quæ muris imminet sed Calmet locum affert Hieronymi, qui hoc vocabulo græco in Ezechielis versione 41, 13, 16, usus: *Ecce thas*, inquit, *Romæ appellant solaria de cana-*

culorum parietibus eminentia sive meniana, ab eo qui primus invenit (Opera ed. Vallars V, p. 504).

(19) Ambly, quæ quatuor leucis a Virduno distat.

(20) Watronville.

(21) Rosay, près d'Estain. Wass. Rosat est un château de la paroisse de Rouvres. Rouss.

per multos mediatores orabat, ut saltem Cbisneiensi A comiti Alberto ex episcopali dono eam annueret, qui, quoniam fratre episcopi Ottone comite natus et gener erat ejusdem Raynaldi, fidus utrisque haberetur. Insuper magna pars cleri et populi idem episcopo suggerebant, urgebant et omnimodis instabant propter gravem sibi tumultum et timorem pejorum. Verum dignissimus pontifex reputans et in animo, quia ipsa turris redditu tyrannis fieri in posterum ad destructionem omni urbi et ecclesiae, omnium petitioni abnuit, contestans se malle mori vel longa terrarum fuga exulati, quam tantum hostem et scandalum reinmittere libertati ovium suarum; sed licet illae oves malo timore suscipere vellent lupum venientem ad se in vestimento ovium, se tamen certaturum, ut ab eis auferret hostem immanissimum. Inde ipsam turrim evertit¹⁶, refugientibus hoc clero et populo præ terrore gravissimi hostis, et inde urbem muro cingere coepit, ratus id quod erat, quia diruta turri jam cessaret hostis, sublato fructu et causa pugnandi.

31. At Raynaldus, eversa turri, hominibus suis captis, insuper causam belli ejus detestantibus et refugientibus primatibus et amicis, æger anxiebat, iraque et dolore extra se rapiebatur: cum ecce subito fortissimum languorem incurrit, se divinitus percutsum extimuit; infectis minis pacem medians, fratrem suum Stephanum episcopum ad colloquium Alberonis episcopi, ut pro pace tractanda trengas peteret, direxit. Ille veniens, mandata perfecit, et deinde inter fratrem suum et episcopum nostrum factus est mediator firmissimæ pacis (22). Ita per industriam dignissimi Alberonis pontificis ablatus est gravissimus hostis a cervicibus nostris, et urbs nostra pacem, ecclesia divini psallentii vocem, utraque autem plenissimam libertatem receperunt, quam aniserant per triennium regnantibus malis. Post hæc episcopus cum valida manu ad Ambivium castellum, quod episcopio nimis infestum fuerat et adhuc quidam maligni contra eum retinebant, accedit. Cumque in itinere paululum gustans remoratur, præcurrentes pedites idem castellum aggressi irrupunt, invadunt et incendunt, et militantibus cum episcopo mox ad hæc visa subsecutis, castrum exterminatur, præda et omnes deintus capti et vincti abducuntur, laus triumphalis proinde Christo et ejus matri celebratur.

32. ¹⁸ Nichilominus et vigor monastici ordinis in quibusdam por industriam ejusdem præsulis refo-

ruit. Nam ecclesia beati Pauli intra urbem tunc sorduerat divulsa, dilacerata et dissipata, cujus deripuerant filii Belial, eam inhabitantes, terram et omnia bona ejus. Horreo enim dicere, quantis illecebris inservierint, quam nefarie servitio Domini nocte dieque detraherent, quomodo monachum professi non se fortissimos cœnobitas, sed teterrimos sarabaitas et gyrovagos in dedecus sancti ordinis nostri exhiberent. Quid memorem, quotiens abbates eorum alique monachicæ disciplinæ ferventiores, ab aliis ecclesiis per episcopum ad eorum correctionem destinati, consortia pestilentium refugerint, ab eis vel cæsi vel ad omnem amaritudinem provocati, quotiens duces nequitiae ipsorum cominoniti, correpti et etiam ergastulati, post omnem emendationis promissionem ad majores abhominaciones mox proruperint et omnem sociorum gregem post se traxerint? Inde episcopus ut fidelis agricola ecclesiasticæ vineæ hanc plantationem degenerem et aridam post non tres annos, sed post multa triennia, post multiplices fossiones correctionum, post multimodos stercorum cophinos foventium adhortationum, quia nullam referebat spem fructificandi, ne amplius terram possessam occuparet, ferro ascisionis extirpavit, et novellam clericorum monastici ordinis, quæ nunc germinat sicut paradisus Dei¹⁹, ibi inseruit; quos Norbertus Magleburgensis archipræsul, vir magnus in ecclesia, de professoribus sui ordinis delegaverat ei. Pace tamen omnium dixerim, quia, ut de aliis taceam, ego plurimum graver de facta ibi abjectione monachicæ professionis, nisi quod scio, nullam aliam viam dignissimo præsuli patuisse ad correctionem prædicti cœnobii; quia et abbas Laurentius et omnes religiosi nostræ professionis refugerant curam ejusdem loci suscipere de manu episcopi. Unde necessario vigilantiam sollertis pontificis in hoc quoque laudaverim, quia et illi et omnes fideles unum sumus in Christo, maxime quia et imperatoria majestas et sedes apostolica (23) ita fieri jusserit pro correctione malorum, et abbates ipsius clericalis ordinis, primus Rogerus, et secundus, qui nunc præsidet, Theodericus, ecclesiam illam in omnibus melioraverint²⁰, et omnia ab illis dilapidata magnis curis recuperaverint²¹, adeo ut, unde vix²² tunc contenti erant viginti sarabaitæ²³, non monachi, inde nunc fere trecenti servorum Dei honeste victitent. Quod totum proficit laudibus industrii pontificis (24). Sed sicut violatores ordinis Beati

* In Cod. 2. additur: Sic scripsit domino pape: Karissimo patri et domino suo I., universalis ecclesie Dei gratia summo pontifici, A., Virdunensis ecclesie minister indignus, sinceram cum humili obedientia dilectionem. Gratia Dei et vestra per electionem ecclesie nostræ, cum indignum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶ evertit 1. ¹⁷ nulla capitis distinctio in 1. ¹⁸ de fin terra ed. ¹⁹ melioravit 1. ²⁰ recuperaverunt 1. in marg. rec. manu suppl. 1. ²¹ sarabaye 1.

NOTÆ.

(22) De qua cf. Albericum hoc anno.

(23) Cf. fragmentum litterarum Innocentii II. ap. Wassebourg f. CCXCIX.

(24) Cf. quæ ex epistolis Petri Cluniacensis, Bernardi Clarevallensis et Innocentii papæ hac de re annotavit Calmet II. p. 106.

Benedicti in istis evulsit et destruxit, ita ²¹ conservatores ejusdem professionis in suis ædificare et plantare paratus pia liberalitate rectoribus Cisterciensis religionis, a quibus Regula Beati Benedicti districtius tenetur, forestem Maginiensem (25) offerens, ut ibi abbatiam (26) construerent, monebat. Cumque Kaladienses fratres, in sua abbazia fabricanda occupati, ad istam molendam non sufficerent, venerabilis Rannulfus abbas Claustrensis cœnobii (27) ipsum locum in abba-

tiam promovendum ex dono devoti præsulis suscepit. Fratresque suos ad præparandum locum direxit. A quibus ante hoc biennium, qui fuit annus dominicæ incarnationis 1142, res incepta, in spe futuri adeo jam pubescit, ut Cisterciensium venerabile concilium ibi abbatiam fore jam sanxerit. Salva pace omnium dictum sit, quod, ut hæc omnia hujus loci ita procederent, dominus Hugo monachus noster, vir ferventissimi zeli, cujus hortatu et relatu hoc totum opusculum confecimus, apud ²¹ omnes et

merita mea me prædicarent, in episcopum consecravimus, et post et prius quomodo in officio michi militare deberem edocuit, inter quæ maxime in ordinatione ecclesiarum michi commissarum invigilare persuasit. Ordinationi igitur illi, quia satis hic apud nos necessaria est, pro parvitate mea invigilans, reperi quandam ecclesiam hic juxta civitatem nostram sitam, quæ per incuriam et irreligionem paucorum monachorum ibi degentium ad tantam infamiam redacta fuerat, ut jam non domus Dei, sed diceretur esse quasi prostibulum. De qua quid egerim, quam certissime potero paucis dicam. In ecclesia illa in honore beati Pauli apostoli consecrata a prima positione per tempora decem et novem episcoporum fuerunt prius clerici, sed per irreligiositatem et ²² negligentiam illorum devenit ad tantam inopiam; ut, quod, multis prius satis erat, vix victui unius sacerdotis sufficere posset. Quidam autem prædecessor meus Wilfridus ²³ nomine, amator religionis, clericis illis ob hoc expulsis, religiosos monachos in ea posuit, qui longo tempore in fervore religionis perseverantes, et bona dissipata ecclesiæ restituerunt et insuper plurima adquisierunt. Succedentes denique alii pedetentim ab illa religione declinare carperunt, et sic declinando, bona ecclesiæ luxuriose destruendo, usque ad tempora nostra pervenerunt. Ego dolens nimiam destructionem illius ecclesiæ, quia magni nominis a priscis temporibus extiterat, abbatem loci illius prius solum solus, postea cum ceteris abbatibus et religiosis conveni, multa capitula, coram dignitate vestra nec nominanda ²⁴, quæ de eo vere prædicabantur, ei proposui, et ut de his se et suos monachos corripere et in ecclesia sua antiquam religionem reformaret, paterne ammonui. Promisit se facturum quicquid vellem causa Dei et nostra, sed quia ²⁵ simul est inbuta recens servabit ²⁶ testa diu (28), cum debuisset corrigere ²⁷ quod deliquerat, infamiam suam cotidie augmentabat. Tandem post frequentes ammonitiones vanas et inutiles personæ ecclesiæ nostræ et religiosi abbates in presentia nostra conveniunt, monachos illos dedecus esse sui ordinis acclamaverunt, et ut illos expellerem et alios religiosos substituerem expetierunt. Compulsus precibus illorum assiduus, convocatis in capitulo religiosis viris abbatibus et clericis, illum incorrigibilem abbatem ad causam vocavi, et cum eo multa de sua mala conversatione causatus, confessus est, quæ manifesta negare non potuit, scilicet se et regulæ suæ formam contempsisse ²⁸ et multa illicita commisisse. Communicato itaque consilio religiosorum, monui eum per obedientiam, ut ad ecclesiam sancti Vitoni causa faciendæ penitentiae inter religiosos transiret, et quia fructum in ecclesia cui præerat facere non poterat, fructificantes intrare permitteret. Consensit, sed statim ipsa die quasi ad vomitum rediens, quod promiserat facere recusavit. Hæc ut audivimus, in crastinum cum clericis et abbatibus et etiam duobus abbatibus de ordine Clarevalleusensi ²⁹, abbate Trium-Fontium et de Caladia, ad ecclesiam illam venimus; et nobis quærentibus cur susceptam obedientiam non impleisset, respondit, quod claustrum suum non exiret nis per iudicium. Tunc abbates et clerici admirantes tantam impudentiam illius, quod post susceptam obedientiam iudicium quæreretur, quidam eorum, abbas scilicet Sancti Vitoni, sententiam beati Gregorii de prævaricatoribus abbatibus protulit in medium. Qua lecta, dictum est michi ab omnibus, ut etiam si nollet in ecclesia recluderem et ecclesiæ diu desolatæ consulerem. Quo recluso sic, paucisque monachis qui secum male vivebant inter religiosos collocatis monachos, qui statum pristinum ecclesiæ reformarent, non tantum a nostris vel vicinis, verum etiam a Cluniacensi ecclesia per nostras, per domini archiepiscopi Treverensis, verum etiam per domini regis litteras requisivi studiose, quos cum habere non possem, pauperes Christi [ecclesiæ ³⁰] Præmonstratæ, secundum Regulam beati Augustini laudabiliter viventes, in ea posui. Inde commoti monachi, non religiosi, sed qui in simili re timent parti suæ, fremunt contra nos cotidie, non tam de expulsiōne prædicti abbatis, cujus vitam plane et ipsi detestantur, quam de mutatione tituli conquerentes. In hoc autem maledicunt. Nos enim titulum non mutamus, sed in forma primæ positionis reposuimus, ut factum nostrum, quod ab universis, exceptis huiusmodi monachis, laudatur, manus vestræ auctoritatis confirmare dignetur. Valeat vita vestra ad honorem sanctæ ecclesiæ longo tempore.

VARIÆ LECTIONES.

²¹ idem episcopus post add. 2. ²² in c. ²³ Wilfridus c. ²⁴ nominandis rec. manu corr. nominanda c. ²⁵ quod rec. manu corr. quo c. ²⁶ odorem rec. manu add. c. ²⁷ corripere c. ²⁸ post add. c. ²⁹ clarevalleusis rec. manu corr. clarevallensis c. ³⁰ post add. c. ³¹ a. o. bis scriptum 1.

NOTÆ.

(25) Mangienne.
(26) Le Chatelet sive Chatillon postea dictam, situé près le bourg de Mangienne sur la rivière d'Ottain à six lieues ou environ de Verdun vers le nord-

est. Rouss.
(27) Himmerode prope Treverim.
(28) Horat. Epist. 1, 2, 69.

super omnia institerit monuerit et ²² rogaverit, et A
nunc domnum episcopum nostro scripto pie com-
monitum esse velit, ut ipsi loco specialiter prospiciat
juvet et ad summum perducatur, quia propria
ejus est elemosina, per quam recipiatur in æterna
cælorum tabernacula, ut sicut notatus est a quibusdam
nostri-ordinis, dicentibus quod ordinem
Beati Benedicti ab ecclesia Pauli expulisset, ita
probetur ab iisdem, quia digne professionem sancto
Benedicto servantibus consulere auxiliari et sua
largiri in omnibus paratus sit. Sed quid ad hæc
tantilla de liberalitate ejus refero, quasi non plura
fuerint? Quid ingentem laudis materiam silentio
supprimo, ut Deus laudem ecclesiæ suæ hoc tempore
non tacuerit, ut in hoc dignus episcopi consilio
hortatus et ope suo Dei adiutor fuerit? Etenim eccle-
siastici et monastici ordinis, ut lamentaverat Je-
remlas (*Thren. iv*), jam ex antiquioribus aurum mu-
tatum erat, color optimus perierat, lapides sanctuarii
dispersi, in capite omnium platearum jacebant.
Mundana namque gloria opes et divitiæ animos
utriusque ordinis quasi veneni tabes infecerat,
et ventosa ambitio et æstuans avaritia hos
duos ordines Latinæ Ecclesiæ, rebus divitis sed
virtutibus pauperis, duplici morbo vexabat: cum
ecce juxta Ezechielem (*cap. i*) in isto vento vanæ
ambitionis et igne excandescens avaritiæ ac cæca
nube infidelitatis, venientibus a frigido aquilone et
omnia involventibus, splendor divinæ pietatis de
medio illuxit, et illa quatuor cælestis numinis ani-
malia de medio splendoris emicuerunt ²³, ac pedi-
bus rectis incedentia lubricantes pedes ecclesiastici
status correxerunt. Primum enim sancta Romana
ecclesia per suos apostolicos Gregorium VII, Urbanum
et Paschalem simoniacam avaritiam gladio
beati Petri contra arma cæsaris ab ecclesia sancta
ut profanam eliminavit, concidit, diu oblucentem
demum magnis viribus exanimavit, ut in hoc appa-
reat juxta Apocalypsim (*cap. iv*), Johannis animal
primum simile leoni. Deinde Cartusienis illa reli-
gio, mundo ²⁴ hactenus inaudita, de sanctissima
scola reverentissimi Brunonis processit, qui in
carne extra carnem insolito mortalibus more vi-
vendo, angelos in terra, Paulum apostolum in pa-
radiso, Johannem baptistam et Paulum Heremitam
in deserto nobis hodie repræsentat, ut merito hanc
religionem florem mundi nomines, ut hanc esse
animal simile aquilæ in cælum volanti jure pronun-

ties. Et ut habeamus animal vituli laborantis et offe-
rentis in sacrificio Dei itemque hominis prudenter
divina et cælestia ratiocinantis, subsecuta sunt
deinde illa duo cherubin expandentia alas suas in
medio ecclesiæ et versis vultibus in propitiatorium
se mutuo respicientia ²⁵, id est duo præclarissimi
ordines, devotione sua ecclesiam protegentes et
conversis ad Deum cordibus se mutua caritate
æmulantes, quorum unus Cisterciensis duce Ber-
nardo, sanctissimi nominis abbate, monasticum
ordinem jam pene lapsum ad primam apostolicæ
vitæ normam reparavit, alter, merito et nomine a
Deo Præmonstratus, duce Norberto Parthenopoli-
tano archipræsule inceptus, ecclesiasticum ordinem
de luto mundanæ vanitatis excussit. Credas hos
duos ordines esse de Apocalypsi (*cap. xi*), duos pro-
phetas circa finem mundi a Deo missos et sacco pœ-
nitentiæ amictos, duas olivas cælestis clementiæ
duoque candelabra divinæ gratiæ. Ita se in omnibus
cruciant, ita verbo fidei mundum irrigant, ita me-
ritorum luce illuminant. Isti, Deo cooperante et piis
omnibus juvantibus, adeo jam profecerunt, ut
Cisterciensis quidem per istud temporis tricennium
²⁶ jam in septingentas et eo amplius ²⁷ abbatias
magni nominis meriti et numeri accreverit ²⁸ et
usque in barbaros Sarmatas et extremos Scythas
jam diffundi cœperit ²⁹, Præmonstratus autem per
hos viginti annos in abbatias pene septuaginta ado-
leverit. Noster episcopus hos ambos ordines in
suis recepit, inseruit et fovit, adeo ut rectoribus
Præmonstrati ordinis terram ad tres abbatias fa-
bricandas liberaliter tradiderit. Quarum duas
ædificavit Philippus venerabilis abbas, primam
quæ Bella-vallis (29) dicitur in saltu Duellii (30),
alteram secus Hadonis-castrum loco qui Latine
piscina sed vulgo vocatur Stanchia (31). Tertiam
³² Herbertus heremita juxta Arcus-villam (32) in
valle Genesii (33) extruxit. Eustachius quoque,
vir reverentissimus et Monasterii in Argonna (34)
itemque Castri-loci (35) duorum cœnobiorum ædi-
ficator et pater, abbatiam ex dono præsulis
fundavit in insula supra Acram (36) fluvium, in
alodio episcopali reddito ab Ulrico, fratre Guidonis
archidiaconi, de quo multa retuli; ubi nunc electus
abbas de ordine sancti Augustini cum octo canonicis
locum ad majora provehit. Hæc ³⁴ omnes adhuc
sub fabrefactura positæ, cotidie rebus et numero
servorum Dei accrescunt. A militibus quoque Jero-

VARIE LECTIONES.

²² et r. bis scriptum f. ²³ emicuerunt f. ²⁴ munda f. ²⁵ respicientia f. ²⁶ triennium ed. ²⁷ de hoc
verbo mihi ex codice f. non constat; ducentas circiter ed. ²⁸ accreverint f. ²⁹ cepit f. ³⁰ Tercius f.
³¹ Hee f.

NOTÆ.

(29) Belval in diœcesi Remensi.

(30) Duella ou Devilly. CALM.

(31) L'Étanche.

(32) Arc-ville.

(33) Genievaux proche de Hatton-châtel. CALM.

(34) Moutier en Argonne.

(35) Chatrices.

(36) Air?

solimiani templi xenodochium quoddam juxta Hadonis-castrum constructum est (37), et adhuc quædam alia sunt. Idem episcopus Sancto Benedicto meliora quæque tribuit; quod cœnobium Cisterciensis ordinis (38) Aderardus, filius Hugonis comitis de Risnello (39), in confinio episcopii de suis construendum tradidit. Non valeo, ut dignum est, memorare, quanta ipse venerabilis episcopus istis et aliis undecumque omnibus servis Dei etiam præter memorata dederit, quanta post ipsum omnis reverendus ejus⁴² clerus, qui factus est ei cooperator in his omnibus, liberalissima devotione superaddiderit, quanta omnis populus ejus de tota urbe vel episcopio in omnibus superadjecerit et adjuverit. Pia fide dicere præsumo, quod hi omnes istis Dei servis adhuc plura daturi sunt. Nam videas cotidie ipsos Dei servos eos frequentare, eis pia sedulitate assistere, ut putes simplices columbas in petra nidificaturas vel argumentosas apes cerea mella confecturas circa flores volitare. Hos illi ut gallina pullos suos sub alis recipiunt, amplectuntur, confovent, lætos pro impetratis muneribus ad sua remittunt. De sua etiam ecclesia, id est sanctæ Dei genitricis, dignum ejusdem præsulis præconium non silebinus, quomodo scilicet ejus presbiterium et omnem pene statum duobus turribus et ingenti ædificio⁴³, omnibus peregrinorum oblationibus ibi attulatis, et de suo etiam multis additis. Quod opus ceteris hujus temporis incomparabile adhuc crevit inter manus artificum, quibus præsidet Guarinus, ceteris doctior, ut sub Salomone ille Hiram de Tyro. Nec præterierim Constantium optimum ecclesiæ custodem et famulum, qui corpore permoticus, sed animo et fide magnus, de nido paupere magnas opes consecutus, omnes in opus cœlestis elemosinæ expendit. Ut enim taceam, quantos lazaros (40) ceteris abhorrendos cum sua conjuge Officia, Deo revera officiosa, domi abluerit, cooperuerit et foverit: pontem in loco Harenari (41), ter inundantibus aquis destructum, bis ligno et semel saxo super Mosam extendit; viam publicam ipsius pontis multo aggere constravit; xenodochia pauperum addictis redditibus ædificavit; ad ultimum hoc ecclesiæ opus ceteros adhortatus magno

sumptu ipse primus incepit. Ita urbi et ecclesiæ fidelis, et bonum exemplum relinquit: posteris, omnes thesauros suos in gazofiaciur. cœli sacra elemosina evehente collocavit (42). Nec illud de laude episcopi prætereundum est, quod per quindecim (43) annos, quibus præsul sedet, plebiculæ suæ ita pepercerit, ut percussuram numismatis⁴⁴ depravatam mox post primum annum deposuerit, et Cathalaunensem monetam inducens, nunquam deinceps nummi percussuram, ne pauperes inde gravarentur, mutari fecit. Ecclesia quoque Kaladiensis, ab hoc pontifice consecrata et in hoc episcopio fundata, in abbatiam sancti Cisterciensis ordinis⁴⁵ profecit; ubi nunc sub abbate sanctæ memoriæ Guntero militanti regno cœlorum ferme trecenti servorum Dei. Cœpit autem sub Heinrico præsule, quando ibi Robertus, venerabilis nostri cœnobii monachus, cum duobus sociis primum heremitavit, ecclesiola et quibusdam mansiunculis fabricatis. Sed eo ad abbatiam Belli-loci assumpto, cum locus vacuus remansisset, a viro nobili Waltero nepote, cujus erat, datus est venerabili Guidoni abbati de Tribus-fontibus, Heinrico pontifice annuente et monente et maxime Herveo viro nobili hoc totum innitente⁴⁶ et hortante. Qui Herveus, ubi idem locus merito rebus et numero servorum Dei accrevit, se cœtibz eorum associavit exemplo mirabili. Nam uxori, unico filio mundoque et omnibus ejus abrenuntians, vir optimus unum servorum suorum ad hoc compulsi, ut sibi domino suo laqueum in gula sua nodaret, et ita se tanquam latronem a domo sua usque ad locum beati Sulpitii⁴⁷ (44) per duo millia protraheret, cunctis mirantibus, lacrymantibus et Deum in hoc laudantibus.

33. Anno nono episcopatus domni Alberonis venerabilis Laurentius post quadraginta annos et tres menses, ex quo abbas feliciter huic cœnobio præsederat, beato excessu obiit (an. 1140). Hic genere et lingua Teuthonicus et magnæ scientiæ et industriæ gratia præditus, a prima indole apud Sanctum Agericum in palæstra monachicæ professionis exercitatus claruit. Inde cum Rodulfo abbate cœnobio nostro infulsit, et tempore nostrorum sub

VARIAE LECTIONES.

⁴² ei 1. ⁴³ deest vocabulum: auxerit, ornaverit vel simile. ⁴⁴ nummismatis f. proprii n. ed. ⁴⁵ bis scriptum 1. ⁴⁶ innitente 1. ⁴⁷ suppliti 1.

NOTÆ.

(37) Apparemment Doncourt aux Templiers près de Hailon-châtel. CALM.

(38) Saint-Benoit en Voivre; cf. fragmenta traditionis ap. Wassebourg f. CCC.

(39) Rinelle.

(40) l. e. leprosos, vulgo ladres. CALM.

(41) En l'endroit dit le Pont des Raines, vers l'Abbaye de St.-Nicolas des Prez. CALM. (cum Wass); a quibus Roussel p. 254 recedit.

(42) Constantii epitaphium v. apud Wassebourg f. CCCIII.

(43) Infra se a. 14. Alberonis scripsisse Laurentius testatur; ideo hæc post addita sive mutanda sint oportet, nisi velis scriptorem hoc loco ita annos computasse, ut primum et ultimum, quo scripsit, plenos numeraret. Sed verba: *Nec illud. . . . prætereundum est* fortasse senioris temporis adjunctionem indicant.

(44) Kaladiense monasterium S. Sulpicio dedicatum erat.

eodem Rodulfo exilii in Divionensi Burgundiæ cœnobio prior sub abbate sanctæ memoriæ Gerone multa superflua traditionis ibi inventa delevit vel mutavit, aliaque superinsevit honestiora. Inde cum nostris reversus, et post mortem prædicti Rodulfi ex priore in abbatem promotus, in omnibus sancte, pie et juste præfuit, et ideo plurimum profuit tam in augmento rei quam religionis. Sub eo multi nobiles multa ecclesiæ nostræ contulerunt. Inter⁴⁵ quos Theodericus et Widericus, fratres comitis Frederici, Novillarem cellam (45) cum omnibus appenditiis contulerunt. Comes etiam Raynaldus, vitricus eorum, Alzeicurtis cellam et Nerlii (46) sanctæ Romanæ Ecclesiæ tradens, ut ex dono ejus teneret ista ecclesia sub annuo censu duodecim denariorum, effecit. Factis inde a papa Paschali itemque ab Innocentio privilegiis, quatinus, quoniam bis ista domus pro fide apostolicæ sedis passa est persecutionem, si ei iterum persecutio ingrueret, certum refugium sub velamento Romanæ ecclesiæ ibi inveniret. Nobilissima etiam Cunegundis, uxor Maffridi, multa prædia sui juris beato Vittono obtulit. Longum est referre de aliis, quanta prædia et dona dederint, quantis aliæ cellæ rebus et fratribus auctæ fuerint.

34. Laurentio mortuo, æque venerabilis Segardus, consanguineus ejus et monachus, successor sedis, pietatis et religionis fuit. Iste prior cimiterium fratrum muro cinxit claustrumque melioravit. Abbas autem insigne, ingens et pulchrum magni pretii scrinium ad recollocanda ossa beati patroni sui Vitoni multo sumptu fabrefecit, majoraque meditabatur: cum ecce Deus nobis eum abstulit. Nam post duos annos sui beati regiminis in Domino requievit. Sub istis rectoribus nomen hujus loci ubique floruit, res propagata crevit, religio viguit. Hanc sane pro me querimoniam fuderim super eis merito, quod nec eos videre nec eorum bonitate perfrui meruerim, post eorum decessum huc adductus a priore Rodulfo viro venerabili. De isto Rodulfo et ipso Segardo dignissime retulerim, quod ambo consanguinei compatriotæ et cœvi, ambo una die cœnobium simul ingressi et una die simul monachum professi, ambo itidem uno die simul ab ipso episcopo abbates fuerint consecrati, ille Sancti Vitoni, iste Sancti Agerici. Et Segardus quidem, quia obedientibus et disciplinatis præfuit, in cunctis bene et prospere egit; Rodulfus vero, quia rebellibus et contumacibus præsedet, in cunctis quidem bene, non tamen prospere gessit. Nam quæcumque pietatis et religionis erant sibi indicta, illi abhominabiliter calcabant, res necessa-

rias ab eo sollester procuratas prodige dilapidabant, personas religionis ab eo sibi inductas per molestias et similitates eliminabant, demum cum solum sibi relictum pernitiōse impetebant, ad nimiam amaritudinem cor ejus die noctuque provocabant, et in omnibus ei ex adverso incedeabant. Tales ille exemplo beati Benedicti refugit, et dilectissimo Segardo, qui post eum mœrens ibat, quia omne exilium atque mortem libentius subiret quam talibus præsideret, intinavit. Et cum ille eum secum Virdunum revocaret, se numquam rediturum, nisi prius a talium abbatis absolveretur, protestari cœpit. Et Segardus quidem eum absolvi ab invito episcopo fecit, et priorem cœnobii sui factum in omnibus honoravit. Illa⁴⁶ autem domus desolata remanet usque nunc, sicut umbraculum in vinea et sicut tugurium in cucumerario, doctæ dignissimus præsul eidem ut ecclesiæ Sancti Pauli prospiciat. Planè si salva charitate verum licet dicere, ipsum genus hominum alienum a bono notaverim, qui ne talem quidem virum, ut ego expertus sum, dulcem rationabilem et justum, passi sint, nisi quod jactitant, quia quodam fato ita dampnati sint, ut ex quo locus eorum fundatus est, nullus ex omnibus abbatibus eorum inter eos, sed alias ab eis pulsus exsul obierit, quorum nonnulli usque⁴⁷ hodie vivunt ita puls.

35. (An. 1141.) Requeverat episcopium septem annis a præliis: cum ecce iterum bellorum turbine intonuit. Raynerus enim de Balneo⁴⁸ (47), cum pro fide episcopii novum castellum firmaverit, per illud tam ipse quam dominus ejus comes de Grandi-prato Henricus omnia mala inferebant rebus ecclesiasticis. Præterea idem Henricus in conductu domini seu comitis Raynaldi infra episcopium viantes negotiatores Hoyenses violenter opibus magnis exspoliavit. Eum proinde tam episcopus quam Raynaldus iterato in jus vocabant, ut responderet tam pro se quam pro homine suo Raynero. At ille jus et audientiam despiciens, ad arma se contulit, per episcopium, prope usque Virdunum, præda et flamma degrassans, primum et secundum excursum fecit; sed in armis receptus, utrôbique victoriam ecclesiasticæ parti invitus reliquit. Utque excursus ejus interciperetur, præsidium apud Bertini-curtem (48) ipse præsul firmata munitione posuit, itemque, quia non hoc suffecerat, ipsum castrum Balneum obsedit. Cotidie gravissime ab utrisque partibus pugnabatur, cotidie militares Henrici extra aquam in tuto positi insidias nostris moliebantur. At Hugo, filius comitis Raynaldi, cum ducentis fere militibus una

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁵ Inter—contulerunt *desunt* 1. *sed signo adscripto*. ⁴⁶ Illa autem domus *scripsit sed erasit scriptor codicis* 1. *et ita omnia* — ita puls *omisit*. ⁴⁷ n. u. *post add.* 2. ⁴⁸ balneo 1.

NOTÆ.

(45) *Neuwillers* ad Mosellam.

(46) *Auzeicourt* et *Nesles*. CALM.

(47) *Baulny*. ROUSS.

(48) *Betincourt*, à trois ou quatre lieues de Verdun vers le nord-ouest. ROUSS.

dierum a suis digressus, iter ad Viennam castrum A intendit, ut Heinrici partes infestaret: cum ecce in medio viæ positus a nuntiis et ipsis pedum vestigiis hostiles cuneos versus suos transisse comperit, eosque ex vestigiis tractis insecutus, inopinatis eis male in tuto positis et securis incurrit, et quater vicenos circiter ex eis cepit, equis eorum cum omni præda²² retentis. Pauci fuga lapsi ad Viennam refugiunt, Heinrico in infirmitate jacenti, qui nuper equo lapsus mota de loco spatula graviter læsus erat; tristes suorum eventus referunt, hostes mox eo venturos ex timore sup radjiciunt, eum multa dolentem inde exportantes ad tutiora effugiunt, ita ut mox Vienna a nostris ut vacua capi potuisset, si insecuti fuissent. Heinricus omnibus diffidens et a suis nobilioribus, quos pene omnes episcopalis militia ceperat, coactus, pacem petit, et mox ut convalluit Virdunum venit, de omnibus impetitis in jus stetit, et omnia subiectus et obediens correxit. Primo autem omnium castellum ab episcopo obsessum jusserat reddi; quod et episcopus evertit, facto communiter interdicto, ne quis unquam ruinas ejus resuscitare ausit.

36. Anno episcopatus sui quarto decimo (an. 1144) dominus episcopus iter Jerosolimitanum vovit; cujus votum diutina devotione conceptum, ita suis celaverat timens impelli, ut crucem eundi de more bajulare eum ecclesia sua ante videret quam iturum audisset. Non immerito tunc timuimus, ne reddita per eum libertas nobis iterum eo absente a tyrannis auferretur. Sed affuit Dei misericordia, C cujus nutu Celestinus papa (an. 1145-1144), qui Innocentio tunc successerat, et tota Romana ecclesia pium episcopi votum pie impedivit, et ne ultra Romam procederet inhibuit, et dignum pastorem ad oves decussitatus, quas lupi jam invadere meditabantur, remisit. Interim maximus ventorum turbo inhorruit et inauditas silvarum terrum et domorum strages in his Galliarum partibus dedit. Continuum ventus et inundationem pluvie secuta est frugis sterilitas, vini autem multo maxima. At episcopus lætante ecclesia reversus, mox duos lupos ovibus suis insurgentes, unum cepit, alterum compescuit. Albertus enim de castro Sanctæ Manehildis, quod innumeras ab episcopo prædas contraxerat, cum iterum prædis insisteret et in publica contra episcopum arma aspiraret, cum paucis et pene inermibus insequente, præda retenta est, ipseque captus et abductus est, et prædata reddere coactus, pro sui dubia liberatione nunc totus pendet in episcopi manibus. Robertus quoque de castro Confluentis (49), qui rebus ecclesie armatus inhiabat, multis repulsionibus compressus, perdomitus et ad pacem pe-

tendam est coactus. Plane non modicæ Dei gratiæ ascripserim, quod honorabilis episcopus istos quatuor tyrannos quasi quatuor celi ventos, Robertum ab oriente, Albertum ab²³ occidente, Raynaldum a meridie, et Heinricum a septemtrione, tam feliciter, ne gravi flatu suis ingruerent, compresserit et compescuerit. Cōoperatores quoque digni præsulis in omnibus istis, tam in repellendis malis quam in bonis inferendis, sua laude nequaquam privaverim. Horum de clero primi occurrunt: Albertus primicerius et archidiaconus, vir prudens et in curia duorum imperatorum Lotharii et Conradi pro magno habitus; Guillelmus venerandæ memoriæ decanus; Richardus elegantis indolis et bonæ spei archidiaconus, referens nomen propinqui matris suæ et episcopi nostri sanctæ memoriæ Richardi et avunculi sui alterius Richardi Virdunensis electi episcopi; Andreas archidiaconus, filius Petri de Miroalt²⁴, qui præ cunctis nobilibus sui temporis Virdunensi ecclesie fidelis extitit; Joannes item archidiaconus, cujus hortatu fratres ejus Raynerus et Odardus ecclesie nostræ dederunt alodia Chemeium cum ecclesia, Duncheim (50), Bruncurt et Villare; Petrus cantor, Hugo thesaurarius. Emelinus scolasticus, omnes tres insignis sapientiæ et magnanimitatis, totusque reliquus clerus omni industria et honestate morum præditus.

Hic finem habemus materiæ et temporis, qui est annus 1144. verbi Dei incarnati, septimus Conradi regnantis, primus Lucii papantis, quartus docimus Alberonis nobis episcopantis. Cui adesse usque in finem divinam imploramus clementiam, ut quæ eum²⁵ ad vendicandam sanctæ ecclesie libertatem provexit et in omnibus hactenus direxit, ipsa eidem inspiret et in omnibus assit, ut bona totius sibi commissæ ecclesie, quæ ablata sunt recuperare, quæ diminuta redintegrare, quæ integra permanent conservare, aliaque super acquirere velit, instet, possit et perficiat, quatinus ecclesie, cui factus est nobilis defensor, fiat ejusdem insignis propagator, proinde duplicem palmam recepturus a Christo. Porro petimus ut de hoc opusculo nemo nobis calumpniam struat, quia, cum sola vera nos scripsisse putemus, quicumque verius insinuaverit, meliorem sententiam sequi in omnibus parati sumus. Et bona quidem ad exemplum, mala autem ad quorundam cautelam posteris retulimus, utque ipsi eadem suis posteris faciant mandamus, ne, sicut nunc incuriæ patres nostros notamus pro non scriptis sui temporis gestis quæ ignoramus, ita et ipsi juste a posteris suis, si non scripserint, culpentur. Multum enim valet præteritorum memoria et ad excitandos bonos et ad reprimendos malos²⁶.

VARIE LECTIONES.

²² deest 1. ²³ et 1. ²⁴ miroalt 1. ²⁵ cum 1. ²⁶ hic desinit 2. — Pergit alia manu 1.

NOTÆ

(49) Conflans.

PATROL. CCIV.

(50) Donchery. CALM. De aliis locis minus constat.